
MLADA ČEŠKA POEZIJA

JOSEF KNAP

Razdobje prvih povojnih let je prineslo mlademu češkemu literarnemu rodu predvsem ugoden trenutek za njegovo priključitev v razvojni trak češke književnosti, obenem pa je vtisnilo mladi tvorbi — prozi in zlasti še liriki — posebno psihološko barvo, ki je značilna za navedeno razdobje. Sicer pa so to znane in kaj naravne reči. Temačno vojno ozračje, v katerem je književnost samo životarila (in kolikor so se med vojno sploh oglašali najboljši češki pesniki, je njihova beseda razodevala zgolj resnobni, nadosebni ton strahu in vere v bodočnost človeštva in domovine), je bilo zdaj nadomeščeno z nekako jutrnjo razpoloženostjo vstajenja od mrtvih. Prva leta miru in nove svobode označuje optimizem; povsod čutiš, kako se nove, spočite energije prilivajo v življenjski tok. Zopet je bila odkrita lepota sveta, lepota preprostih stvari, lepota človeškega trenutka. Vse to je ležalo kar v zraku. Tako ozračje je prevzelo tudi mlado književno generacijo na prvih stopnjah njenega stvarjenja in od njega je bila vsa omamljena.

V začetku je prevladovala lirika. Kakor občutljiva resonančna deska je ta lirika izzvenevala vse vznemirljivo razpoloženost mladih duš: Hrepenenje mladosti, da bi se čutno popolnoma izživela. Čut za vonj in barve življenja. Vprav živalsko ljubezen do zemlje in prirode, nagib k potepuštvu, opojnost pomladi in poletja ter pustolovsko erotiko. — Izmed starejših pesnikov so predvsem vplivali na karakter mlade lirike *Fraňa Šramek*, *St. K. Neumann* in *Miroslav Rutte*. Toda verzi mladih pesnikov niso niti zdaleč dosegli nedosegljivo rahle sensibilitnosti Šramkove poezije. Neumann je od poezije radostnega in korenjaškega prirodnega poganstva, od poezije gozdov, vodâ in bregov prešel k pesniškim hvalnicam civilizacije in mest, odtod pa k opojnim in gostobesednim revolucijskim tiradam. Po tej poti je kesneje vodil, kakor bomo še pokazali, svoje številne pristaše in učence med mladim

rodom, ki so ljubili njegovo močno, eksplozivno, lahko vznrtljivo, mladostno sprejemljivo, malce fanfaronsko naravo. Miroslav Rutte pa je prav kmalu opustil liriko in ostal vse do danes zvest književni kritiki, v kateri je kot doumni in odločni sodnik pesniških vrednot večkrat začrtaval smer ali vsaj nakazal nova pota v svetu mlade poezije.

Taki so torej bili prvi trenutki ob nastopu lirikov mladega rodu. V splošnem ni nastalo na tej stopnji nobeno delo trajnejše vrednosti in ni treba navajati niti enega pesniškega imena, če naj v tem zgoščenem pregledu opozorimo samo na vodilnejše osebnosti.

Razvoj je bil usmerjen k duhovnejši, etično globokejši poeziji. Čutna opojnost je vidno izpuhtevala. Mlada književnost si je jela nalagati naloge in sestavljati programe — pozneje se je kar pogrezala v programe, pač na škodo stvarjalne zrelosti.

Vojna je vendarle bila tako pretresljiva resničnost, tako globok doživljaj človeka naše dobe, da ni mogla izginiti iz predstav in z duševnega obzorja mladih avtorjev. Mlada češka generacija je takrat častila Duhamela, ki je umel tako toplo govoriti o človeškem bratstvu, vzhajajočem iz krvi na bojiščih, pa Vildraca in Romainsa. Hotela je, da bi poezija postala studenec humanizma, ponižnosti in sočutja. V tej nekoliko medli in naivni periodi mladega češkega pesništva se je ukoreninil eden najboljših pesnikov te generacije, Jiří Wolker, preden se je v svojem razvoju razrasel do razredne proletarske poezije.

Razredna proletarska poezija, idejno speta z revolucijskim komunističnim programom, se je počasi pomaknila v ospredje. Nekateri pesniki, kakor postavimo Wolker, so dospeli sem po poti čuvstvenega razvoja. Svoje človeško sočutje, socialno čuvstvovanje, humanitarstvo in ljubezen do drobne človeške edinice so prenašali na bolj omejeno področje: na simpatije do delavskih plasti. Drugi pesniki manj tenkočutnega nastroja so dospeli v ta pesniški tabor pod vplivom St. K. Neumanna, večnega robustnega anarhista materialističnega kova, ki je bil sredi komunističnega revolucionarstva kar v svojem elementu. Naposled je nekatere (pozneje zlasti slovaške pesnike) potegnila za seboj sugestivna zgovornost ruskih revolucijskih pesnikov, ki so jih v časopisih te dobe mnogo prevajali. Toda po katerikoli poti so že dospeli sem — nekateri epigonski avtorji gotovo samo zaradi politične kalkulacije in iz potrebe modnega revolucionarstva (zakaj takratni komunizem ni bil samo prepričanje, marveč pri mladih ljudeh tudi moda) — tendenčno proletarska, razredna poezija je stala v ospredju. Pričelo se je prvo izrazitejše, mnogo diskutirano, bojevito razdobje v stvarjanju mlade generacije. Razdobje, v katerem je mlada poezija opozorila nase nemara celo v večji meri,

kakor je bila vredna po kvaliteti svojega dela. Kakorkoli jo že pre-sojamo, ne moremo v nobenem primeru zanikati, da ne bi bilo to raz-dobje v zgodovini mladega češkega pesništva prav pomenljivo: Bilo je doba vroče fermentacije, življenja, polemik in izpodbud, razdobje le-pega mladostnega razživetja. Nič zato, če se je ob koncu, ko je Wolker przegodaj umrl in ko se je bil Josef Hora odtujil razredni poeziji, izlilo na ravan in poplitvičilo v programatsko maniro, ki je za književni raz-voj do malega brezpomembna.

Proletarsko razredno pesništvo je bilo produkt časovne atmosfere. Gre za razdobje okrog l. 1920. Bili so dnevi socialne razkvašenosti, socialističnega pohoda in ekspanzije, razredno-revolucijskega gibanja skoraj po vsej Evropi. Ozračje je bilo vprav nasičeno s to razpolože-nostjo, ki se je verno odražala tudi v umetnosti. Mlada češka literatura je živela v znamenju kolektivističnih gesel. Lirika je čislala „rdeče“ pesmi. Gledališča so igrala komade, kakor je n. pr. Verhaerenovo „Svi-tanje“, in režiserji so morali iskati oblik, ki bi učinkovito poudarile množestvene prizore na odru. Proza mladega rodu se je ukvarjala z razrednim romanom, vendar z izjemo Vančurjevega „Pekarě Jana Mar-houla“ ni dala ničesar, kar bi danes bilo vredno besede. Lirika je imela s te strani mnogo več sreče.

Od l. 1919. stojita v ospredju novih čeških literarnih stremljenj dva voditelja mlade književne generacije: Josef Hora in Jiří Wolker. Oba sta predvsem in docela lirika, dasi se je prvi skušal razrasti tudi v roman in drugi v dramatiko, oba pa sta pisala teoretične in kritične sestavke. Za del mladega rodu je *Josef Hora* veljal za najvišji umet-niški vrh njenega okrožja, za mojstra in učenika. Bil je starejši od večine mladih pesnikov, ki so se rodili okrog l. 1900. Njegovi vrstniki so prav za prav Karel Čapek, František Langer, Rudolf Medek, Miroslav Rutte, toda Hora se je rajši priključil mlademu rodu, brž ko se je le-ta pričel kristalizirati. Temu rodu je s svojo večjo življenjsko in pesniško zrelostjo pogosto dajal ton. Prvo zbirko svojih verzov je izdal že ob začetku vojne, a je ostala tako neopažena, da je bil skoraj homo novus, ko se je bil po vojni pojavil v krogu mladih. Leta 1920. sta izšli dve knjigi njegovih pesmi: „Strom v květu“ (Drevo v cvetu) in „Pracující den“ (Delavnik). V prvi kaže sorodnost z Neumannovim vitalizmom; hotel je biti glasnik življenjske sile, polnosti, energije; ljubil je življenje zaradi njegovega večnega kipenja, večnega toka in večne méne. Toda dogodek v mladi poeziji je bila šele zbirka „Pracující den“. Ta knjiga kaže izrazito socialno inspiracijo, ki pa je bolj politično-tendenčna ka-kor lirična. Pesnik je tu ostro ločil svoj svet v ljubezen do revnih in v

mržnjo do bogatih; njegovi revolucijski spevi so se spajali s predstavami o zmagoslavnem pohodu delavskega razreda in oboroženih proletarskih množic. Iz njegove knjige se oglašajo pesmi odpora in dejavnosti, slavospevi prihajajoči brutalni pravičnosti. Tudi v poznejših pesniških zbirkah „Srdce a vřava světa“ (Srce in hrušč sveta) in „Bouřlive jaro“ (Viharna pomlad) srečujemo ta Horov, ponekod že trivialnejši, zmehanizirani pesniški vidik. Poleg njega pa že brste intimnejši, čustvenejši izrazi pesnikove notranjosti, ki se nam o nji dozdeva, kakor da so jo utrudili boji za socialno idejo. Kakor je revolucijski socializem prekoračil svoj višek, tako so mladi pesniki drug za drugim zapuščali prapor proletarske razredne poezije. Tudi Hora. Toda Hora je prav ob tem času stopil v razdobje svoje lirične zrelosti. Iz njegovih verzov je docela izginila socialna retorika; namesto nje se je v njegovi poeziji rodila nenavadno čista lirika, zgoščena in rahla pesem, vsa melodično sugestivna od svoje notranje sozvočnosti. Magična lirika z lahko meglico melanholije, inspirirana po begotnem ritmu življenjskih trenutkov, po lepoti zgodnjega večera, nočnih senc, smrti, večnosti, po luči čustvene pomladi. Sem uvrščamo n. pr. zbirke „Mít křidla!“ (Ko bi imel peruti) iz l. 1928., „Deset let“ (1930), „Tvůj hlas“ (1931). Tu se za sedaj končuje Horova lirika, medtem ko njegovi romani (iz starejšega razdobja) ne pomenijo za mlado češko prozo nič kaj dosti.

Okrog pesniške osebnosti *Jiřija Wolkerja* (1900—1924) je njegova prezgodnja smrt ustvarila nekako avreolo. Wolker je bil izmed vseh mlajših pesnikov najbolj ljubljene; še danes se govori predvsem o njem, kadar je beseda o njegovi generaciji. Nedvomno s polno pravico; dve knjigi njegovih verzov imata visoko literarno vrednost, njegov nenavadno globoki pesniški fond pa je obetal še mnogo več, če bi se bil mogel razvijati še dalje. Prvo Wolkerjevo lirično zbirko „Host do domu“ (1921) označuje ljubka mladeniška naivnost, ki se je izčrpavala samo v ljubezni, ponižnosti in sočutju. Toda ta lirika je imela poln in čist pesniški blesk, ki ji je ostal še do danes, ko se nam je njen miselni in čustveni zadržaj že nekoliko odtujil. Samo leto dni loči „Hosta do domu“ od druge Wolkerjeve pesniške zbirke „Těžká hodina“ (Težka ura) — leto, v katerem se je Wolker pesniško razvil v moža. Zdaj se njegova poezija depersonalizira in išče navdihnjenja v človeškem kolektivu. Potaplja se globoko v socialno vest svojega časa, v veliki socialni spor, ki ga karakterizira. Njegovo hrabro in premočrtno srce stoji odločno na delavčevi strani. Za razliko z drugimi mladimi pesniki iste idejno-razredne veroizpovedi pa se Wolkerjeva poezija nikjer ne približuje verzificirani demagogiji. Wolkerja ni nikdar zapustila neka npravna in čuv-

stvena noblesa; vedno je bil predvsem pesnik. V zadnjih verzih, spisanih nedavno pred smrtjo, je prodrla v Wolkerjevo poezijo nova osebna melodija. Pesnik se zaveda svoje mladosti in svoje osamelosti v umiranju. To liriko, ki je zrasla tako rekoč v senci smrti, odlikuje silen ton usodnosti; štejemo jo med najboljše plodove mladega češkega pesništva. (Nekoliko patetičnih poskusov z gledališkimi igrami daleč zaostaja za Wolkerjevo liriko.)

Leto dni po Wolkerjevi „Težki uri“ je stopila v program razredne proletarske poezije pesniška zbirka „Pozdravy“, čije avtor je bil *A. M. Piša*. Imela je patetičen, govorniški, manifesten značaj. V nji je bilo več intelekta kakor čuta. Njena razredno revolucijska inspiracija je ostala v Piševem pesniškem delu docela epizodna. Njegovi zadnji, zreli pesniški knjigi „Hvězdy ve vlnách“ (Zvezde v valovih, 1924) in „Hořící dům“ (Dom v ognju, 1925), sta kar pogreznjeni v melanholijo, pesimizem in svetožalje; potemtakem kažeta pesnikovo naglo izpreobrnitev k čistemu subjektivizmu, k intimni čuvstveni liriki. Nemara je pri tem odločevala kakšna močna drama v pesnikovi duši. Od l. 1925. se Piša ne oglašja več kot pesnik. Zato pa literarno-kritična dejavnost, v kateri Piša stalno uveljavlja zahtevo po umetnikovem usodnostnem heroizmu, uvršča tega pisca odločnih, markantnih in temperamentnih ocen med odločilne češke kritike.

Eden najčistokrvnejših izrazov razredne proletarske poezije so bili pesniški začetki *Jaroslava Seiferta*, ki so dali zbirko „Město v slzách“ (1920). Množica „mladostnega“, naivnega, verzificiranega besedovanja, v kateri so se zato, da preplašijo meščane, pogosto rabile besede „revolucija“, „barikada“ itd. Toda kdo ve: nemara je bilo v tem tudi nekoliko mladostne iskrenosti. Pesnik je pravil v teh verzih, da ima rad zvezde, gozdove, loge, vrelce, da pa ga je usodno pretresla podoba mestnega trpljenja in da ne bo srečen, dokler ne bo zadnji izmed njegovih proletarskih bratov nehal trpeti; pel bo svojo revolucijsko pesem, oprt ob tovarniški zid in dušeč se od dima. Ni mu bilo treba hoditi daleč po tako inspiracijo: Seifert je otrok praškega predmestja, medtem ko so njegovi vrstniki pretežno prišli s kmetov. Čez nekaj časa pa se je Seifert obrnil za sto osemdeset stopinj v novo pesniško modo, ki se je polastila mlade generacije, v poetizem, v tako zvano čisto poezijo. Poetizem je bil pravo nasprotje razredno proletarskega pesništva, ki je videlo funkcijo literature v tem, da sodeluje naravnost in odločno pri gradnji novega družabnega reda. Mladi pristaši poetizma, ki so kot izrazito proletarski pesniki imeli še včeraj polna usta revolucije in pozdravov zatiranim bratom, so zdaj spreminjali poezijo v nekaj vesel karneval

subjektivnih nastrojev; iz nje so hrupno izganjali idejo in logiko, opevali coctails, Eiflov stolp, spalne vagone, spravljali v verze cele trakove predstav in asociacij, pretvarjali liriko v duhovite in begotno kapriciozne igrčke. Te vrste je tudi Seifertova poezija. Šele v zadnjem času, ko je jelo to mlado pesništvo izginjati kakor mehurji od mila, je začela tudi v Seifertovi liriki nastopati doba zrelosti. Zbirka „Poštovní holub“ (1929) je pritekla iz čistih čuvstvenih globin.

Podoben je tudi pesniški razvoj *Konstantina Biebla*. Biebl je bil takisto med avtorji proletarske veroizpovedi in njegove prve lirične zbirke „Cesta k lidem“ (Pot do ljudi), „Věrný hlas“ in „Zlom“ so razodevale poleg subjektivnih čuvstvenih stanj očitno socialno inspiracijo. To, kar je veljalo o Seifertovem prestopu k poetizmu, velja tudi o Bieblu: namesto pesmi se pojavljajo v njegovi nadaljnji lirični produkciji besedne igrčke, skratka: pesniška zabava kaj slabe cene. Ekso-tični živelj, opajanje s tujimi kraji, fantastika daljav — vse to je pri Bieblu celó vidnejše kakor pri Seifertu. Kdaj pa kdaj se njegova pesem izkristalizira v mehko in rahlo stvaritev, ki ni brez vsakega čara.

In še tretji podobni primer: *Vítězslav Nezval*. Prav za prav bi ga morali imenovati na prvem mestu. Poetizem stoji in pada s tem pesnikom, ki je izredno plodovit, avtor dolge vrste liričnih zbirk (manjša produktivnost in strožja avtokritika bi bili odločno v prid njegovi poeziji). Spisal je več lirično-epičnih samostojnih pesnitev, nekoliko romanov, nekoliko drugih knjig proze in teoretičnih razprav, več gledaliških komadov in filmski libreto. (Nezval je v svoji univerzalnosti šel tako daleč, da je za neko svojo gledališko igro zložil tudi glasbeno spremljavo in baje nič kaj slabo, kakor zatrjujejo strokovnjaki.) Vrhu tega je Nezval obilno prevajal tuje pesnike. Kdaj se je rodil, ko je že toliko spisal in izdal? Leta 1900. No, s tem izjemnim pojavom, ki je ž njim vse poetistično razdobje mladega češkega pesništva spojeno tesno kot s svojim voditeljem, bi torej morali začeti naš pregled. Odločili smo se, da najprej premo-trimo usodo proletarske razredne poezije, ki je bila pred poetizmom. Nezval pa v krogu programatske proletarske poezije ni zapustil trajnejših sledov, da si se je tedaj in tudi pozneje trdovratno štél med razredno-komunistične pesnike. Dnevi njegove popularnosti se začenjajo s pesniško zbirko „Pantomima“ in dosežajo višek z lirično-epično pesnitvijo „Edison“, ki je nesporno najboljše Nezvalovo delo. Ves čas njegovega razvoja ga je virtuoznost rojenega pesnika očitno zapeljevala k močni potratnosti s pesniškim talentom. Ustvarjal je čez mero in se je kaj često izgubljal v praznem verzificiranem koketiranju, v rimankah brez pesniškega duha, v pesniškem

komediantstvu, žonglerstvu, akrobaciji, namišljenosti. Toda vse to je prihajalo od previška nadarjenosti. Pod temi skrajnostmi (in Nezval je vprav po nagonu ekstremnež) lahko povsod opaziš utrinke močnega pesniškega fonda. Nekaj nenormalnega tiči v tem poetu, ki bi ga lahko po naslovu neke pesnitve imenovali „čudni čarovnik“. Njegova pesniška proizvodnja je vsekdar bila zaznamenovana s podtalnimi tokovi podzavestnih refleksij in gnana s čudovito deformirano fantazijo. Nezvalovi pesniški odrazi prenapetih duševnih stanj so prepojeni s fantastiko in melanholijo nekih nejasnih spominov izza otroških let. Pogosto ga zanese krasna, neresnična melodija iz sanj; sanje in resničnost prehajajo pri njem druga v drugo. V njegovih verzih je vse polno čustvenih odmevov iz lastnega podzavestja. Opaja se s tesnobnimi nastroji pogina, minevanja, smrti. „Naša duša je bolna od tobakovih nervoz in opojnosti“, pravi v neki pesmi. In na drugem mestu: „Treba bo štiri ali pet let brezobzirno piti življenje, ostale dni pa presanjati v neprestani opojnosti.“ Sesuto gledališče življenja in fantastični privid smrti na dnu vseh stvari — to je svet, ki iz njega črpa Nezval svoje pesniške navdihe. Umljivo je, da je bilo tej anarhistično neukročeni pesniški osebnosti naravnost sojeno, izživljati se v poetizmu, ki se po besedah kritika F. X. Šalde požvižga na logiko in razumske spoznave, na ideje in ideologije, na občutja in pojme in ki ljubi samo življenje, epikurejsko uživanje in čutne senzacije. Toda Nezvalov poetizem ima, kakor smo že omenili, globlje in usodnejše tone. V zadnjem času se Nezval čedalje bolj nagiblje k prozi. V romanih „Kronika z konce tisočletí“, „Posedlost“ (Obsedenost), „Dolce far niente“ in v najnovejšem „Pan Marat“ (1932) spominja prav pogosto na svojo liriko; namesto vnanjega dejanja razpleta notranja stanja (nemara pod vplivom Marcela Prousta) in odseve iz podzavesti. Vsebinsko tvorijo bodisi spomini iz mladosti, bodisi nič kaj okusne prigode iz časa poltenega prebujenja.

Tako bi zaključili pregled proletarskega in poetističnega pesništva. Vmes pa so nekateri pesniki, ki se po svoji človekoljubni ali socialni inspiraciji bližajo proletarski poeziji (a ne kajpak z izrazito politično tendenco). Takšen je na primer *Jindřich Hořejši*. Izdal je samo tri pesniške zbirke, in sicer: „Hudba na náměsti“ (1921), „Korálový náhrdelník“ (1923) in „Den a noc“ (1930), vendar so prav zaradi pesnikove vzdržne tvornosti vse tri zelo zrele. Pesmi Hořejšega so močno kultivirane, dobro izkristalizirane in nepokvarjene od verbalizma; skrbno se je varoval trenutnih improvizacij, golih liričnih beležk in naivnega igračkanja, kakor ga je obilo v proizvodnji mladih pesnikov. Hořejši je bil prav kakor Hora starejši od večine avtorjev v svojem

krogu; o tej časovni zrelosti očitno priča čistejši organizem njegovega dela. V njegovi poeziji se socialna snov neprisiljeno prepleta z intimno ljubezensko liriko.

Tudi *Jaroslav Bednář* je nekako istih let kakor Hora in Hořejši. Nastopil je l. 1923. s pesniško zbirko „Lidská tvár“ (Človeški obraz), ki iz nje odmeva vojna. Idejna vsebina je bila vprav tipična za Wolkerjevo dobo: humanizem, sočutje s trpečim človekom, ljubezen do človeškega kolektiva. V zadnji knjigi „Hvězdná tuláctví“ (Zvezdno klateštvo) iz l. 1930. se bliža poetizmu. Poezija sna, onega magičnega vrelca vse lirike, ki je bila pri Nezvalu v najboljšem primeru navdihnena s čudno eksaltirano fantastiko, pri Seifertu s fino intimno melanholijo in pri Bieblu z rahlim in plahim eksotizmom, je tudi pri Bednářu os liričnega stvarjanja. Posamezne plasti sanjarij: dom, otroška leta, ljubezen, vojna, samota, življenje se počasi in s tesnobno melodično evokacijo umikajo pred pesnikovimi notranjimi čuti. „Sen je drugo življenje“, ponavlja Bednář.

Z Wolkerjevimi začetki so bili v tesni zvezi tudi lirični začetki *Zdenka Kaliste*. Srce, sočutje, ponižnost, ljubezen — to je bila Kalistova stalna, nekoliko brezbarvna in monotona inspiracija. Njegova prvotna poezija je bila medla, slabokrvna, podobna rožam iz cvetličnjaka. Po letih molčanja pa je Kalista izdal pesniško zbirko „Smuteční kytice“ (Žalosten šopek), ki jo odlikuje kristalno čista poezija; ž njo ne vzdrži primere nobena prejšnjih Kalistovih knjižic. Lahna čuvstvena polnost je z rahlo in nežno lirično izraznostjo tolikanj diferencirana in uglašena v notranjo melodičnost, da je ta lirična zbirka cvetober prave magične poezije. Žal da je Kalista zopet umolknil.

Z našim pregledom se čedalje bolj bližamo pesnikom, ki niso nič kaj čislali skupnih pesniških programov in manir, ki so hoté stali ob strani in v samoti premišljali o svojem pesniškem poslanstvu. Prezgodnja smrt je izključila iz razvoja mlade češke poezije dva moravska pesnika, *Bartoša Vlčka* in *Josefa Chaloupko*, preden sta bila mogla zapustiti trajnejšo sled za seboj. Poezijo obeh označuje romantična usodnost; v zadnjem razdobju svojega ustvarjanja sta dajala že prav čiste poetične podobe. (Vlček je umrl l. 1924., Chaloupka pa l. 1930.)

Tudi glas pesnika *Františka Branislava* prihaja iz samote. V začetku je bila njegova poezija — sicer niti malo ustvarjena za ekstreme — v prijaznem razmerju do Wolkerjeve. Bili so to spevi tihega, občutljivega srca. V poznejšem razvoju pa je Branislav ostal zvest osebnosti poeziji in je dosegel do čudovito melodičnega zvenenja. Njegova lirika je melanholično senzitivna, z rahlimi pastelnimi osvetljavami, inspirirana od

igre senc in svetlobe, od čarobnega cvetja samote in tišine. Ta pesnik ima v sebi plemenite poteze severnjaškega tipa, v čemer se prav prijetno razlikuje od modnih zapadnjaških karakterjev, ki jih je toliko v poetizmu. (Pariških inspiracij je pri Nezvalu, Seifertu in Bieblu kar odvrtno mnogo.) Najnovejša Branislavova zbirka „Větrná růžice“ (1930) obsega Branislavovo najboljšo poezijo.

Verzi *Miloša Jirka* „Duben“ (April) so bili eden najzgodnejših, tako rekoč nastopnih glasov mladega pesniškega rodu. Izšli so l. 1919. Zrasli so v čistem in svežem liričnem ozračju, ki smo ga bili označili v uvodu. Grozotne pošasti vojnih let je takrat zakril zastor in v medigri pred svetovnimi socialnimi potresi, v srečnem času prve opojnosti, je prihajalo do besede vse, kar je bilo mladega, optimističnega, naivnega. Ljubili so življenje, ga gledali z vedrimi očmi, zaznavali ga tako rekoč s pomlajenimi, sveže umitimi čuti, ki so samo kdaj pa kdaj flirtirali z melanholijo. Poezija se je prešerno vračala k zemlji. V verzih si našel hvalnice potepuštva, mlade ljubezni, živalske vdanosti preprostim rečem. Take so torej tudi Jirkove knjige „Duben“, „Cesta“, „Znáci svět“. Ko se je razvoj generacijskega pesništva oddaljeval tej poeziji tihega, pomirljivega srca in lačnih čutov v smer k tematični poeziji razredno proletarskega značaja, pozneje pa k poetizmu, je Jirko ostal zvest svojim prvotnim inspiracijam in se je nalašč izognil obema stopnjama, ki so jih prebili drugi. Njegova nova pesniška zbirka je imela že v naslovu izživajoče geslo: „Ke staré vlajce“ (K staremu praporu, l. 1925.). Vzlic tej demonstraciji so šle stvari po svoji poti; razredna proletarska poezija in poetizem sta cvetela še dalje, umolknil pa je Jirko. Sedem let je minilo, preden se je zopet priglasi k besedi z zbirko „Zraje réva“ (Zori trta, l. 1932.); v nji srečujemo intimno poezijo zelo čuvstvenega značaja, močno doživljeno in disciplinirano, čistega, melodičnega kova.

Eden najizrazitejših in najizvirnejših pojavov mlade češke poezije je *Jan Čarek*. Pri njem srečujemo povsem nove lirične tone. Čarek je v pesniško obzorje svoje generacije, kjer je nekaj časa — kakor smo že opazovali — prevladovala glorifikacija delavca, zanesel sirov, raskav spev iz kmečkega okolja, naravnost z grude. Ž njim je stopil v mlado poezijo prvi in sam. Njegov odnos do kmečke grude je bil neposreden in organičen. Zdelo se je, kakor bi bil pesnik prepojen s sirovim vonjem prsti, gozdov, njiv, ribnikov in kakor bi imel na sebi stoletni duh bajt, skednjev in hlevov. Mlada poezija je tudi pred Čarkom ljubila življenje na kmetih in prirodo, vendar samo zaradi idiličnosti, zastran mikavnih kulis. Čarek pa je s svojim dramatičnim naturalizmom proniknil stvari

prav do jedra. Odtod njegov samostojni, čvrsti pesniški profil. Izmed treh liričnih zbirk Jana Čarka, inspiriranih po njegovi domači južnočeški pokrajini, po težkem življenju v bajtah in polnih posvečenih čustev do svojega rodu in boleznega hrepenenja po izgubljeni mladosti na vasi, namreč izmed zbirk „Chudá rodina z Heřmaně“, „Temno v chalupach“ in „Smutný život“, je slednja (izišla l. 1919.) najsilnejši pesniški izraz te samonikle stvariteljske narave. Tu se iz verzov umika naturalizem; na njegovo mesto stopa večja intimnost in z otožnostjo posvečena globina. To razživetje v fine odenke ustvarja ponekod čudovito čiste vrednote; prejšnja patetična gesla raskavega pesimizma izzvenevajo v čistejše tone in v ritem bolesti. Čarek pri tem ne izgublja ničesar od svoje idejne posebnosti, ki mu je določila posebno mesto v mladi češki poeziji. Še vedno zveni iz njegovih pesmi temen, iz dna prihajajoči glas zemlje, polj, travnikov in vasi, ki govori na pesnikova usta in kateremu Čarek prepričevalno pridružuje melodijo osebne bolesti, ki je čedalje rahlejša in lirično čistejša.

Podobnega kova je *František Křelina*. Tudi v njegovi prvi zbirki „Půlnoční svítání“ opazamo grobo barvitost podeželja. Naslednja knjiga „Predjitní tma“ (Predjutrna tema) iz l. 1930. je zanimiva tudi sicer po svoji samoniklosti; umetniškemu profilu avtorja daje izredno krepke poteze in mu določa dokaj osamljeno mesto v mladi liriki. Křelina obuja v novo življenje osnovno funkcijo pesništva (ki so jo drugi mladi liriki pogosto prezrli), namreč silo misli nasproti magični igri čustev in fantazije in nasproti profinjenim melodičnim otenkom forme. Křelinova najnovejša lirika, ki jo žene k širokim apostrofom in močnim govorniškimi skladbam dinamični utrip ideje, priča s slednjim svojim patetičnim prizvokom, da gre v tem primeru za liriko visoke napetosti. Ta knjiga je izraz robustnega moškega dozorevanja. Pesnik je poln odpora zoper pesimistično dožemanje časovnega okolja in z zgovornimi tiradami odgovarja na vprašanja današnjega sveta. Njegova poezija se je izkresala v trdovratnih notranjih bojih za boga in človeka, za življenjsko radost in vero v svet. Svojim slikam je skušal dati daljni prospekt. Pesniško prepričevalnejši so oni deli, v katerih Křelina opeva mit zemlje, grude — svet, ki je njegovemu srcu najbližji.

Idejno plat poezije poudarja tudi *Jan B. Čapek*. Njegova meditativna lirika dobiva ponekod religiozne barve. Tak značaj je pokazala takoj prva knjiga Čapkovič verzov, ki je izšla l. 1929. z naslovom „Slovo nad světlem“. Isti miselni in nekam mrzli značaj karakterizira tudi njegovo nadaljnjo liriko. Toda z Janom B. Čapkem je podobno kakor s Pišo: ta avtor je predvsem književni kritik, lirika je zgolj po-

stransko polje njegovega udejstvovanja. Pri literarnem ocenjevanju je Čapku miselna in moralna vsebina važnejša od forme. Za njegovo smer v kritiki je značilno, da je izdal studijo o Ibsenu.

Karel Erban, avtor zbirke „Chudý stůl“ (Revna miza), „Krkonose“ in zadnje „Vůz s plachtou“ (1930), se že od prvih začetkov trudi, da bi zadel kristalno, zgoščeno, neimprovizirano liriko v tonu balad ali romanc in popevk. Planinsko okolje njegovih Krkonoš daje Erbanovi poeziji posebno temnosvetlo barvo; iz teh verzov čutiš ritem gorâ, viharjev in pravljic.

V zadnjih letih je vzbudilo pozornost več mladih pesnikov, ki dajejo kritikom velike nade. Predvsem so to *Vilém Závada*, avtor zbirke „Panichida“ (1927), *Jan Zahradníček*, avtor knjig „Pokušení smrti“ (1930) in „Návrat“ (1931), in *František Halas*, ki je izdal verze „Sepie“ (1927), „Kohout plaší smrt“ (Petelin plaší smrt, iz l. 1930.) in „Krásné neštěstí“ (Krasna nesreča, iz l. 1931.). Čemu jih navajamo skupaj? Vse tri namreč označuje ista poteza: izhajajo iz poetizma in njihovi verzi so niz asociacij in slik iz podzavestja. Vsi pa bodro premagujejo poetizem, njegovo prazno koketerijo, bohotno igrakkanje z besedami in predstavami, njegovo protiidejnost in otročji optimizem. Vsi omenjeni novi pesniki skušajo pronikniti globlje, v samo usodnost življenja, in vse karakterizira pesimizem.

Sicer pa je val liričnega pesimizma, ki ni poplaval samo omenjene trojice, marveč se pollašča celotne poezije zadnjega časa, problem zase. Že nekoliko let, odkar se je mlado pesništvo odpovedalo socialni inspiraciji, odkar se je poleg val kolektivizma in je potlej ugasnil še bengalični ogenj poetizma, se predstavitelji mlade poezije umikajo na samotna področja svojih lastnih duš. Kot reakcija na prejšnje razdobje se zdaj nalezljivo širi razpoloženost zatona, melanholije, sna in smrti, kakor da bi lirika sesala iz ozračja današnjega časa strup skepse, utrujenosti in negotovosti. Nekako pred dvanajstimi, trinajstimi leti je mlada češka poezija ljubila žive, sveže in svetle barve, pred osmimi leti je hotela gledati življenje z očali poetizma kot veselo, zabavno pozornico, danes pa se opaja z igro noči, skrivnosti in minljivosti. *Vilém Závada*, *František Halas*, *Jan Zahradníček* (čigar inspiracije pretresa religiozni nemir) in še mnogi drugi vidno dokazujejo, da je pred mlado poezijo nova smer. Poleg omenjenih bi morali imenovati vsaj še *Zdenka Vavřika*, pri katerem že naslovi pesniških knjig „Elegie“ in „Noci“ razodevajo ono inspiracijsko razpoloženost, ki smo jo pravkar opisali; pri njem pa mimo tega opazaj še čiste, zgoščene, melodične forme.

Lahko bi ta pregled še nadaljevali in navedli novo vrsto mladih, a manj pomembnih pesnikov, toda vsak pregled ima svoje meje. Na celotnem področju mlade češke poezije ima za sedaj definitivne poteze samo pesniška osebnost Josefa Hore, čigar delo bi lahko po njegovih resničnih vrednotah postavili v isto vrsto z velikimi liriki starejše generacije: z Dykom, Tomanom, Šramkom. V ostalem pa je mlada poezija živ in v svojem razvoju močno spremenljiv organizem. Če bomo čez deset let opisovali njeno panoramo, bodo nemara mnogi izmed tu omenjenih dozoreli do pesniške polnosti, drugi pa (kdo ve?) zatonili za obzorjem, kjer bodo vstajala imena novih pesnikov z novo poetično vsebino. Doba, v kateri se je doslej razvijalo mlado češko pesništvo, ni daljša od trinajstih let. V zgodovini generacije je to še vedno otroška doba. A otroški obraz se spreminja od leta do leta.

(Iz češkega rokopisa prevel B. Borke.)

SREČANJE

V I D A T A U F E R

M idva sva belo drevo, v noč sva veje nagnila; midva sva dobro drevo, v soncu sva se svetila. Pred nama je bleda gospa z zlato lučko obstala,	nima oči, ne srca, da bi naju poznala. Midva sva dobro drevo, v noč sva veje nagnila; midva sva belo drevo v soncu sva se svetila.
---	---

PODLESEK

V I D A T A U F E R

V meni živi spomin: Potok in trate in sonce z višin.	In sredi trat si mi brat, mi cvetke zatikaš v lase.
--	--

In spet si
nagnil obraz
nad moje
dolge besede.
In rahel nasmeh
v tvojih očeh
je klical
minute blede.

Podlesek bel
je v mojih laseh
zvenel
in žalostna gledam
čez trate.
Ti si sam
a jaz več ne znam
moliti zate.

V BEZNICI

V I D A T A U F E R

Iskala sem te
v cvetju in sreči.
Iskala sem te
v bolečinah in trnju.
Cvetje se je dotaknilo
mojih ust,
trnje je ranilo
moje telo.
Zdaj sem te našla.
V zakajeni beznici sediš,
pijan in razcapan.

Gledaš me
z bolnimi očmi,
nič lepega
ni v njih
in stiskaš mojo roko,
da jočem.
Pijanci in potepuhi
so s teboj,
jaz pa vdano stojim
sredi zakajene beznice;
gledam tvoje oči
in božam tvojo dlan.

NEKAJ BESED O SMRTI

† F R A N M I L Č I N S K I

Ne vem, zakaj ne bi smel baš o svoji smrti povedati kake besede. Kadar pričnem, holaj, takoj mislijo, da me morajo tolažiti in da ne bom umrl.

Toda sem se odločil, da bom.

Ne morebiti baš ta dan ali to leto ali bližnje, nego bom umrl kadarkoli. Toda, da bom, sem se odločil trdno.

Dokler sem bil mlajši, je bil položaj drugačen. Takrat sploh nisem imel namena umreti. Tako, kakor — recimo — tudi nedolžno jagnje svoje smrti nima na repertoarju jagnječjih svojih preudarkov in naklepov. Zdi se mi, da je nima na repertoarju. Seveda priseči ne bi mogel, ali jo ima

ali ne. Kajti nisem več domišljav, sedaj ne več, in vem, da nič ne vem, niti ne o notranjem življenju jagnjeta.

Kdor je mlad in zdrav, vsakteri namerava živeti večno. Oziroma nima povoda za dvome in misli, da utegne biti drugače. Mladi ljudje so pač lahkomišelnini in nepreudarni.

Čim se pa postaraš, nenadno postaneš moder in preudaren. Pa se odločiš, da boš slej ali prej umrl. Umrl boš sicer, naj se odločiš ali ne. Toda ustreza vzvišenemu tvojemu stališču, ako nisi tako rekoč jagnje na paši, nego imaš razum in disciplino in preudarke in prosto voljo. Star si in moder, pa boš sprejel na svoj repertoar prej ali slej tudi smrt. Kajti bi bilo jako neprijetno, ako bi ti ob smrti očitali jeziki: „Umrl je, pa je mislil, da bo živel večno!“ Lepše je in dosti bolj ugledno, če se za to, kar mora biti, tudi iz proste volje odločiš, da boš.

Je bil n. pr. župan, pa je zvečer z brvi padel v mlako. Pa je še v zadnjem mahu možato sklenil: „Zdajle si boš obleko zmočil in posvinjal.“ In si jo je res, seveda. Ker pa si jo je zmočil in posvinjal po sklepu županovem, je stroške pri krojaču trpela občina.

Tako previdno je torej in koristno, če se človek v pravi čas odloči in ne čaka, da stvar nenadoma pride nadenj in brez njegove odločitve.

Odločil sem se torej. Pa sedaj premišljam, mar sem bil tudi jaz oni, ki se je odločil, da postarí. Bojim se, to ni bilo hvale vredno. Starost ni hvale vredna.

Ko si star, ne ločiš več, ali je moderna glasba lepa ali ni. Zdi se ti, da nikakor ni. Trobijo pa, da je. In trobijo zelo na glas. In si star, pa se bojiš, da boš tepen, in jim verjameš in pritrdiš. In potem sploh več ne več, kaj je lepo.

Zastran literature je prav tako.

Pa si ne upaš več med ljudi, ker te je sram tvojih nazorov in da si star.

Pa ni to zastran glasbe in literature edina in najhujša posledica starosti. Nego tudi potresa več ne razumeš pravilno.

N. pr. je bilo v nedeljo ob koncu južine in smo dospeli do potic. Oziroma jaz ne in moja starost. Midva sva dospela zgolj do špinače in suhih čespelej. Potic ne marava več. Oziroma jaz bi jih še maral, toda jih odklanja zdravnik. Pa jih ne odklanja za svojo osebo, nikakor ne, nego jih odklanja le zame, jaz da jih ne maram, ker da sem star. Tega da ne smem, onega da ne smem, nič da ne smem. Le zdravnika lahko še plačujem, hvala Bogu, za to še nisem prestar.

Hkratu ob potici pa smo imeli ono nedeljo tudi potres. Toda jaz ne. Tudi potresa jaz nisem čutil. Vsi drugi so ga in je moja žena kvišku

planila, češ, potres je in kje je plašč in galoše, da beži na plan. V dno srca je bila užaljena, ko sem izjavil, da ni potresa in da je figa, ne pa potres.

V istini zame ni bilo potresa — nisem ga čutil. Za vse druge pa je bil. Tudi za mladino okoli mize je bil in ga je prisrčno pozdravljala, kajti ji je zelo priljubljen. Celo kuhinja je prihitela, da je potres in da se steklenica guglje na omari in da bo padla.

Jaz pa ga nisem čutil in je bil od vseh potresov najbolj strašen ta, ker ga nisem čutil, dasi je bil.

Star sem!

In se vprašujem, ko niti potresu več nisem kos, čemu sploh še živim.

Mar samo zato, da se ukvarjam z gumbi?

Zlasti z gumbom spred pri ovratniku?

Nikdar nisem niti ne bom tajil silne in nepremostljive razlike med človeštvom in živaljo, kar se tiče duhovnega življenja in kulture in civilizacije in sploh. In tudi kar se tiče komparativnega jezikoslovja. V teh pogledih je žival resnično vredna pomilovanja.

Toda v enem pogledu žival vendarle in brez dvomov nadkriljuje človeka, v tem: ni ji treba zapenjati gumba pod vratom.

O!

In ne vem, ali in kdaj, po kolikih tisočih let in po kakšnih prehodnih stopnjah se bo človeštvo povzpelo tja, da mu bo gumb pod vratom odveč.

Zlasti kadar je ovratnik nov!

Vendar mi je šla včasih ta stvar še nekako izpod rok. Niti godrnjal nisem, samo nagubal sem nos in zavihal gornjo ustnico nad zobe, pa je bil gumb zapet.

Sedaj je stvar drugačna. V nedeljo so mi dali nov ovratnik pa sem nad zapenjanjem omagal. Privoščiti sem si moral odpočitek. Vsedel sem se in so mi prinesli okrepcila — pol kranjske klobase s hrenom in požirek brinjevca. Potem sem si toliko opomogel, da sem gumb zapel.

Tako se staramo in umiramo. Staranje je umiranje. Nekateri prično umirati na tem koncu, drugi na drugem. Nekaterim najprej umro oči, vid jim opeša, ugasne, umre. Drugim posluh. Nekaterim zmanjka besed. Prerazlično se javlja smrt.

Jaz sem pričel pri potresu in gumbih.

In ko je človek v dovoljni meri umrl, ga pokopljejo.

Seveda, nekoliko tudi v grobu še živi telo. N. pr. pravijo, lasje in nohtje mu še rastejo v grobu.

Pa sem radoveden, ali bo tudi meni v grobu še kaj živelo — lasje ali nohtje ali kaj takega, za kar ni treba možganov in duševnih naporov.

Nimam navade, da bi se dosti pečal z lasmi in nohti in ko jih zanemarjam živ, ne verjamem, da se bodo trudili še v grobu. Onim, ki lasem in nohtom posvečajo večjo pozornost, onim rad verjamem, da jim bodo še rasli, in jim je priporočati, naj si v grob vzemo glavnik in ogledalce in škarjice in pilo in drugo vajeno pripravo za vsakdanjo potrebo.

Nič se ne ve.

Pa ne vem, ko od nekdanj rad pišem in ne neham, dasi sem star, ali se mi ne bo še v grobu kaj pisalo kar samo od sebe, tako rekoč iz navade. Kakor drugim lasje rastejo v grobu in nohti — tudi tako rekoč iz navade.

Pa utegne biti prav, če mi kos svinčnika dajo v grob in beležnico. In bom ta svinčnik in to beležnico štel za čin posebne pozornosti nasproti mojim smrtnim ostankom. Čez mesec dni pa bi prosil, da mi odpro grob. Ne zaradi rokopisa, nikakor ne, nego rad priznam, da mora biti red in da mrtvi ne bi smeli uganjati konkurence živim.

Ampak naj mi dajo v krsto zgolj najnovejši pravopis. Takrat bo gotovo zopet drugačen, da preveč ne zaostanem za jezikom in bi me bilo sram.

NA PRAGU ŽIVLJENJA

FRANCE BEVK

Modesta je hitela mimo delavcev, ki so se vozili na kolesih, mimo prodajal, ki so jih že zapirali. Bila je sobota, dan plačila, hkratu zadnji dan meseca. Delavske žene so hitele nakupovat, saj jim je že v petek zmanjkalo denarja. Nekatere krčme so že objestno šumele. Na hribih za mestom še ni ugasnila kri umirajočega dneva, ko so že gorele nekatere luči. Vžigale so se druga za drugo. Po vseh ulicah je vel duh po pomladi. Na vogalih so gizdalini pričakovali dekleta. Maj... Modesta ni videla vsega tega. Ni slišala mestnega šuma, ne čutila vonja južnih cvetic, ki ji ga je sapa prinašala iz vrtov. V prsih je nosila svoj poseben smeh, v katerega se je potapljala z vso dušo. Zdelo se ji je, da ima peroti in da se ji noge ne dotikajo tal. Na obrazu sladkost, spremešana z neznano tesnobo. Že pred uro je prejela svojo tedensko plačo. Kod je ves ta čas hodila?

Zavila je v veliko, starinsko hišo v stranski ulici. V mračni, tlakovani veži je nenadoma obstala in se zgrozila. Bilo ji je, kot da se je stoprv prebudila iz sanj... Hiša s temnimi okni je bila ko gladen volk, ki oklepa dvoje dvorišč ko plen. In ljudi. Tu je bil Modestin dom. In dom mnogih, ki jih je komaj po imenu poznala. Stopnice, mostovžji, vrata, vrata. Za vsakterimi teh vrat posebno življenje. Kriki, smehi,

jok. Duh po jedeh in plesnobi. Na stopnicah so se igrali otroci. Iz temne globine drugega dvorišča je ko iz žrela zveri prihajala pesem šivilje o dekletu, ki je umrla od prve ljubezni in zdaj leži v grobu.

Ob tej pesmi je Modesti drobna bolečina presunila srce. V tistem trenutku je odganjala še vsak spomin na žalost in na smrt. Tekla je po stopnicah, ki so ji cvrkutale pod nogami, in stopila v mrak hodnika. Prav na koncu je v temi otipala gladka vrata brez kljuke, brez vizitke. Sunila je vanje, da so se odprla.

Vstopila je v nizko, temno kuhinjo. V nosnice ji je udaril duh po polenti in plesnobi. Luč, ki je visela nad veliko mizo, sta ovijali sopara in dim. Njena svetloba se je obupno razlivala po stenah in po borni opravi. Modesti je za hip ugasnil svet njene notranjosti. Tudi mračna in umazana veža, simbol najnižkotnejše vsakdanjosti, je bila pozabljena. Ta prostor, ki je bil hkrati kuhinja, družinska izba in spalnica za brata Karla, je bil zanjo poseben svet. Vsak večer, ko se je vrnila z dela, jo je objel čar domačnosti. Vse, karkoli ji je trapilo srce, je zagrnil v pozabljene. Nasmehnila se je.

„Dober večer!“ In se je začudena ozrla po obrazih: „Pa kako se držite?“

Na njen smeh, na njene besede so le nekaj zamrmrali. Mati je stala ob ognjišču in mešala v kotliču. Zajetno telo se ji je zibalo in se ji ohlapno potresalo ko napol prazna vreča. Oče je bral iz kosa časnika, ki ga je bil pobral kdo ve kje. Močne obrvi so mu visele ko strešica nad vrtimi očmi, od njih je padala senca na bleda lica. Leto in dan je prebil v postelji, zdaj je paberkoval za delom, kjer je nanese. Zaslužil je komaj za tobak, ki ga je kadil kljub zdravnikovi prepovedi. „Človek mora nekaj imeti od življenja...“ Karl, zijalo z velikimi, štrlečimi ušesi, je zvonil z nogama. Strmel je v knjigo in se delal, kakor da se uči. Tudi Amalija je bila že doma. Navadno je prihajala zadnja. Zdaj je sedela v isti obleki, v kateri je hodila v urad, še klobuka si ni dela z glave. Levo nogo je zibala, igrala se je z nožem. Glavo je imela sklonjeno. Bilo je videti, kakor da se v mislih z nečim bori.

Na nji so najdelj počivale Modestine oči. Kaj ji je? Dà, bila je drugačna. Še zvitek črnih las, ki ji je visel na čelo, se ji je bil iztegnil kot grozeč kazalec. Nad vsemi je viselo neko mračno vzdušje. Modesta je čutila, kako polagoma pronica tudi vanjo. Pogledali so jo skoraj očitaje, ko da je s svojim nasmehom in besedo nekaj oskrunila. Otepala se je skrivnostne tesnobe, ki se je je polaščala. Saj bi bila kljub nekemu strahu najrajši vriskala. Zaman. Občutila je, kako ji je nekaj ko težka, mračna kaplja kanilo v dušo.

Zdrznila se je, z muko je odtrgala pogled od domačih, od sten, stopila v prvo sobo. Postelja, stol, komoda. Nič drugega. Tu sta spala oče in mati. Stene so bile puste, kot da jih je do kosti izlizala beda. Medla svetloba, ki je padala z ulice, jih ni mogla oživetiti. Očetova bolezen je požrla večino pohištva . . . Vstopila je v drugo sobo. Naglo, kot da jo je groza pred to siročino. Dve postelji sta stali druga za drugo, omara za obleko, kovčeg in mizica. Na steni je viselo napol slepo zrcalo.

Vžgala je luč, po stenah se je razlila svetloba. V tem medlem blesku domačnosti dekliške sobe se je raztopil mrak, ki ji je bil legel v srce. Oddahnila se je, ko da je vrgla težo s sebe, in stopila pred zrcalo.

Uravnala si je črni koder las, ki ji je padal na uho. Nikoli ni tako skrbno ogledovala svoje vnajnosti kot tiste dni. V dneh doraščanja, ko je tako čudno plalo v nji, da je vse ljubila in vse sovražila, se je sama sebi zdela grda. In je trpela. Nenadoma se je vse spremenilo v nji kakor v gozdu na pomlad. Prigovarjala si je, da je lepa. Z muko se je otepala nekega notranjega glasu, ki je to zanikal. Dà, bila je suhljata, bleda. In telo, kot da se ne more razviti. Otroškost njenega obraza, se je že umikala ženskosti. Če je stala pod lučjo, so ji dolge trepalnice delale senco na lica. Stresla je glavico ko žrebe, da so ji zavihrali črni, ostriženi lasje. Pustila si jih je zopet rasti, že so ji segali do tilnika in v rahli krivulji stremeli nazaj proti koreninam. Bila je polna sokov ko pomladno drevo. Nekaj svežega, čistega je bilo na njeni celi postavi; strastni obeti neznanih radosti, ki jih še ni poznala.

Dvignila je glavo in zaprla veke, kot da sladko razmišlja. Telo ji je spreletel žgoč ogenj, čutila ga je do konca prstov. Nato si je natrla ustnice, da so ji bile krvavo rdeče. To je bilo njeno edino lepotilo. Na ustih, ki jih še nihče ni poljubljal, ji je ležal rahel nasmeh. Isti nasmeh je imela v očeh. Naj je bila vesela ali bolešno zamišljena, se ji izraz skoraj ni izpremenil. Izraz neke neutešene žeje po življenju. Brez trpke bojazni, ki jo opazujemo pri zrelih dekletih. Saj ona ni imela ničesar izgubiti. Ona je še vsega pričakovala.

V novem razmišljanju se je ogledovala ko zaračarana. Izza njene podobe v zrcalu se je nenadoma izobličil drug obraz . . . Bolešno se je predramila. Vzela je iz torbice rjav zavitek in ga je skrila pod odejo. Na mizico je usula denar in ga preštela. Petnajst lir je stisnila v pest in tako obsedela. Bala se je stopiti v tesno ozračje kuhinje, rada bi bila sama s svojimi mislimi in čuvstvi. Pa saj je bila preveč razburjena in raztresena. Čarobne slike domišljije so se ji tako čudno mešale in prepletale, da je trpela.

Dvignila se je in z neko bojaznijo stopila med domače. Mati je pravkar pogrinjala mizo. Amalija se je bila odkrila in vrgla klobuk na omaro. Oči so ji blodile po kosu raztrganega časnika, kot da obupno nekaj odkrivajo izza mastnih črk.

Modesta je molče porinila pred mater denar in sedla. Ni je pogledala. Zdelo se ji je, da se je mati z vsem telesom nagnila nad srebrnike. Hčer je ošinila s kratkim pogledom.

„Ali ti niso povišali plače?“

Za teden dni dela petnajst lir. Pred tednom so jo bili prestavili v drug oddelek, plačo so ji povišali za sedem lir. Sedem dni je mislila na to. To misel so spremljale neke sanje. Prejela je denar, zdelo se ji je, da še nikoli ni bila tako bogata. Nikoli ni kupovala, ni poznala vrednosti denarja ne blaga. Ali ne bi za te srebrnike lahko kupila pol sveta? Ali vsaj srečo. Vsako soboto je bila strašno nemirna, dokler denarja ni izročila materi. Tistega večera je njen nemir zamamilo nekaj drugega. Stopila je v prodajalno, nato v tobakarno . . . Ko je bila zopet na ulici, jo je zgrabilo za srce. Občutila je trpko zavest greha. Kakor da je nekaj ukradla. Pravili so ji, da je njene plače še zanjo premalo. Za hrano, za posteljo, za obleko. Materine in očetove tožbe o trdoti življenja je sprejemala ko krivičen očitek. In vendar . . . Polagoma so ji druge misli zamamile in ubile žgočo zavest. Tedaj se je znova prebudila v nji. Če bi bili z materjo sami, bi ji morda povedala resnico. Morala je lagati.

„Prihodnji teden“, je rekla.

Vzela je kos lista, ki ga je bila Amalija brsknila po mizi, in se zastrela v neko notico. Brala je o nekem mladeniču, ki je obupal nad življenjem. Pa se je komaj zavedela, kaj bere . . . Mati je vzela denar in ga zaklenila v predal.

„Vsako stotinko bomo krvavo potrebovali“, je rekla s poudarkom, ko da bere laž na hčerinem čelu. „Zdaj, ko se je z Amalijo tako zgodilo.“

Modesta je dvignila glavo. Grenek vtis zaradi laži je skopnel v začudenju. Torej se ni motila? Mračno vzdušje, ki je ležalo nad družino, je imelo svoj globoki vzrok. Obšla jo je grenka slutnja. Prebiral je obraze ko strani z zagonetno pisavo popisanega pisma.

„Kaj pa je?“ je plaho zadrhtelo iz nje.

Tišina. Še pogledali je niso. Dijaček se je tiho zarezal in s poniglavim pogledom premeril očeta in sestro. Ta molk je bil ko breme, pod katerim so se rušile Modestine najdrznejše sanje. Slednjič je izpregovorila mati. Da je Amalija izgubila službo. Vedno več jih odpuščajo. Že

mesec dni je to vedela, a je molčala. Upala je, da najde kaj drugega. Danes, ko je prinesla zadnji denar... Mati si je s težko, uvelo roko segla preko obraza.

Amalija ni dvignila pogleda. Modesta je prebiralala poteze na njenem obrazu, ko da jo izprašuje. Ali je mar to edino, kar jo grize? Zdelo se ji je, da njen obraz govori več, nego je povedala mati. Vendar je občutila, kako ji je nekaj podmolkega, razjedajočega leglo na srce. Neka predslutnja. Kadarkoli je v družini nanesel pogovor na revščino, se je skoraj razsrdila. Denar je v takih trenutkih naravnost sovražila. Nikoli tako kot v istem hipu. Mržnja slabiča do neke višje sile, ki mu izsesava telo in dušo. Bilo je prvič, da se je tiho vprašala: kaj zdaj? Po očetovi bolezni je mati hodila v tovarno. Delo se je krčilo od dne. Na cesto je niso vrgli, a zaslužila je komaj toliko kot Modesta. Na očeta ni bilo mogoče računati. Zdelo se ji je, da se iz vseh mračnih kotov kuhinje odpirajo čeljusti gladne zveri. Beda! Modesta se je bala ozreti. Obšla jo je mrščavica... Strmé je upirala oči v časnik, črke so ji poplesavale pred obrazom. Mračne slike, v katere se je ujela neka druga misel in jih je razganjala. Modesta se je je sprva otresala, a je ni mogla odgnati. Ko začarana melodija se je polastila njene duše. Neka mrka, grešna zavest radosti in nesreče. Na usta ji je legal nasmeh, ki ga je vsakokrat le težka zatrla. Mislila je na Amalijo. Zaslužila je petkrat toliko kot ona. Ni dajala vsega materi, kupovala si je obleke, svilene nogavice in cigarete. In vendar so ji bili hvaležni, gledali so jo ko Boga. Bila je njihova hraniteljica. In ona se je tega zavedala. Vsak dan bolj. Prenašali so njene kaprice, nihče ji ni rekel besede, če se je pozno v noč vračala domov. V hišo je pripeljala zaročenca, ki je vihal nos in ni vedel, kam bi sedel, da bi si ne umazal polikanih hlač. Modesta jo je občudovala. Hkrati jo je zavidala. Ni se mogla otresti tihe mržnje do nje. Saj je pasla vsak njen korak, še vsako besedo, norčevala se je iz njene plače... O! Zdaj je bilo tega konec. Ta zavest je bila močnejša ko zamolkel strah pred bodočnostjo. Saj je slišala — mati se je zdaj zanašala le na njeno plačo, na vsako stotinko. Smešno majhna vsota, a vendar... Zdaj je bila ona njihova hraniteljica. In mati. In se je za trenutek pokesala, da je bila stopila v prodajalno. Obšla jo je druga misel, ki ji je za hip omračila ponos in radost. Rahlo ji je klonila glava. A jo je znova vzravnala. Ni več skrivala nasmeha.

V kuhinji je vladala tišina. Mati je postavila večerjo na mizo. Na krožnikih se je kadila redka omaka, ki je komaj dišala po mesu. Tudi večerjali so tiho. Slišati je bilo le zvenk vilic, komaj slišno mlaskanje ustnic.

„Polenta je prižgana“, je omenil dijaček.

Mati ni mogla prenesti očitkov. Z ostrim pogledom je ošinila sina.

„Še take ne bomo imeli.“

Dijaček je stisnil glavo med rame. In zopet je bilo vse tiho. Glave so jim klonile, kot da jim nevidne zveri čepijo na tilnikih. Oče je topo razmišljal med jedjo. Nenadoma se je odhrkal.

„Pa odpravnino ti bodo izplačali?“

„Koliko pa bo tega?“ so se Amaliji trgale besede iz grla. „Ena mesečna plača, nato še polovica . . . potem je konec . . .“

Vsaj to. Oče je nekaj zamolklo zagodrnjal. Niso mogli vedeti, ali je izrazil zgražanje ali odobravanje. Mati ga je pogledala, naj molči. Opazila je bila, da Amalija stežka zadržuje jok. Oče je dolgo molčal. Jedel je brez teka, ko da opravlja neprijetno dolžnost. Na čelu so se mu nabirale gube.

„Pa Bizjak? Nič več ga ni videti.“

Ko je oče omenil Amalijinega zaročenca, so vsem zastali požirki v ustih. Amalija je nehala jesti, z vilicami je brskala po ostanku omake . . . V ljubezni ni imela sreče. Pred leti je imela fanta, ki ji je nenadoma umrl, a ni dolgo žalovala za njim. Preden je minilo leto, se je že blazno zaljubila v drugega. Dala se mu je vso, a on jo je lahkoživo jemal, dokler se mu je poljubilo. Šel je svoja pota, a Amalijo so morali stražiti, da si ni kaj naredila. Nato je hodila mračna okrog, moških se je izogibala. Pa je bila njena narava močnejša od njene potrnosti . . . Bizjak je bil še mlad fant, komaj starejši od nje, s plešo nad čelom. Domišljjav, rad se je hvalil, iz sivih oči mu je gledala lokavost in mrzla preračunatost. Začel je zahajati v hišo, veljal je za njenega zaročenca. Zadnje čase je izostal. Amalija je hodila skoraj vsak večer na ulico, neredno se je vračala, strašno razburjena. Starši tega niso opazili. Le Modesta se je prebujala zaradi njenega besnega razmetavanja po sobi, škrtanja in vzdihovanja. Zdelo se je, da je v nji več srda nego bolesti. Kakor da ga ni resnično ljubila . . . Tudi v tistem trenutku je bilo v njenih očeh več jeze in sramovanja ko žalosti. In več očitovanja. Naj molčijo o tem. In kakor da so jasno zaslutili novi vzrok njene potrnosti, jim je zadrnilo grla.

Amalija se je zbrala. „Nocoj se bova videla.“

Bilo je očitno, da ni hotela popolnoma razgaliti duše. Sledil je molk. Mati je uporno strmela v krožnik, roka se ji je tresla. Kaj je mislila?

„Saj bi se lahko vzela“, je oče vpletel misel na misel, neizprosno grebel v rano. „Dovolj je stara.“

Amalija je sunila krožnik od sebe.

„Molči!“ je revsnila mati.

„Zakaj bi molčal?“ se je oče razburil. „Človek se ne more vse življenje samo ženiti. . .“

Ali se hoče Amalije iznebiti, da bi bilo manj ust v družini? Morda ni tako mislil, a so vsi tako razumeli. Amalija je nervozno zgibavala prtič, ustnice so ji trepetale, a ni dvignila pogleda. Modesta je grebla v skrivnem predalcu svojega srca. Ali bo opojni začetek njene tihe ljubezni prav tako klavrno končal? Ni marala, da bi kdo le z enim očesom pogledal v skrivnosti njene duše. Amalija se ji je zasmilila. Pa saj je bila sama kriva. Čemu ga je vodila v hišo, da jo je, objesten kot je bil, vpričo vseh poljubljal? Tako smešno! Bržkone se je dijaček prav tega domislil, ko je nenadoma planil v smeh.

„Ven!“ je zarohnel oče.

Vznemirjalo ga je nekaj drugega. Pa je komaj čakal, da se je nadkom znesel. . . Karl se je molče dvignil in stopil skozi vrata na hodnik.

Oče je nehal jesti in si je obrisal brke. Poiskal je konec cigare in jo prižgal. Sivkast dim mu je ovijal glavo, rjave oči so nejevoljno prebadale drugega za drugim. Zagnal je suh kašel, da je postal ves rdeč v obraz. Mati je brskala po krožniku in nosila drobtine v usta. Amalija je stiskala ustnice. Nihče se je ni upal pogledati. Bridka resnica, da nesreča nikoli ne prihaja sama. Že drugi mesec se je borila in upala. In molčala. Zdaj se ji je zdelo, da sedi gola pred domačimi. Planila je v jok. Ta jok je še zgostil tesno vzdušje, ki je viselo v prostoru. Modesta bi se bila najrajši dvignila in pobegnila. Bilo ji je, ko da vse njene sanje, ki jih je gojila, vsa njena pričakovanja, ki jih je polagala na ta večer, leže pogažena pod njenimi nogami. Ne, nocoj ne bo več stopila na ulico. In morda tudi naslednji večer ne. Nikoli več. Bilo ji je nenadoma strašno bridko, da bi bila zaplakala tudi ona. . . Amalija se je dvignila in po vsem telesu drhteča odšla v sobo.

„Lahko bi bil molčal“, je rekla mati očetu. Pobrala je posodo in šla pomivat.

Oče se je težko odhrkal. Stopil je do vrat in poklical fanta v kuhinjo. Dijaček je sedel za mizo in malomarno listal po knjigi.

Modesta je obsedela z rokami v naročju. Večni nasmeh na njenem obrazu in v očeh se je umaknil turobnosti. Le polagoma, v odtenkih, ji je zopet izginjala. Svetle misli in čustva so le počasi, kaplja za kapljo, pronicale vanjo. Dvignila se je in stresnila z glavo, ko da je hkratu vrgla s sebe vse mučne občutke.

Odšla je v sobo. Amalija se je bila že najokala. Dvignila se je s postelje in se nekam začudeno zazrla v sestro. V njenem pogledu je tlela rahla želja, da bi se ji razodela. Pa ona Modesti nikoli ni zaupala svoje duše. Imela jo je še za otroka. Kakor da je sedemnajstletna deklica v resnici še otrok. Modesta se je namrdnila, sedla in vzela v roko šivanje.

Delo je ni veselilo. Njene misli so begale drugam. Pa ona se ni smela ganiti, dokler sestra ne odide. Bila je od trenutka do trenutka nestrpnejša. Amalija se je česala in dolgo stala pred zrcalom, kot da se opazuje. Modesta jo je ošinila z bežnim pogledom. Zdaj je imela drugačen izraz na obrazu. Neko obupno odločnost. Znova se ji je zasmilila, a je čutila, da njen obraz ne izraža sočutja. Vse nekaj drugega. Zopet se je čutila lahko. Tesno ozračje kuhinje se je razblinilo... Amalija se je nenadoma zdrznila iz samoopazovanja in se naglo oblačila za ulico. Nališpala se je kakor za nedeljo. V njenem obupnem prizadevanju, da bi si polepšala telo, je bilo nekaj bridkega.

Slednjič je odšla. Modesta je prisluhnila. Ko je zaslišala njene korake že na ulici, se je dvignila in sprožila roke. Od neznanega koprnenja je vsa gorela. Pa je zopet sedla in zastrmela v steno. Objel jo je nemir, strah. Rada bi bila planila, letela ko na perotih, a ni imela moči. In ko da še enkrat vse razglablja, je mislila na dogodke zadnjih tednov... Na dni, ko se je začejala pomlad.

Drevored kostanjev. Danes so že odcveli, svetlo zeleno listje je potemnelo. Takrat pa se je komaj odpiralo popje. Bilo je neko nedeljo, ko je stopala po njem sama, čisto sama. V duši je nekaj tlelo — česa je pričakovala? Zašla je na polje, se z vso dušo potapljala v nejasne dekliške sanje... Zal, plavolas fant ji je prihajal nasproti. Skoraj tako kot se bere v knjigah. Ogrnjen je bil v oguljen plašč, a ona tega ni opazila. Videla je njegovo blede obličje in sinje oči. Kaj je velo od njega? Čudno, je pomislila, on hodi sam, a jaz sama. In zdelo se ji je, da ne more iti mimo njega kakor mimo drugih ljudi in ga mirno pogledati v oči. Stopila je s poti in trgala cvetice. Telo ji je spreletelo nekaj žgočega. Neka žeja, ki jo je občutila v slednjem vlakencu svojega telesa. Glej, fant je obstal in jo gledal. Da bi že šel mimo! Ali da bi se zgodilo karkoli... Pristopil je. Če mu dovoli, bo tudi on trgal cvetice. Pri tem mu je rdečica zalila obraz, a je znova pobledel. Ošinila ga je s pogledom, v katerem je ležalo nekaj globljega kot radovednost. Seveda mu dovoli. Kako naj mu to zabrani? In vsa je gorela v lica. Bilo ji je, ko da izgublja razum. Ne da bi se tega prav zavedala, je smukala cvetice in travo, vse vprek. Ko ji je podaril šopek, je opazila njegove

blede, brezkrvne roke. „Ali ljubite cvetice?“ Pokimala je. Povezavala je marjetice, da bi ga ne bilo treba gledati. Pa bi bila tako rada zatopila vanj svoje oči. „Tudi — če jih kdo drugi trga za vas?“ Pogledala ga je in se zasmejala. Kako so mu blestele sinje oči! Bil je nemiren. Modesta je približno uganila, kaj misli, a se ni upala vdajati sanjam. Vroč val ji je zalil srce. „Saj mi jih še nihče ni trgal“, je izjecljala. Fantov obraz je preletel bežen nasmeh, obtičal v kotu ustnic. Stopila sta na pot in molče hodila drug ob drugem. In tedaj se je Modesti zdelo to tako naravno, kakor da sta že dolgo tako hodila. „Kako vam je ime?“ Vprašanje jo je prešinilo, ko da je prišlo iz globine neke sladke melodije. Povedala mu je. Njemu da je ime Felicijan. Felicijan! Nenavadno ime, a ona je tako ljubila vse, kar je bilo nenavadnega. Šele tedaj se je zavedela, da gresta proti mestu. Preplašila se je. Če bi jo srečal kdo izmed znancev? A na tihem si je želela, da bi jo videli vsi ljudje... Na razpotju sta si podala roke, odšla vsak na svojo stran. Nič si nista rekla, če se bosta še videla. A sta si brala v očeh, da se bosta še srečala, jutri, pojutrišnjem...

Modesta se še nikoli ni tako globoko zavedala sladkega nemira kakor tistega dne. Ni mogla spati. Mislila je, sanjala z odprtimi očmi. Porajali so se ji prividi in ugašali. Ječala je in se premetavala po postelji. In vendar je bila srečna... Pa saj tega skoraj ni mogla verjeti. Ali ni bil samo trenutek? Oklepala se ga je z vso dušo, kot da ga ne sme izgubiti... Drugi večer ji je noga kar sama krenila skozi drevored. Do razpotja, na katerem sta se bila ločila. Po cesti, po kateri ga je videla odhajati. Bilo ji je, kakor da njegova sled še živi pod drevesi. Neki vonj, ki ga je željna dihala in vsrkavala. V ljudskem vrtu je prehodila vse steze med gredami, na katerih so poganjale cvetice, a ga ni našla. Sami tuji ljudje. Ko izgubljena je zablodila po mestu, že so prižigali luči... Tisto noč se je njen nemir spremenil v muko. Spala je in se znova prebujala. Bilo jo je groza ob misli, da bi morala živeti to bedno, prazno življenje do smrti, in bi ga več ne srečala. Ali je res vse, kar človek lepega doživi, le slučaj? Utrinek v noči? Saj tako življenje bi ne imelo smisla. In če hodi z drugo? Zvila se je v prej neznanu bolečini in težko dihala. Ne, ne, saj ni mogoče. Njegove sinje oči so bile kakor vera sama. In ona jim je verjela.

Tretji dan ga je našla. Stal je ob gredi in z bridkostnim izrazom na obrazu zrl na cvetice. Vsa je vzplamtela, ko ga je zagledala. In se je sramovala. Saj bo spoznal, da ga je iskala. Okrenila se je in prisluškovala, ali hiti za njo. Dà, dà! „Dva dni sem vas pričakoval...“ Hvaležno ga je pogledala. Tožen izraz na obrazu mu je izginil. Pijane

noge bi mu bile sledile, kamorkoli bi jo bil vodil. Sedla sta na klop v zatišje zelenega lovorja. „Ali večkrat prihajate sem?“ je vzdrtela. Dà! Skoraj vsak večer. In ona? Ne, ona je prišla le slučajno. Ona hodi na delo. Nato sta umolknila. Pogledi so se jima izgubljali na večernem nebu za drevjem. Misli, misli. Kri se jima je pretakala strastno prebujena, nemirna. „Tikajva se! Vikanje je tako — tuje...“ Modesta je gledala v bombažaste nogavice. Na kolenu so bile zašite. Nategovala je kratko krilo, da bi jih zagrnila. Moj Bog, kako je bila raztresena! Dà, lahko se tikata. Po srcu ji je bil tako blizu, a obenem tako vzvišen, da ga je kar oboževala. Kaj ji je govoril? Glas mu je bil skoraj tih, trgal se mu je ko nit. Vsakdanje besede so bile zanjo pesem. Mimo so hodili ljudje. Ob vsakem se je zdramila. Znanec? Pa se je znova poplajala v sanje.

In vendar je bila po tem sestanku rahlo razočarana. Nista se še približala kdo ve koliko. Prazne besede. Duši sta stremeli druga k drugi, vendar sta še hodila vsaka svojo pot... Nekaj večerov ni prišla. Kakor da se je nečesa bala. Podoživljala je vsako kretnjo, vsako besedo tistih trenutkov. Vse so ji bile važne, prepojene s sladko skrivnostjo. Že čez nekaj dni je njen nemir naraščal, prekipeval. Njena noga je zopet krenila v ono smer. Šepetala si je, da ga ne bo našla. Le zato, da bi ne bila preveč razočarana, če bi ga res ne bilo. Tega se je bala. Pričakoval jo je. Vsak večer. Pa ji nič ni očital, otroško se je je razveselil. Na licih mu je sijala žgoča rdečica. Modesta jo je gledala ko novo razodetje. Sedela sta na klopi. Roke so se jima nehote dotaknile. Pa sta jih naglo umaknila, kakor da sta se spekla. In nato vsakdanje besede, ki so zakrivale nekaj drhtečega v njunih dušah. „Koliko ti plačujejo za delo?“ Prvič je občutila, kako je njena plača smešno majhna. Zasmeljal se bo. Pa se ni zasmeljal. Pogledala je na njene delovne roke, ki so ji ležale v naročju, nato se je trpko zamislil. Z neko skrbjo se je zazrla vanj. Plahemu čuvstvu njene ljubezni se je primešala vsakdanjost, ki ji je ko teža padla na dušo. „Pa ti, kaj delaš?“ ga je vprašala. Zdrznil se je, kot da ga je ranila. „Že dve leti sem brez dela.“ In zdelo se ji je, da ji ni povedal vsega. V njegovih očeh se je skrivalo nekaj, česar ni mogla do kraja doumeti. Videti je bilo, kako se zaman bori proti senci brezupa, ki mu je legel na obraz. Na ustih mu je ležal nasmeh, trd in trpek ko lesnika. Modesti se je čudno zadržnilo v grlu. Nikoli si ni želela bogastva. A v tistem trenutku si je zaželela takega kupa denarja, kot ga je sploh mogla objeti njena domišljija. In vsega bi mu stresla v naročje. Pomagati mu je hotela vsaj s svetom. „Pa bi šel drugam za delom.“ Pogledal jo je s trudnim nasmehom. „Ali želiš, naj grem proč?“

Ne, ne. Tega ne. Saj tako ni mislila. Pa saj bi ona šla za njim. Besede so razgale njeno čuvstvo. Skoraj se jih je sramovala. Felicijan pa se je zasmel od radosti, pogladil je njene črne lase. „Otrok!“ Dà, njegovo dete in njegova mati. Rada bi mu bila vse . . . Tisti večer sta nekoliko več govorila. Nekaj nevidnega, brezupnega je viselo med njima in ju je plašilo. Pa se duševno še nikoli nista tako zbližala. Še bi ga rada vpraševala. O vsem. Pa se ni upala. Povedal ji je, da živi pri materi. Nič več. Njegovo življenje, njegova bolest ji je bila zakrita ko pokrajina v meglo. Pa saj je bilo tako lepše. Čutila je z njim. Bil je ko zrcalo, v katerem je zagledala lastno revščino. Odganjala je misli nanjo.

Sestanki v mraku so ji postali vsakdanji kruh. Edina radost, ki jo je držala z obema rokama in si je ni dala vzeti . . . Posedala sta na klopi, se nasmihala, a nista govorila o ljubezni. Čemu? Če sta govorila o čemerkoli, o delu in o bedi, je zvenela pesem iz njunih glasov in ju je polnila do vrha. Nista se še poljubila. Njene ustnice so drhtele ko deviška zemlja. Še sanjala je o tem. Poiskale so se le njune roke, zamišljena sta se zrla v daljavo in molčala . . . Tako sta nekoč dolgo sedela. Že je legel mrak med drevesa, ko se je Modesta nenadoma preplašila. „Iti moram.“ Felicijan ni bil še nikoli tako trpko zamišljen, tako zagonetno žalosten kot tisti večer. „Ali res moraš iti?“ se je bridkostno izvilo iz njega. In ona ga je gledala. Razumela ga je. Hrepnela sta po mraku, ko leži svet ko zabrisan v temi in sta sama s seboj. Po trenutkih, ko ni treba besed, ko stisk roke več pove kakor popisana knjiga. Dà, dà! Modesti je bilo hudo. Dà, ona mora iti. Še sestra mora biti ob tej uri doma. „Pa sestra lahko po večerji odide . . .“ Dà, res. To ji je bilo težko priznati, kakor da je nekaj sramotnega. „Ali res ne moreš priti? Ob progi bi se sestala . . .“ V njegovem glasu je bila obupna žalost, ko da jo z vso silo tišči v rokah, a se mu ona za vedno izmika. Ne, ne. Ona ne more priti. Morda kdaj pozneje. Vsa je gorela in trepetala. Čutila je, da bo ostala. Pa se mu je iztrgala in skoraj tekla. Na ulice je že legel mrak. Ozrla se je. Še vedno je stal na mestu . . .

Ob tem spominu se je Modesta nenadno dvignila. Čutila je udarce srca kot takrat, ko je upehana pritekla domov. Kod je hodila? Molčala je, ni marala lagati. Ko je sestra odšla, se je vrgla na posteljo in se razjokala. „Človek mora imeti kaj od življenja . . .“ Bila je obupana, a valovi skritih želja v duši ji niso nehali šumeti. In je sklenila: pride! Pa se je bala, kot da sluti neko razočaranje . . . Ta bojazen jo je razjedala še v tistem trenutku. Otresala se je tesnega vzdušja, ki je tisti večer leglo na družino, a je vedno znova prihajalo vanjo. Bridko je

občutila neko črno zlo, ki sedi na ljudeh in jim davi še spanje in smeh. In sega še v srce in dušo. In v najsvetejše.

Kakor da se bori proti nevidnim strahovom, je udarila z nogo ob tla. Ta sveta jezica, ki ji je pognala kri v obraz, jo je opogumila. Za hip je poslušnila. V stanovanju je bilo vse tiho. Na ulici topot korakov. Skočila je k postelji in potegnila ovitek izpod odeje. Razvila je nogavice. Pri luči si jih je ogledovala ko svetinjo. Iz umetne svile, najcenejše, a so se tako čarobno prelivale. Kakor pobožna ženica, ki se v vsakdanji obleki ne bi upala stopiti v cerkev, se Modesta ni drznila v bombažastih nogavicah v skrivnostni mrak pod kostanje. Nedeljske obleke si tako ni upala obleči.

Obula si jih je z vso naglico in si nataknila boljše čevlje. Stopila je po sobi, čutila se je prerojeno. Pred zrcalom si je popravila lase... Roke so ji nenadoma zastale. Neke mračne, bežne slike so letele mimo nje. Že jih je odločno odgnala. Iz njih se je izmotalo nekaj svetlega, pojočega, doslej spečega v srcu. Vzela je torbico.

V sobi je ležal oče na postelji. Ni spal, tiho je ždel v temi in razmišljal. Na stenah je še vedno trepetala mračna svetloba z ulice. Mati je brisala ognjišče. Na nji je vse podrhtevalo ko izobešena obleka v sapi. Ni se ozrla. To ni nič nenavadnega, če stopi na hodnik. Nekateri večer je obiskala Lavro, ki je stanovala v isti hiši. Le dijaček se je ozrl v njene noge, odprl na široko oči in usta. Ošinila ga je s srditim pogledom. Nato je stopila skozi vrata, kakor da gori za njo.

Na temnem hodniku je postala, srce ji je divje tolklo. V kuhinji je bilo vse tiho. Brez sape je tekla po temnih stopnicah na ulico. Hodila je naglo, ni se upala ozreti. Slišala je odmev korakov — ali ne hodi nekdo za njo? Ozrla se je in se preplašila lastne sence. Nikogar ni bilo.

Hodila je počasneje. Šele tedaj je jasno pomislila, kam gre. Obšel jo je strah, pomešan z bridkostjo. Ne strah pred domačimi. Pred neznanim; strah človeka, ki bo prvič stopil v tuje svetišče. Obenem jo je razganjala radost. Radost in strah v enaki meri. In še ni mogla verjeti. Ves čas je bolj verjela kot v tistem trenutku. Še jutraj, ko je odhajala z doma. In opoldne. In vendar si je nekako želela, da bi karkoli preprečilo njeno namero. Prejela je plačo in hitela v delavnico. Če najde Lavro, bo odšla z njo domov. Ni je bilo. In je stekla po stopnicah, da bi je ne videla katera izmed tovarišic. Ko je stopila na ulico, je obrnila korak proti domu. Pa je obstala. Ali je iz vonja cvetic, ki je prihajal bog zna odkod, velo nekaj tako mogočnega, da jo je zaneslo proti drevoredu? Prišla je do razpotja in se je hotela vrniti. Pa je ko v sanjah krenila proti javnemu vrtu. Pred njo se je zibala gospodična, a ona je

zastrmela v njene nogavice. Kako je lepa! Zavist ji je zaključevala v srcu. In ljubosumje. Če bi jo srečal Felicijan? Dvignila je glavo in strela lase. Nato je hitela, hitela. Nova misel ji je obtežila noge. Kaj naj mu poreče? Od dne, ko mu je bila utekla, je ni več vabil na sestanek v mraku. Bolj ko je v nji zorela želja po tem, trdovratneje je molčal . . . Našla ga je sedečega na klopi. Bil je nemiren, preko lic so se mu vlekli ostre poteze, a oči so mu obkrožali črni kolobarji. Pa ona ni opazila tega. Preveč je bila zatopljena vase. Le enkrat se je zazrla v njegovo zagonetno žalost. Zazeblo jo je v srce. Mislila je, da ga razume. Segla bi bila v torbico in mu dala ves denar. Še nikoli ga ni videla kaditi. A kajenje se ji je zdelo tako moško. Hodila sta med gredami. „Danes so mi povišali plačo“, je izbleknila. Te besede so bile tisti večer strašno tuje njegovemu srcu. Ali ne bi sedla? „Ne, nocoj moram iti.“ Dolg pogled se je vsesal vanjo. Molk. Ali ne poreče, naj pride v mraku? Ne. Le oči, ki so ta večer izražale nekaj neznanega, so jo požirale. „Saj se lahko potem vidi“, je zaječala ko iz obupa. Nato bi bila zaplakala. Kaj si bo mislil! Zardel je, a ona je pobegnila. Ni razumela, kaj je klical za njo.

Morda ga ne bo, je zdajci pomislila. Klonila je glavo. Ostalo bi ji samo mračno vzdušje doma, črne stene, ki vpijejo od jutra do večera. Pride, si je prigovarjala. Zakaj ni počakala odgovora? — Po ulicah so hodili ljudje. Uživali so pomladanski zrak, srkali vonjave. Obločnice so širile svetle kroge mrtve svetlobe. Dva zaljubljenca, šepet besed. Če pride, prav, a če ne . . . Ko da je vse postavila na eno kocko. Srce ji je razbijalo. Platane z belimi lisami na lubju. Zeleni listi, sence. Če bo do onih hiš pet dreves, pride. Šest — ne bo ga.

Pritisnila je roke na srce. Ni ga bilo. Nenadno se je iztrgal iz velike sence drevesa in je naglo prihajal nasproti. V večerni luči se ji je zdel drugačen. Bajen. Smeh mu je ko režeča se maska visel na obrazu. Zdaj je hodila počasi, ko da se je nenadoma nečesa zbala.

„Mislila sem, da te ne bo“, ji je zadrhtel glas. Bila je vsa omotična. In je naglo popravila besedo: „Ne. Mislila sem, da me ne boš tako dolgo čakal.“

„Čakal bi te do polnoči.“ Hvaležno ga je pogledala. „Kam? Po mestu?“

„Ne, ne med ljudi“, je strastno zašepetala.

Rdečica ji je zalila obraz. Da bi je le napačno ne razumel! Krenila sta po dolgem kostanjevem drevoredu. Po cesti, ki se je vlekla ko v večnost in ob kateri so gorele redke luči. Pod košatimi krošnjami je bilo

mrtvaško tiho. Ta tišina je vzbujala grozo, a iz nje je vela neka posebna lepota. Pozaba vsega, grobna samota. Na desno in levo so se cepile poljske poti. Dišalo je po pokošeni travi. Iz dalje se je oglašal čuk. Pod cesto je v strugi komaj slišno tekla plitka, umazana voda.

Nekaj časa sta hodila molčé. Za njima so ostajale hiše, šum mesta, svetloba mesta. Pred njima se je v daljavi vlekla črna veriga gora . . . Modeste ves čas ni popustila neka omotica. Saj se je komaj zavedala, kaj se godi z njo. Zazibala se je ko pijana in se zdrznila. Ob luči ji je Felicijan pogledal v obraz. Na njem se ni izražalo samo drhtenje žejne duše. Na izmučenih licih, v medlem blesku oči, še v drhteči hoji se ji je poznalo mračno vzdušje dóma. Zdelo se je, da se kakor ranjen ptič trga iz vsakdanjosti, hoče v višine, a ne more vzleteti.

„Kaj ti je? Modesta!“

Vzdrhtela je. V njegovem vprašanju je zdajci zagledala svoj obraz kakor v zrcalu. Sprva mu je hotela vse zatajiti, kot ji on ni zatajil svoje bolečine. Pa ni mogla. Vendar je dolgo molčala. Noge so ji uporno tolkle po cesti.

„Doma je tako težko“, je z muko iztisnila skozi zobe. „Prej ne, a nocoj . . .“ Govorila je jecljajoče, zmedeno. „Saj to se mene . . . naju ne tiče . . . a ne vem, kako . . .“ Beseda ji je nenadoma obstala.

Zakaj mu to pripoveduje? Zakaj mu razkriva bližnjo bedo, zgodbo sestrine ljubezni? Da bi si olajšala dušo? Pogledala ga je plašno, a on je molčal. Pred njim je šla senca, ki se je daljšala bolj in bolj in se izgubljala v mraku. „Ah!“ Dvignil je bil obraz in vzdihnil. Kakor človek, ki vse življenje posluša eno in isto pesem in mu že dela bolečino. Iz zopet je skozi napol zaprte veke zastrmel v mrak, kakor da gleda drugim nevidne stvari. Ustavil se je in ji dolgo strmel v obraz. A ona je zrla vanj. Zdelo se ji je, da prodira v neke globine človeške uganke, a ji ne more do dna.

„Vidiš, to je življenje“, je rekel grenko. In nič drugega. Prsi so se mu uleknile, ko da mu ramena silijo skupaj. Zagnal je kratek kašelj, skril je obraz.

Modesti je bilo sladko in grenko. Zasmejala bi se bila, hkratu zaplakala. Zakaj ni skrila obraza, čemu sta začela govoriti o tem? Besede, ki so v tisti minuti odmevale, ko pijanske popevke v cerkvi. Bilo ji je, kakor da je njeno deklinško drhtenje zagrnilo nekaj temnega in ga ji je dušilo . . . Iz daljave je pritrepetala otožna furlanska popevka in jo zdramila. „O, kako lepa je ljubezen, ki mi v srcu gori . . .“ Modesta se je zdrznila. Čemu tako molčita? Rada bi bila zabrisala senco prejšnjega razgovora.

„Ali kadiš?“ ga je vprašala.

„Že dolgo nisem kadil.“

Z drhtečo roko je segla v torbico in mu ponudila cigaret in vžigalice. To je bila kupila iz čistega, otroškega srca, da bi ga razveselila.

„Ti kadiš?“ se je začudil.

„Ne. To sem zate kupila.“

Že je bil iztegnil roko, a tedaj jo je nenadno umaknil, ko da se je opeknel. Nekaj trenutkov je stal kakor okamenel in jo gledal. Če bi bil dan, bi bila Modesta opazila, kako mu je kri zalila obraz. Mešani občutki začudenja in užaljenosti so mu goreli v očeh. Še se je boril v sebi. Nato se je nenadno razburil.

„Zakaj si mi to storila? Nočem, da bi mi kaj darovala, ko si sama uboga... ko ti tudi jaz ničesar ne morem dati... Modesta, tega nočem!“

Bil je tako razvnet, da so se mu zatikale besede in je krilil z rokami. Modesta je obstala s cigaretami v rokah kakor od strele zadeta. V hipu se je zavedel, da ni prav storil. To ga je še bolj zmedlo. Odšel je z dolgimi koraki, kakor da beži pred seboj. Dekle je zrlo za njim, povesilo glavo in se borilo s solzami. Kaj je takega storila? In ona mu je hotela ponuditi še drobiža, ki je bil ostal. Ni vedela, kaj naj stori. Pobegnila bi bila, a je obstala kakor priklenjena.

Tedaj je zaslišala korake. Dvignila je obraz, Felicijan se ji je naglo približeval. Stresnila se je, ko da se ga boji. Vse je končano, ji je zadržetelo v srcu. Toda on je stopil k nji in ji položil roko na ramo. Oči je imel vročične.

„Modesta, razburil sem se“, mu je mehkeje, skesano zapel glas. „Darov ne maram, četudi sem ubog... Saj me razumeš. Vem, da si to storila iz dobrega srca... le zato bom nocoj kadil...“

Vzel ji je cigarete iz roke, ki je bila ko premrla. Saj se je v hipu pomirila, poskusila ga je razumeti, a ji je grenek občutek ostal v prsih. Prižigala mu je cigareto, on je hotel tako. Bila je vsa zmedena, troje vžigalic ji je ugasnilo. Pri tem se je trpko nasmihala. A spregovoriti ni mogla. V svitu vžigalice je videla Felicijanov od zadrege spačeni obraz, ki je v trenutku ugasnil in se zagrnil v mrak.

Felicijan je čutil, da je dekle ranil in da ona tega še ne more pozabiti. Približal se ji je in ji ovil roko okoli pasu. In ji je govoril. Pri tem je pozabljal na nekaj drugega, kar mu je ko vran sedelo na srcu in ga kljuvalo. Tudi Modestina tegoba je kopnela. Ob dotiku njegovega

telesa je čutila omamo. V srcu so se ji porajali občutki, ki ne morejo v besede. Nehote se mu je privila na prsi. Vseokrog je bil mrak, iz kate-rega je žarela le cigareta ko drobno, krvavo oko. Čutila je dih na svojih licih.

Tedaj se je Felicijan iznenada zdrznil in se vzravnal. Bledi obraz so mu spačile bolesterne poteze. Zgrabil jo je za roko kakor otroka in jo molče vodil po drevoredu. Sledila mu je ko pijana, vsa začudena. Kaj se je zgodilo?

Ogorek cigarete je priletel na cesto, kjer je umiral v prahu kakor kresnica. „Nekaj ti moram povedati“, je rekel Felicijan zamolklo. „Vse dni sem mislil na to, posebno nocjo... a je tako težko povedati...“ Umolknil je.

Modesto je spreletela mrščavica. Prešinilo jo je tisoč slutenj, tisoč strahov.

„Kaj je?“ je dahnila komaj slišno.

Pomolčal je, ko da se še vedno bori v sebi.

„Modesta, saj se ljubiva, ne?“

Ni mu odgovorila, le vroče ga je stisnila za roko.

„In vendar mi postaja vsak hip jasneje, da bi te ne smel ljubiti, ne ti mene“, se mu je bridko izvilo iz prsi.

Modesta se je ustavila za korak, pogledala ga je s strahom ko blazneža. Nato se je oslonila nanj, kot da se boji, da ga bo v tistem trenutku za vedno izgubila.

Felicijan se je boril za besedo, kakor da je občutil ob tem vdanem, strastnem dotiku še večjo žalost. „Ne smeš me napačno razumeti. Slabo se izražam. Ljubiva se lahko... a kako dolgo, to ni odvisno od najine volje... Nikoli ne bom mogel biti popolnoma tvoj, ne ti moja...“

Besede so povzročale Modesti hujše muke kot Felicijanu. Njena duša je ječala kakor na natezalnici. Čutila je, da ji ne more povedati vsega. Napenjala je možgane do bolečine, da bi ga doumela.

„Saj bo sčasoma drugače“, je rekla, ko je mislila, da je prodrla v mrak njegovih besed. „Saj bo drugače...“

To je zvenelo tako iskreno, da se je Felicijan nasmehnil. Kruh? Kako je bila njena misel naivna! Gorje ima na tisoče globin.

„Saj ni tisto, kar misliš“, je nagnil glavo.

Okrenila sta se bila, sama nista vedela kdaj. Dospela sta do mesta, kjer je pod cesto tekla voda, ob straneh sta stala nizka zidova. Na enem izmed njih se je dvigal Janez Nepomuk in držal prst na ustih. Do njega so segali le medli prameni luči.

Felicijan se je ustavil in se oslonil na zid. Okameneli obraz mu je bil videti kakor objokan, prsi so se mu dvigale, ko da se mu nekaj strašnega pripravlja v notranjosti. Modesta je to čutila. Nekaj mrzlega ji je zavezalo grlo.

„Felicijan, Felicijan!“ je iznenada vzkliknila.

„Pomiri se!“ je strastno zašepetal. „Sedi!“ In ona je sedla. In nato ni mogla govoriti, le pričakovala je. Nekaj trenutkov je vladala globoka tišina. Felicijanu je visela glava na prsih. Nato se je dvignil; obupno, tožeče je prišlo iz njega: „Bolan sem . . . in nikoli več ne bom ozdravel . . .“

Po teh besedah mu je suho zaihtelo v prsih. Modesta je bila prepadla. Nikoli ni pomislila, zakaj je tako bled, zakaj ima tako brezkrvne roke. Če je bolan, saj bo ozdravel . . . Pa jo je njegova skrušenost tako globoko dojmila, da je občutila, ko da ji leži mrlič v naročju. Ni mogla spregovoriti. V srcu je zašepetala molitev, poklicala Boga na pomoč. Videla ga je sklonjenega, z rokami med kolena, kakor da ni niti trohice moči več v njem.

Minilo je nekaj trenutkov. Morda so bile minute. Ta molk je bil strašen. Dà, Modesta bi bila morala spregovoriti. On je morda čakal tega, a še ni imela toliko zbranosti in moči. Le roko je dvignila, pobožala ga je po licih ko mati otroka. Ozrl se je in se z muko nasmehnil.

Bilo je kazno, da mu je prvi val bolesti že uplahnil. Pomirila sta se. Zdelo se je, da zdaj lahko mirno gledata resnici v obraz in se menita. Modesta je umaknila roko, a Felicijan je govoril tako mirno, stvarno, kakor da ni nič nenavadnega na njegovi bolezn. Tako hladno, kakor je že večkrat sam pri sebi razmišljal in še ob predstavi groba ni občutil nikake groze.

„Jetika! Ta bolezen je v naši družini. Vsi so pomrli, le z materjo sva ostala.“

Modesta je čutila, kako se z obema rokama oklepa svojega in njegovega življenja. Ni izgubila upanja.

„Saj boš ozdravel.“

„Ne“, je odločno odmajal z glavo. „Prepozno. Pred letom morda, če bi ne bilo revščine v hiši. Tuji kraji, goré, jug, sanatoriji . . . Reči, ki jih še sam ne poznam in razumem . . .“

In se je na dolgo razbesedil. Modesta je pila njegove besede. Bilo ji je tako čudno, da ga je pravkar dobila, a ga mora že zopet izgubiti. Skozi njegove besede je pogledala v bedo, ki jo je na videz zastiral oguljeni plašč. Dà, ona ga je imela tako za gosposkega. Bil je revnejši od nje. In tedaj si je zopet zaželela denarja . . . Sklonila je glavo.

„In jaz sem ti dala cigareto.“

„To nima več pomena. Zdaj, ko je jasno, da moram umreti, minuta več ali manj...“

„Ne govori tako, ko je tako strašno.“

„Temu sem se že privadil“, se ji je zdajci izpovedaval do dna. „Ni mi bilo več tako zelo hudo. Dokler nisem tebe spoznal. Nato me je glodalo od dne do dne hujše. Zato sem bil včasih tako čuden... in sem se za vsak nič razburjal... še nocej... Z vso silo svoje duše sem hotel živeti. Pa me je prepričevalo prav o nasprotnem... Modesta!“

Gledala ga je, gledala, ko da še vedno ne more verjeti. V nji so porajali mešani občutki usmiljenja, ljubezni... Ne bi mogla vseh razvzlati... Ljubezen je hrepenenje po večnosti, a zdaj se je morala z vso silo oklepati le tega trenutka. Zjutraj je bila še ko otrok, vsa v sanjah, a zdaj je nenadoma dozorela. Prvič je stopila čez prag življenja in pogledala v do tedaj neznane globine. Bolesti in strahovi, oroseni s svetlimi kapljami omame. Morda misli, da ga bo zdaj zavrгла. Pa ona ga je še bolj ljubila. Stokrat bolj, tisočkrat bolj. Kakor da so se čustva, ki so bila namenjena za vse življenje, zgostila v enem samem trenutku.

Privila se je k njemu in se ga oklenila.

Felicijan jo je zgrabil za roko. „Povedal sem ti“, je šepetal. „Če me zapustiš, mi bo hudo, a ne bom hud nate. Moj dih je strup... Ali se ne bojiš? Modesta!“

Ne, ona se ni bala bolezni ne smrti. Komaj se je zavedala, kaj ji govori. Rada bi ga bila potolažila. Mu dokazala, da je še življenje in sreča, četudi bežna. Naj ne govori tako. Položila mu je roko na ramo. Hotela je v višino, pod zvezde. Zaprla je oči, pozabljala na vse.

Izginil je svet okoli njiju, misel na smrt in siročino. Niti besede več o bolezni. Ne, ne, nikari! Bila sta sama pod nebom, šepetala sta, se pritišano smejala. Ustnice so jima gorele... In vse okrog je bila globoka noč, mrak in sence. Šum mesta se je polegel. Svetloba nad hišami se je zredčila, mrak je legal nizko nad strehe. S hriba se je oglasil jasni zvok zvoná, bila je ura.

Modesta se je zdramila iz sladke omotice. V nji je plalo nekaj silnega in jo zagrinjalo pred togo vsakdanjosti. Morala je domov. Spremil jo je do prve ulice, tam sta se poslovila.

„Jutri“, mu je šepnila. Zdaj se ni bala nikogar več.

Še enkrat se je ozrl, nato nič več. Morda je mislil, da je že odšla po svoji poti. Pa ona je še vedno stala na mestu. Gledala je za njegovo

senco, ki se je omahujoča vila med platanami, ko da se neznana misel bori v njem. Kreniti bi bil moral na levo, a je zavil na desno. Prešinila jo je misel, ogenj ji je šel po telesu. Videla ga je v obupu sključenega poleg Janeza Nepomuka. Čutila ga je v objemu — nekaj mu je neprestano stokalo v prsih. Nekoč je videla truplo mladeniča, ki je zaradi neozdravljive bolezni skočil čez most. Strjena kri in osteklenele oči... Pred njo je poblisknil tak strašen prizor, da so ji klecnile noge in je zajejala iz vse duše.

Šla je za njim. Ali ga bo dohitela? Ob tej misli je skoraj stekla. Nekdo ji je prihajal nasproti, hodila je počasneje, nato se zopet podvizala. Srečala je kočijo, avto. Prečila je cesto, zavila v stransko ulico. Na eni strani hiše, na drugi vrtovi. Felicijan je izginjal pred njo, ko da jo sluti za seboj in ji hoče ubežati. V srcu je klicala Boga. Bila je upehana, a je napenjala vse moči.

Drevored, ki je bežal iz mesta nekam na polje. Ob njem se je čez globino spenjal mostič z železno ograjo. Postala je in zrla med drevje. Pod kostanji je bil mrak, svetle lise luči, a človeka nobenega. Kam je izginil? Šele tedaj se je spomnila, da stoji nad globino, v kateri je iskalo odrešenja toliko obupancev. Obšla jo je temna bojazen, naslonila se je nad ograjo in strmela v prepad. Bele skale, med njimi umazana, smrdljiva voda. V prsih ji je obupno vzdihalo, kriknila bi bila.

Prišel je do nje vzdih in zamrl. Prepadena, začudena je dvignila obraz. Na bregu je med drevjem zagledala človeka, ki je stal vzravnan, iztezal roke kakor bi telovadil in vdihaval nočni zrak. Zdaj pa zdaj je globoko vzdihnil, ko da ga to neznansko utruja. Bilo je videti, kakor da vsrkava življenje in se mučno prizadeva, da bi dosegel nekaj nemogočega.

Felicijan! Umaknila se je, da so jo zakrivale veje. Teža ji je padla raz dušo. Kako je bila neumna! Navdalo jo je novo upanje... Felicijan je prenehal vdihavati, roke so mu ko mrtve obvisle ob telesu. Kakor da je sprevidel nezmisel tega početja in molče trpi. Vzdihnil je. Nato je potegnil cigareto iz žepa in si jo prižgal. Sklonil je glavo in se počasi oddaljil.

Modesta je planila v ulico in skoraj tekla. Odmevi korakov so peli za njo... Na križišču je zagledala moškega in žensko. Noga ji je za hip zastala, nato je hitela dalje. Ni se ozrla.

„To je moja zadnja beseda“, je slišala trdi moški glas.

„In jaz ti pravim, da si ničvrednež!“

Ženski glas je izražal potrnost in gnev. Modesta ga je spoznala in obstala. Objela jo je taka bojazen, da bi bila najrajši pobegnila. Slutila je trd, gnusen boj, ki se je vršil med sestro in njenim zaročencem. Nenadno spoznanje nečesa grdega ji je pognalo kri v glavo, jo navdalo s pogumom. Stopila je proti njima, ki sta jo bila že spoznala in umolknila.

Čemu se tako čudita? A zdelo se je, da je zaročencu olajšala slovo. Privzdignil je klobuk, pozdravil, a nato je s počasnimi, negotovimi koraki odšel po ulici. Držal se je poniglavo, kakor da pričakuje udarca.

Amalija se je z mržnjo v očeh zganila, kakor da hoče za njim, a je obstala. Nato je z jeznim pogledom ošinila sestro.

„Kaj pa ti tu ob tej uri?“

Modesta se je zdrznila. Pa se je naglo zbrala. Čemu se je zdaj še boji? „Veš kaj“, je rekla in nič več. Odšla je po ulici.

Čez nekaj minut jo je Amalija že dohitela. Šla je vstric nje, a je ni pogledala ne spregovorila. „Ne pravi tega doma“, je rekla čez dolgo. Na njenem obrazu je ležala mračna tegoba, ustnice so ji podrhtevale.

„Kaj pravi . . . on?“

Amalija je nekaj trenutkov pomolčala. Nato je izbruhnilo iz nje: „Kaj naj reče — falot!“ Okrenila je glavo, a Modesta je sklonila tilnik, kakor da jo tlači neka težka življenjska skrivnost. Ne more ji do dna.

Vso pot nista več spregovorili . . . V kuhinji je še gorela luč. Mati je sedela za mizo in krpala. Bila je vsa sključena, težke grudi so ji počivale na rokah, na nosu so ji viseli naočniki; dvignila je obraz in z očmi ošinila hčeri. Kaj je izražal njen pogled? Znova se je sklonila nad šivanjem.

Amaliji je začelo drhteti telo. Zdelo se je, da bo zdaj zdaj planila v neutolažljiv plač. Naglo je odšla v sobo. Modesti so odrevenele noge. Pred materjo jo je žgalo očitjanje v prsah. Zažejalo jo je. Popila je kozarec vode. Ko se je okrenila, je bil materin pogled uprt naravnost v njene noge.

„Kdo ti je dal te nogavice?“

Modesta je občutila, kakor da se ji podirajo tla pod nogami. Pogledala je na brata, ki je spal v kotu. On je povedal. Pa ga zaradi tega ni mrzila. Zdaj je zasovražila le nogavice, da bi si jih bila najrajši strgala z nog. Kaka bedasta misel, kakor da je vse odvisno od tega . . . Zbrala se je, še na misel ji ni prišlo, da bi lagala.

„Plačo so mi povišali, pa sem jih kupila.“

Mati je široko razprla oči, a nato se je sklonila tako globoko, ko da ji je temni strop legel na pleča.

„Če nam ti ne boš pomagala,“ je v žalosti in skrbi hripavo zapelo iz nje, „bomo morali za lakoto umreti.“

Modesti je samoočitanje ko igla presunilo srce. Nekaj trenutkov je stala, ni mogla spregovoriti. Nato je segla v torbico in položila na mizo ves ostali drobiž.

Mati ni dvignila obraza. Šele ko je hči prišla za kljuko, da odide, se je ozrla za njo.

„S kom si hodila tako dolgo?“

Modesta je z nemim obrazom gledala mater, ni ji mogla odgovoriti.

„Saj nič ne rečem“, je mati vedno počasneje vbadala šivanko. „Le glej, da se ti ne bo tako zgodilo kot Amaliji.“

Hči se je zavzela. Ali je materi en sam pogled vse razodel? Čutila je, kako tudi zaradi nje trpi, a se je ne upa pokarati. Ona je zdaj njihova hraniteljica. Na kolena bi se bila vrgla pred njo, a se je vzravkala. Oči so ji zagorele.

„Meni se nič ne more zgoditi“, je rekla tresoče. „Ne zahtevam nič takega kot Amalija . . . Saj bo tako in tako umrl . . . in . . .“

Vzelo ji je besedo, borila se je z jokom. Ali ni že preveč povedala? Pa ni mogla drugače. Mati jo je gledala tako prodirajoče, da je bolelo. Ne, to ni bila več tista Modesta, ki je zjutraj s smehom odšla na delo . . . Roditeljica se je sključila tako globoko, kakor da se je zrušila.

Modesta je zbežala od nje. Bila je vesela, bila je žalostna. Težko je čakala, da pride v sobo in se bo razjokala. Toda ko je stopila v temo, je zaslišala sestrin obupni, pritišani plač. Bil je ko silna, žalostna pesem, ki odkriva vse tajne globine. Občutila je nemo spoštovanje pred to človeško boleščjo. Torej ga je vendar ljubila?

Ni se potrudila prižgati luči. Slekla se je v temi, legla v posteljo in zaklopila veke. Skozi sestrinu ihtenje je rahlo pronicala daljna nebeška melodija in ji je s sladkostjo vrhala dušo. Pozabljala je revščino, materine solze, še Amalijin plač . . . Trenutek sreče, ki se ga je oklepala z vso dušo, je ko umirajoč plamen trepetal v nji.

Človek mora imeti kaj od življenja.

Z ulice je udarila popevka pijanca. Medla svetloba na steni je trepetala in ugašala v Modestini zavesti, ki se je omamljena pogrezala v spanje.

SPOMIN MLADOSTI

M A K S A S A M S A

Si čul, kako otožno pel je gozd nocoj,
kako drevesa plakala so med seboj,
kako so tóžile tam vitke jele,
ko veter stresal bukvam liste vele?! . . .
Še hrast — ta trdosrčni kuštrogrivec,
kako je stokal, ječal trdi sivec —
in smreke k tlom prigibale so veje:
vse ljúbilo poletje je brez meje . . .

Sam šel sem skozi gozd . . . Ne vem, zakaj,
spominov sila vlekla me nazaj . . .

Ni ječal hrast — ni tožil gozd rumeni,
mladost je davna vzdihala po meni . . .
I jaz po njej mož trdi sem zaplakal:
„Daj, vrni se, mladost!“ — „Zaman boš čakal . . .“

NEDELJA NA JEZERSKEM

M A K S A S A M S A

Od Grintovca pečin nedeljski zvon odjeka,
za vdarom vdar drhte tišino gozdno seka . . .
Od Kokre gor, od juga veter veje —
gorak pozdrav iz krajev onkraj meje —
čez Kočno vlak počasnih gre meglà . . .

Glej, misel moja vsa je zdaj doma,
kjer bivajo, ki srcu so preljubi . . .
Ah strašen dan, ko bo po njih izgubi
ta duša jókala, ki zdaj v spoznanju
poti ne vidi druge — tisto samo,
ki vodi v teme dom, nebitja jamo . . .

Veš, grozen je spoznanja tega glas:
— „Umrje vse, kar kdaj srce je tvoje
v spozabi kruti smatralo za svoje.“

Umrje vse... kje svidenja je vera?
Srce tolaži nam zavest katera?...

Od Kokre sem, od juga veter veje,
gorak pozdrav iz krajev onkraj meje...
Na kraški zemlji pomlad se že smeje,
tu spi še brstje jablanove veje...

KO RAZPRŠI VARLJIVA SE OMAMA...

M A K S A S A M S A

Ko razprši varljiva se omama,
ostane v srcu gola groza sama,
v nji dan boji bodočega se dneva...
Iz neba solnce kakor prej obseva
vso lepo zemljo, ki se nam le roga,
ko duša naša strta in uboga
vse črne pesmi smrti si prepeva,
da dan boji bodočega se dneva...

O, česa prišli, brat, smo sem iskat?
Ne ti ne jaz nikoli ne umeva:
Kako in kam — čemu v življenju greva
skoz vrata črna vednega trpljenja?...

O, NE VPRAŠAJ

M A K S A S A M S A

Deva v sinji plašč odeta,
šop potočnic v beli roki:
moja prošlost sama šeta
v daljni se spominov loki...

A bodočnost lik zastrti,
vsa brez upa, vsa brez sanje...
Skriva dneve rane smrti?...
O, ne vprašaj za sedanje!...

JANKA KUPALA

OB JUBILEJU NAJVEČJEGA BELORUSKEGA PESNIKA

JAN ŠEDIVY

Vse do najnovejše dobe so živeli med vsemi Slovani v najneugodnejših verskih, narodnih, prosvetnih in gospodarskih razmerah Belorusi. Z naredbo iz leta 1876. je hotela carska ruska vlada potegniti debelo, neizbrisljivo črto čez slavno preteklost naroda, ki je tvoril nekdanj jedro mogočne litovske države, ki je v zvezi s Poljsko odločilno posegala v razvoj evropskih dogodkov. Petrograjski mogotci so uradno proglasili za navadno rusko narečje jezik, v katerem je dal že leta 1519. dr. Francisk Skarina natisniti svoj prevod 22ih knjig sv. pisma. V Rusiji so najstrože prepovedali tiskanje knjig in časopisov v tisti že leta 1519. tako razviti beloruščini, da je v njej lahko izšel znameniti litvanski statut, urejajoč v 487ih člankih pravne razmere litvanskih pokrajin vse do delitve Poljsko-litvanske države.

Ali kljub uradnemu proglašanju za mrtvega, je beloruski narod še živel in beloruščina se ni dala iztrebiti iz ust milijonov bednega ljudstva, čeprav so ji s silo zaprli pot v knjigo. Ob koncu minulega in zlasti v začetku našega stoletja se je začelo celó prebujanje beloruskega naroda, ki je od leta 1917. zajelo skoraj deset milijonov ljudi.

Med možmi, ki so najuspešneje vzbujali v Belorusih zavest narodne samobitnosti in priborili beloruščini nesporno veljavo knjižnega jezika, zavzema nedvomno prvo mesto Janka Kupała. Z vrednotami svojega pesniškega ustvarjanja si je izsilil vstop tudi v svetovno književnost in opozoril svet na svoj nepoznani narod. Več njegovih pesnitev so preveli v poljski, ukrajinski, češki in nemški jezik; med prevajalci v ruščino najdemo celo Maksima Gorkega. Poleg Jakuba Kołasa je Janka Kupała ne samo najplodovitejši, ampak tudi največji beloruski književnik.

*

Malo je pesnikov, ki bi sami doživljali in v svoji duši občutili tako bridko kakor Kupała vse gorje na smrt obsojenega, kulturno zaostalega in gospodarsko izžemanega naroda. Ker je njegovo življenje razvoj vsega beloruskega ljudstva v miniaturo, zato je mogel ustvariti v svojih pesnitvah umetniške nazorne portrete življenja, zemlje in reševati probleme svojega naroda.

Jan Dominikawič Łucewič, ki je znan skoraj samo pod svojim pesniškim imenom Janka Kupała, se je rodil 25. julija 1882. na veleposestvu Wjazinka blizu Radaškawič v mienski guberniji. Njegov oče

Daminik Łucewicz je bil obubožan plemič, ki je vzel del tega veleposestva v najem in ga sam obdeloval. Tu je preživel Janka Kupała najnežnejšo mladost do tretjega leta, ko so se mu preselili starši v Kocine v Barisavsko okrožje, da vstopijo v službo pri poljskem plemiču Bagdonowiczu. Pod vplivom svojega službodajalca je dal oče učiti svojega sina Jana pisati in čitati v poljščini.

Ko je v pesnikovem osmem letu nastopil službo na veleposestvu ruskega kneza Turčinova blizu Mienska, je dal svojemu sinu v roke ruski koledar, na katerem se je z materino pomočjo učil čitati in pisati v ruskem jeziku. Po teh prvih pripravah so mu dajali osnovne temelje znanja v ruščini in poljščini potujoči učitelji, ki so hodili tedaj od dvorca do dvorca in poučevali s svojimi precej skromnimi zalogami znanja brez vsake prave metode ukaželjno mladino, ki je imela predaleč v šolo. Kupałov bistroumni in za silo pismeni oče je kmalu spoznal, da mu potujoči učitelji ne bodo mogli izobraziti otrok. Da bi lahko dal svojo deco v šolo, je odpovedal službo in preživel nekaj časa svojo družino kot izvozček v Miensku. Ali zaslužek ni zadoščal niti za najnujnejše potrebščine in zato je moral kmalu prevzeti službo na nekem veleposestvu osem ur hoda do Mienska. Ker so se očetove gmotne razmere nekoliko izboljšale, je pripravljval neki učitelj Janko za vstop v gimnazijo. Ko pa je oče spoznal, da ne bi zmožeg stroškov za šolanje, ga je zadržal doma pri delu. Janka je medtem strastno vzljubil knjigo in izrabil vsako minuto za čitanje, večkrat na škodo kmetskim opravilom.

Łucewiczevim so rojenice prisodile stalno preseljevanje. Tako so v Kupałovem petnajstem letu vzeli njegovi starši v najem del veleposestva Selišča. Odtod so pošiljali Janko preko zime v osnovno šolo v bližnje Belaruče, kjer je dobil v začetku naslednje spomladi izpričevalo čez osnovno šolo. Kmalu nato je začel Kupała zahajati h knezu Cahoviču, velikemu idealistu in globoko izobraženemu možu, ki ga je pregnala v ta kraj carska vlada zaradi njegovih socialnih idej. Iz njegove knjižnice si je pridno izposojal knjige, v njegovi družbi pa se je Kupała tudi seznanil s poznejšim beloruskim pesnikom Antonom Ljawickim, znanim pod psevdonimom Jadwigin Š. Na Jadwiginovem domu v družini Ljawickih je Kupała v svojem sedemnajstem letu prvič dobil v roke beloruske knjige, ki so napravile nanj izreden vtisk, ali narodne zavesti mu še vendar niso vzbudile.

Važen prelom v življenju se mu je izvršil v devetnajstem letu. Na spomlad mu je umrl za tuberkulozo oče, v jeseni istega leta brat, kmalu nato pa istega dne dve sestri. Ti žalostni dogodki so Kupała popolnoma odvrnili od kmetijstva. Spoznal je, da rodi kmetsko delo človeku za-

dovoljnost in srečo samo tedaj, kadar so jo že cela pokolenja prednikov gnojila s svojim znojem in kadar more sejati vanjo svoje upe tudi za svoje potomce. Tuja zemlja izpije sile, rodi zavist in prekletstvo, vcepi marsikomu v dušo revolucionarne misli, ki v izmučenem in od skrbi in truda izmozganem telesu bohotno goje plevel tuberkuloze, če jim močna volja zabrani izhod. Kmet brez svoje grude, obsojen na cigansko potikanje po tuji zemlji, je kakor riba brez vode. Zato je šel mladi Kupała v svet iskat drugačnega kruha.

Nekaj mesecev je bil učitelj na neki zasebni tajni poljski osnovni šoli. Toda v učiteljskem poklicu ni našel sreče in zato je službo odpovedal. Vstopil je nato v sodnijsko pisarno blizu svojega rojstnega kraja. Siten in malenkosten sodnik se je razsrdil nad njegovimi packami in ga že čez nekaj dni zapodil z besedami: „Grdo pišeš, pojdi rajši orat!“ Po daljšem iskanju zaslužka ga je sprejel za pomočnika neki gozdar, ki pa mu je kmalu odpovedal, ker je zamišljeni in sanjavi Janka tudi med potjo čital knjige in večkrat pozabil izvršiti kak njegov ukaz. Nato je poskusil srečo kot ekonomov pomočnik na nekem veleposestvu. Ostal pa je tam samo čez zimo, ker ga je spomladi gospodar spodil zaradi preprijaznega in prevljudnega občevanja z delavci.

Po teh razočaranjih se je vrnil k materi, da si nabere svežih sil za življenjski boj. Pridno ji je pomagal pri delu na polju v Akopih blizu Radaškovič, kamor se je preselila in kjer še sedaj živi. Izredno je ljubil mater, ki so ji porodi in odgoja sedmerih otrok izsesali kri in moč, še bolj pa žalost zaradi smrti šesterih otrok in moža. V dolgi zimi ji ni mogel in hotel izčrpavati že itak prepičlih zalog živil in povečavati skrbi. Zopet je prijel za popotno palico. Samo za hrano je v svojem 23. letu našel zaslužek kot navaden delavec v neki pivovarni v mienski okolici. Tu je doživel leta 1905. revolucijo. Rusko „samoderžavije“ se je nevarno zazibalo in električni tok narodne samozavesti je spreletel vsaj vodilne glave neruskih narodov, zlasti Ukrajincev, pa tudi Belorusov. Ta revolucija je razgibala tudi mladega Kupała in zaigrala na najintimnejše strune njegove duše. Do tedaj za svoj narod izgubljen sin, ki je nihal med poljsko in rusko narodnostjo, je postal Belorus. Že prej je pisal poljske verze, sedaj pa je začel izlivati svojo notranjost v beloruske pesmi.

Težavno tovarniško delo ga je v dolgih poletnih dneh preveč utrudilo, da bi še mogel v svojem edinem prostem času ponoči sanjariti in pisati. Zato je spomladi službo odpovedal. Poleti je pomagal materi, v naslednjih dveh zimah pa je delal v tovarni. Zdoma in iz tovarne je pošiljal beloruske pesmi raznim ruskim časopisom, kjer je zlasti opisoval človeka nedostojno življenje delavstva. Že v teh svojih prvencih je po-

kazal velike sposobnosti. Naravnost od stroja so ga v njegovem 26. letu poklicali za uradnika v knjižnico „Znanje“ v Wilno. V jeseni naslednjega leta so mu beloruski krogi preskrbeli štipendijo, da je mogel od leta 1909. do leta 1913. izpopolnjevati svoje znanje na svobodni privatni univerzi Čarnjajeva v Moskvi. Po kratkem oddihu pri svoji materi se je vrnil v Wilno, kjer je prevzel uredništvo „Naše Niwe“, prvega beloruskega literarnega časopisa. Ko so za svetovne vojne Nemci zavzeli Wilno, se je Kupała umaknil v Miensk, kjer so ga vtaknili v rusko vojaško suknjo. Po zaslugi svojega poveljnika, ženinega brata, so ga spoznali za nesposobnega za fronto in tako je prebil ves vojni čas po raznih beloruskih mestih. Leta 1920. se je stalno naselil v Miensku, kjer še sedaj deluje.

*

Svojevrstno življenje Janke Kupałe je vplivalo tudi na njegovo pesem. Kot dediščino si je prinesel na svet tisto bedo, siromaštvo, trpljenje, zaničevanje in iz njih izvirajočo otožnost, ki tarejo belorusko ljudstvo. Tako so njegove pesmi res otroci bede, kakor sam pravi o njih. Ni čudno, če skoraj vsa njegova dela izzzene v otožnost ali pa v fino satiro. Jasno je, da se more njegova mehka, nežno čuteča in v trpljenju očiščena duša pesniško izživljati samo v liriki. Preveč pa je zvezan z usodo svojega ljudstva, ki sta mu tlačanstvo in duhovno suženjstvo obrnili pogled v tla in vase ter ga izolirali od evropskih kulturnih pokretov in stremljenj, da bi mogli uvrstiti Kupała v kako literarnozgodovinsko strujo ali gibanje. Ni klasicist, ne romantik, ne realist, ne naturalist, ne simbolist, ne modernist, ampak z domačo zemljo zvezan samonikel poet, narodni in socialni buditelj, zvonar in prerok.

Na beloruskem literarnem poprišču je nastopil prvič leta 1905. s pesmijo „Mužyk“, ki je pravi biser svetovne poezije. Za razumevanje in kemično analizo vsebine, ki se kuha v ogromnem kotlu na Vzhodu, nam daje več podatkov, kakor nam jih dajejo dolge znanstvene razprave.

„Što ja mužyk, use tut znajuć
i, jak još hety svet wjalik,
z mjane šmjajucca, pagardžajuć,
bo ja mužyk, durny mužyk.“

Da sem mužik, to vedo vsi. In naj je ta svet še tako velik, povsod se mi posmehujejo in me zaničujejo, ker sem pač mužik, oduren mužik. Pisati in čitati ne znam. Jezik mi ne teče gladko. Večno pač samo orjem in sejem. Delam kakor živina, naj sem velik ali majhen. Oči mi zaliva vroč znoj. Kričanje in lajanje gospode prenašam. Jok kruha lačne dece mi brni po ušesih. Za praznike skoraj niti ne vem. Če zbolim, se zdravim

brez doktorja. Sem pač siromak, oduren mužik. Zato naj izginem kakor guščarica v gozdu in naj crknem kakor pes za plotom. Do konca svojega življenja pa vendar ne bom pozabil, da sem človek, četudi samo mužik. Naj me le zaničujejo, „ja budu žyc, bo ja mužyk (bom živel, ker sem mužik).“

Z usodo beloruskega mužika se peča v večini svojih del, zlasti pa v svoji prvi pesniški zbirki „Žalejka“ (Piščalka), ki je izšla leta 1908.; kajti razgovarjati se hoče z vsem ljudstvom in prisluškovati utripom milijonov. Z njim se bori za priznanje, da je beloruski mužik človek. Posebno ga bolijo socialne krivice.

Žene, vdove in nedorasla dekleta prepode z dolgih postati lačne krokarje in se zarijejo v široke ogone. Ko jim začno pešati sile, se medsebojno izpodbujajo z žalostno pesmijo. Snopi se množe in rastejo v kopice. Žanjicam se je že posušil jezik kakor kost in znoj jim je premočil vso obleko. Ostro strnišče jim sesa kri na bosih nogah kakor nešteto pijavk. Strogi in krvoločni gospodarjev nadzornik jih neprestano priganja in jim obljublja zvečer za nagrado kozarec žganja. In žanjice bodo pile, hvalile gospodarje in skozi zadržane solze s tresočimi se glasovi prepevale pesmi (Žalejka, 18).

Beloruskemu mužiku je oče glad, ki ga je vzredil in vzgojil, beda mu je mati, a delo mu daje moč. Gluh in nem mora biti, kadar ga zaničujejo. Z belim kruhom hrani svet, sam pa je mekine. Od njegovega dela imajo vsi korist, a nihče mu ne reče niti: hvala! (Žalejka, 5, 6.)

Njegov trud se ne dá niti zdaleka primerjati z delom Rusa ali Ukrajince v njuni rodovitni črni zemlji. Belorusija ni razkošna in bogata, ampak peščena in kamenita. Osat izpodriva z njiv žito, ki je prepojeno z znojem. Naj vloži Belorus v svoje polje še toliko truda, vendar mu rodi samo boren ječmen in oves (Žalejka, 3). Gorje se mu je prilepilo na podplate in ga zasleduje na vsako sled. Beda je v hiši, siromaštvo za hišo, nesreča za poljem in zlo na polju. Mati se trudi pri zibelki, da bi z veselo uspavanko pomnožila svojemu otroku srečo brezskrbnih dni, ali ob misli na otrokovo prihodnost ji privrò iz grla samo otožne melodije. Čim bo slekel srajčico pa vse do groba bo izročèn na milost in nemilost gospodi. S krvavimi žulji jim bo delal, da dobi za plačilo slabo hrano, malo denarja in mnogo udarcev. Upanje na izboljšanje je prazno, ker je vsak dan enak prejšnjemu. Če drugi tožijo nad izgubljeno srečo, tbo njega morila zavest, da sreče sploh ne bo okusil. Je sicer ena pot, ki vodi med gospode: mehak hrbet, hinavščina in velikopotezna kraja. Ali tako pridobljena sreča bi njenemu otroku tolikanj zastрупila dušo, da bi zaničeval celo njo samo in se sramoval njenega jezika (Žalejka, 91).

V poznejših zbirkah svojih pesmi, kakor sta n. pr. Hušljari (1910) in Šljacham žycja (Po življenjski poti, 1913), čuti Kupała veliko odgovornost, ki mu jo nalagata vlogi preroka in voditelja. Razen socialnih so še življenjska vprašanja, kjer si mora biti na jasnem. Rešuje jih sam zase in le redko najdejo njegovi notranji boji izraza v pesmi. Hotel bi voditi svoje ljudstvo h Kristu, a boji se, da bi potem gospoda še bolj zaslužnjila njegov narod. Po Kupałovem mnenju služijo sedaj med pravoslavnimi Belorusi ideologiji izkoriščevalcev služabniki tistega, ki je s svojo blagovestjo nekoč raztrgal sužnjem okove in jih povzdignil v božje otroke. Poudarjajo tiste nauke, ki se dajo razlagati v korist in v opravičilo mogočnežev, zamolčujejo pa kaj radi one, ki govore za pravice bednega ljudstva; družijo se zlasti z vladajočimi sloji in so sprejeli celo njihov ruski jezik. Na ta način belorusko ljudstvo težko najde v veri pravo tolažbo.

Kupała je zato prepričan, da je njegovemu narodu poezija potrebna kakor vsakdanji kruh. Pesem mu lajša življenje, poživilja duha in kaže pot v svet idealov (Hušljari, 8) ter daje okusiti vsaj senco svobode. Zakaj goslim oblastneži ne morejo predpisovati zakonov. Pesnikovo srce daje odgovor samo Bogu. Njegova misel je podobna solncu, zori in orlu. Knez more poeta vreči v ječo, lahko mu vzame glavo, ne more pa vkovati v verige njegovih misli (Šljacham žycja, 215). Pesnik je kakor zvonar, ki je zgradil zvonik na vrhu najvišje gore in obesil vanj zvon, da sliši ves narod njegovo pesem. Donenje zvona daje več lepote sicer precej enolični beloruski pokrajini, po kateri so posejane skromne vasi brez sadnega drevja in vrtov. Med bornimi hišami štrle kvišku bele breze kakor z zelenjem okrašene ogromne sveče, med katerimi se po nekoliko valoviti planjavi igrajo v lahnem vetru zeleni javori in košate lipe ter mogočni hrasti, ki v orjaškem boju dostojanstveno in junaško kljubujejo nevihtam. Pesem zvonarja se spleta v čudovito melodijo z žuborenjem počasnega toka sanjavega Njomana. Ko je bil Belorus še gospodar svoje domovine in slaven v svetu, je bilo tod živahno vrvenje, sedaj pa si v Njomanu pere rane od suženjskih okovov, zapuščen od izobražencev, ki so prišli k bregu Neve (t. j. k Rusom) ali Wisle (k Poljakom) in jih ne mika več lepota Njomana („Nad Njomanam“).

Kot pravi voditelj spremlja Kupała s svojo pesmijo beloruskega kmeta v vseh letnih časih in ga skuša z neprisiljenim poukom in z ljubeznijo ozdraviti pijančevanja in navaditi pridnosti in vztrajnosti. Največ pesmi mu privre iz duše ob misli na jesen. Ko umira narava in odpodé divji viharji ptice pevke, grize v vedni pozni jeseni živečega Belo-

rusa še več jesenskih misli, tolaži ga edino setev ozimine, ki vstane spomladi po kruti zimi k novemu življenju (Žalejka, 33, 100).

K tej pomladi skuša zbuditi narod s svojo znamenito pesmijo „A chto tam idzie?“ (A kdo tam gre?), ki jo zna na izust vsak zaveden Belorus. Nepregledne množice beloruskega ljudstva prihajajo od vseh strani. Na okrvavelih nogah jim žvenketajo verige. Roke so jim skrivljene od pretežkega dela izza zgodnje mladosti. Na upognjenih plečih nosijo — svojo krivdo. Vsemu svetu jo hočejo sedaj pokazati. Beda in gorje sta jih k temu prisilila. Tem zaničevanim, gluhim in nemim množicam se je namreč zahotelo, da bi jih šteli za ljudi, a to je še sedaj v očeh mogotcev velik greh.

Kupała se je polagoma otresel svojega pesimizma, ki je značilen za prvo dobo njegovega ustvarjanja, ko se je imel samo za mužika brez kake posebne naloge in odgovornosti. Svoj višek je dosegel ta pesimizem v dramatični pesnitvi v dvanajstih slikah z naslovom „Adwiečnaja piešnja“ (Večna pesem, 1910). Kakor v kinu se vrste pred našimi očmi najvažnejši dogodki iz življenja beloruskega mužika.

Niti enega trenutka ni, ko ne teko solze. Nikjer ni niti sence izgleda na lepše čase. Brezupnost se po vsaki sliki vedno težje vleže na čitateljevo dušo. Za mužika ni v takih razmerah nič lepšega ko smrt.

Solnce je prinesla v Kupałovo življenje njegova žena. Zgradila sta si lastno gnezdo, kjer se popolnoma v duhu svojega ljudstva oklepata narodnih običajev in navad. Odslej se v njegovih delih otožnost in pesimizem umakneta pesmi „Jana i ja“ (Ona in jaz). V štirinajstih slikah po osem kitic daje izraza ljubezni do svoje žene. To je visoka pesem dveh src v beloruski vasi.

Od svoje poroke govori svojemu ljudstvu tolažilne besede. Prepričan je, da se bodo solze posušile in zjasnile oči, da bo skoraj konec gladu in bede in da si bo ljudstvo utrlo pot k svobodi, prosveti, pravici, k solncu in novemu življenju. Zbirko „Spadčyna“ (Dediščina), ki jo je izdal leta 1922. v Miensku, preveva veselo upanje ob nepričakovanem razvoju svetovnih dogodkov. Že leta 1917. je nastala tista pesem te zbirke, kjer pripravlja svoj narod na samoodločbo. Poziva ga na splošno in viharno narodno skupščino, ki bo za vselej raztrgala vse suženjske okove. Govori naj tako glasno, da ga bo slišal ves svet, o svojih ponižanjih, žaljenjih in večnem trpljenju, ki ga morejo povzročiti samo brezčutni rablji. Pokaže naj na morje križev na prezgodnjih grobovih! Pove naj, s kakim satanskim sadizmom so ga zemljiški gospodje silili tlačaniti, kako so ga carji preganjali z domače grude in kako so kosali njegovo ozemlje (Spadčyna, 40).

Izraz veselja nad novimi časi, ko se je vzbudil pravi gospodar, prejšnji tlačan, je njegova pesniška zbirka „Beznazounae“ (Brezimene) iz leta 1925. Preveva jo upanje, da bo nova doba bodočim pokolenjem bogato nadomestila stoletja suženjstva in nesreče.

Kupała je tako izrazito čuvstvena narava, da prevladuje lirični element tudi tedaj, kadar zaide na epično polje. V njegovih bajkah se opaža vpliv Krylova, ali Kupałov jezik je živahnejši in slikovitejši, ozadje pa manj narodno. Med pripovedkami v vezani besedi sta najbolj znani humoristični „Strah“ in „Swat“. Snov zanje kakor tudi mnogo primerov in simbolov je vzel iz narodne poezije.

Dramatična pesnitev „Son na kurhanie“ (Sanje na grobu junakov, 1910) v štirih slikah ima simbolični pomen. Zaklad, ki ga išče Sam v starem gradu, je simbol boljše bodočnosti, po kateri koprne Belorusi. Z večjim poudarkom in v bolj zgoščenem slogu se ponavljajo v tem delu socialni, narodni in politični motivi iz „Žalejke“ in „Šljacham žyćcja“.

Na odru je imela izreden uspeh „Paulinka“, komedija v dveh dejanjih. Zelo posrečen je portret glavne osebe, Paulinke, pridnega, poštenega in narodno zavednega dekleta iz vrst obubožanega beloruskega plemstva. Njeno pravo nasprotje je Adolf Bykouščyk, tip razuzdanega lahkomiselnega plemiča, ki se poteguje za njeno roko. Enako verno slika Kupała belorusko življenje v burki „Prymaki“ (Zeti, 1913) in pa v tragikomediji „Tytejšyja“ (Sedanost, 1924), kjer podaja življenje po revoluciji v Miensku, sedanji prestolnici beloruske republike.

Med dramatičnimi spisi stoji v umetniškem oziru najvišje „Razkidanaje hniazdo“ (Uničeno gnezdo, 1913). Ta drama v petih dejanjih je nazorna slika revolucionarnega gibanja kmetov in delavcev tik pred izbruhom revolucije leta 1905. Uporni kmet Ljawon Zjablik se spre s svojim zemljiškim gospodom, ki zaradi tega zahteva, da se Zjablik izseli. Ker tega noče storiti prostovoljno, ga postavi zemljiški gospod na cesto. Ljawon Zjablik ne more preboleti te nesreče in si vzame življenje. Tragedija je tem hujša, ker sta se Zjablikova hči Zoška in sin zemljiškega gospoda strastno vzljubila. Zoška odgovarja svoji materi, ki jo opozarja, naj ne veruje gosposkim izžemalcem: Mama, mamica! Jasni mesec plava zlati zori nasproti, zeleni javor se sklanja k svojemu prijatelju maklenu (v beloruščini ženskega spola!), a on, moje solnce, prihaja k meni iz daljnih krajev in mi prinaša bogate darove: goreče srce, koprnečo dušo in neizmerno ljubezen. Ko jo je vsled očetovih spletk zapustil in odšel v tujino, se je Zoški zmešalo. Kmetov najstarejši sin Simon išče pravice pri sodišču, ali doživi razočaranje, ker je sodišče dalo prav graščaku. Tembolj nestrpno pričakuje zato v duševni zmedenosti „veliko

sodbo“, ki bo na svetu res razdelila pravico. Glad in mraz pa prisilita ostale družinske člane, da vzamejo v roke beraško palico.

Če izvzamemo nekatere redke izjeme, kažejo njegovi verzi izredno tehnično dovršenost. Večkrat so prava godba. Z glasovi a, u, au, ki so za beloruščino tako značilni, zna z otožno muziko svojih verzov izredno poudariti otožno vsebino. Globoke misli, lep jezik in krasne prispodobе še bolj povzdigujejo umetniško vrednost del Janke Kupale in mu pripravljajo mesto med največjimi osebnostmi svetovne književnosti. Prevajanje njegovih del v naš jezik bi pomenilo za slovensko kulturo pridobitev svežih sokov zdravega, mladega slovanskega narodnega organizma.

PESEM OBEŠENCEV

Epitaf v obliki balade, ki jo je zložil Villon zase in za svoje pajdaše, ko je čakal, da bo z njimi vred obešen.

A L O J Z G R A D N I K

O brat, kristjan, ne hodi kar naprej!
Postoj, ne bodi trdega srca,
sočutje z nami, revami, imej,
saj Bog ti nekđaj že plačilo da.
Poglej, tu sedem, osem nas binglja.
Kar smo trebuščkov si preveč mastili,
žro črvi jih in se cefrajo gnili.
Prah skoro bomo, zdaj še kost in kite.
Naj nihče nas z zbadljivkami ne šili.
Da prizanesi nam, Boga prosite!

O brat, nikar ne maši si ušes
pred našo prošnjo. Če se nam godi
kot zaslužili smo, je vendar res,
da mnoge so butice brez soli.
Preprosi, naj obrne v nas oči,
Sinú Marije, Blažene Device!
Ko že namenjene so nam te vice,
naj nas otme od pekla muk; če zvite
kosti so, duša čuti še krivice.
Da prizanesi nam, Boga prosite!

Deževje nam izpralo je telo
in solnca žar nas vse je počrnel,
vran nam oči je že izkljuval dno,
obrvi izpukal, strgal mrežo črev.
O, če bi človek stolček zdaj imel!
Tako le gugamo se in igrača
smo vetru, ki nas sem in tja obrača.
Nikar v to bratovščino ne vstopite,
saj nismo družba niti za berača.
Da prizanesi nam, Boga prosite!

P r i p o r o č i l o .

O Jezus, ki imaš čez nas oblast,
da Péklo nas ne vjame v svojo past,
Te prosimo pomoči in zaščite.
Vi pa ne hódite oči sem past,
da prizanesi nam, Boga prosite!

VILLONOVA BALADA

A L O J Z G R A D N I K

O d žeje pri vodnjaku jaz medlim,
ko ves gorim, mi je leden obraz,
v domačem kraju, tujec vsem se zdim
in ob žerjavici me stresa mraz.
Gol kakor črv, nališpan kakor pav,
brez nade upam, smejem se solzav.
Tolažba mi je morje bolečin,
ko v stiskah sem, sem najbolj sreče sit.
Sem velikaš brez cvenka in graščin,
povsod priljubljen in povsod razvpit.

Le neverjetno, mi je prav gotovo,
in temno, kar je jasno vsem ljudem.
O tem le dvomim, kar ni drugim novo
in gol slučaj samó je, da kaj vem.
Dobivam vse in tratim oberoč
in zjutraj molim: „Bog daj lahko noč!“

Da padem, se bojim, ko ležem vznak,
bogat sem, kot bogat z ušmi je žid,
sem dedič in sem večer le prosjak,
povsod priljubljen in povsod razvpit.

Skrbi mi dela samo ta napast
za svetne blagre; naj jih vzame vrag!
Kdor me opsuje, mi izkaže čast.
Verjamem mu, ki laže bolj od srak,
prijatelj moj je, kdor dokaže koj,
da tolsta gos je dolgonogi noj.
Vsak kvar je meni le koristen čin.
Resnica, videz, vse me piši v r . . !
Če ne umem, imam za vse spomin,
povsod priljubljen in povsod razvpit.

KAKO SEM SE UČIL

MAKSIM GORKIJ

Ko mi je bilo šest ali sedem let, me je ded začel učiti branja. Bilo je takole: nekega večera je vzel od nekod tenko knjižico, udaril z njo sebe po roki, mene po glavi in veselo dejal:

„No, buča kalmiška, sedi in se uči abecede! Vidiš figuro? To je az. Reci: az. To je buki, to vedi. Si razumel?“

„Sem.“

„Lažeš.“

Kazal je s prstom na drugo črko.

„Kaj je to?“

„Buki.“

„In to?“

„Vedi.“

„Pa to?“ Pokazal je na peto črko.

„Ne vem.“

„Dobro. No, katera je ta-le?“

„Az.“

„Res si razumel! Govori: glagol, dobro, jest, živjote.“

Objel me je s krepko, vročo roko okrog vratu, s prstom kazal črke abecede, ki mi je ležala pod nosom, in kričal vedno glasneje:

„Zemlja! Ljudi!“

Zabavno se mi je zdelo, da so znane besede: dobro, jest, živjote, zemlja, ljudi, označene na papirju s preprostimi malimi znački in lahko sem si zapomnil njihovo obliko. Kaki dve uri me je ded gonil po abecedi in na koncu lekcije sem brez napake imenoval kakih deset črk, čeprav nikakor nisem razumel, čemu je tega treba in kako je mogoče čitati, ako človek pozna imena abecednih črk.

Koliko laže se je zdaj učiti čitanja, po zvočni metodi, ko se „a“ izgovarja „a“ in ne „az“, ko je „v“ pač „v“ in ne „vedi“. Veliko hvalo zaslužijo učeni ljudje, ki so si izmislili zvočno metodo učenja abecede; koliko otroških sil se tako prištedi, koliko hitreje se zdaj uče čitati! Tako stremi znanost povsod za tem, da lajša človeku trud in mu prihrani nepotrebno delo.

Zapomnil sem si vso abecedo v kakih treh dneh in potem sem se učil zlogov in sestavljati iz črk besede. Sedaj, po zvočni metodi, je to preprosta stvar, človek izgovori črke: o, k, n, o, in takoj sliši, da je izgovoril določeno, znano besedo: okno.

Jaz sem se učil drugače: da bi izgovoril besedo okno, sem moral najprej povedati dolgo, nesmiselno skupino besed: „o-kako-naš-on-no = okno“. Še težje in nerazumljivejše so bile tako sestavljene mnogozložne besede, da bi sestavil besedo „polovica“, sem moral n. pr. reči najprej: pokoj-on-po = po, ljudi-on-lo = polo, vedi-ik-vi = polovi, ci-az-ca = = polovica!

Ta zmešnjava nesmiselnih zlogov me je strašno izmučila, možgani so se hitro utrudili, nisem mogel misliti, govoril sem smešne neumnosti in se jim sam smejal, ded pa me je zato tepel po glavi ali nabil s palico. Razumljivo je bilo, da sem namesto „mordvin“ rekel „mordin“, nekoč namesto „bogopodoben“ „boltopodoben“ in namesto „episkop“ „skopidon“. Za take napake me je ded hudo natepel ali me vlekel za lase, da me je bolela glava.

A napake so bile neizbežne, kajti pri takem čitanju je bilo težko, razumeti besede, treba je bilo uganiti njih smisel in tako sem pač izgovoril ne to besedo, ki sem jo prečital pa ne razumel, temveč drugo, podobno po zvoku.

Dolgo, mesec ali še več, sem se mučil z učenjem zlogov, a še težje je postalo, ko me je ded silil čitati v cerkveno-slovanskem jeziku pisan psalter. Ded sam je hitro in dobro čital v tem jeziku, a ni mi znal razložiti razlik te abecede od naše. Videl sem nove črke, psa, ksi, in ded mi sicer ni znal povedati, odkod so, pač pa me je bít s pestmi po glavi in govoril:

„Ne pokoj, hudiček, temveč psa, psa, psa!“

Ta muka je trajala kake štiri mesece, potem sem se končno naučil čitati meščansko in cerkveno abecedo, a temeljito sem zasovražil čitanje in knjige. Jeseni so me poslali v šolo, toda čez nekaj tednov sem zbolel za ošpicami in učenje je bilo v moje veliko veselje prekinjeno. Čez leto pa so me znova dali v šolo, zdaj že v drugo.

Prišel sem tja v materinih čevljih, v suknji, ki je bila predelana iz babičine bluže, v rumeni srajci in v petelinovih hlačkah in za vse to so se mi najprej pošteno rogali; zaradi rumene srajce sem dobil priimek „bubnovi tuz“; s fanti sem se kmalu sporazumel, a učitelj in pop me nista marala.

Učitelj je bil rumen in plešast in vedno mu je tekla kri iz nosa; prišel je v razred z vato, zataknjeno v nos, sédel k mizi, nosljajoče izpraševal lekcije, potem pa nenadno, sredi besede, umolknil, privlekel vato iz nosa, jo ogledoval in zmajeval z glavo. Obraz je imel ploščat in skisan, v gubah mu je ležala nesnaga, posebno grde pa so bile v tem obrazu svinčene oči, ki so se mi tako neprijetno prilepljale na obraz, da se mi je vedno zdelo, da si moram obraz obrisati.

Nekoliko dni sem sedel v prvi klopi tik učiteljeve mize; to je bilo neznosno, zdelo se je, da ne vidi nikogar razen mene, venomer je nosljal:

„Pjesko-ov, preobleci vendar srajco! Pjesko-ov, ne bingljaj z nogami! Pjesko-ov, spet je od tvojih cevljev stekla cela luza!“

Vrnil sem mu z divjim nagajanjem: nekoč sem vzel pol melone, jo izdolbel in privezal na vrata v poltemni veži. Ko so se vrata odprla, se je melona dvignila, in ko je učitelj zapiral vrata, mu je melona sedla kakor kapa na plešo. Sluga me je spremil z učiteljevim pismom domov in plačal sem s kožo za svojo nagajivost.

Drugič sem stresel v predal učiteljeve mize njuhalnega tobaka. Začel je tako kihati, da je moral oditi iz razreda in nam poslal svojega zeta, oficirja, s katerim smo peli „Bože, carja hrani“ in „Ah, ti, volja, moja volja“. Kdor je pel napačno, tega je prav glasno in smešno udaril z ravnilom po glavi; pa ni bolelo.

Veroučitelj, lep, mlad, bujnolas pop, me ni maral, ker nisem imel „Zgodb svetega pisma stare in nove zaveze“ in zato, ker sem posnemal njegov način govorjenja.

Kadar je prišel v razred, me je vedno najprej vprašal:

„Pješkov, ali si prinesel knjigo ali ne? Da. Knjigo?“

Odgovarjal sem mu:

„Ne, nisem prinesel. Da.“

„Kaj — da?“

„Ne.“

„No, pa pojdi domov. Da. Domov. Kajti tebe ne nameravam poučevati. Da. Ne nameravam.“

To me ni posebno žalostilo, odšel sem in se do konca šole klatil po blatnih ulicah predmestja in opazoval njegovo šumno življenje.

Neglede na to, da sem se precej dobro učil, so mi kmalu povedali, da me bodo zaradi nedostojnega vedenja izgnali iz šole. To me je pobilo, kajti potem mi je pretilo mnogo neprijetnosti.

A prišla je pomoč; nepričakovano je obiskal šolo škof Hrisanf.

Ko je mali mož v široki črni obleki sédel za mizo, potegnil roke iz rokavov in rekel:

„No, pomenimo se malo, otroci moji!“ je mahoma postalo v razredu toplo in prijetno, dahnil je v nas neznan, prijeten občutek.

Ko je za mnogimi drugimi tudi mene poklical k mizi, me je resno vprašal:

„Koliko let pa imaš? Samo-o? Kakšen dolgin si ti, bratec, a? Si dostikrat stal na dežju, kaj?“

Položil je na mizo suho roko z velikimi, ostrimi nohti, si pogladil bradico, mi pogledal v obraz s svojimi dobrimi očmi in predlagal:

„No, povej mi iz svetih zgodb, kar ti ugaja!“

Ko sem mu povedal, da nimam knjige in se ne učim svetih zgodb, si je popravil klobuk in vprašal:

„Kako pa to? Saj tega se je vendar treba učiti? Pa mogoče le nekaj veš, si kje kaj slišal? Psalter znaš? To je lepo! In molitve? No, no, vidiš! Pa življenje mučenikov tudi? V stihih? No, saj ti si mi cel učenjak!“

Tedaj je pritekel naš pop, ves rdeč in zasopel, škof ga je blagoslovil, ko pa je začel govoriti o meni, je dvignil roko in rekel:

„Dovolite trenutek. No, povej o Alekseju, človeku božjem?“

„Prekrasni stih, brat, kaj?“ je rekel, ko sem se ustavil, ker nisem znal dalje. „Znaš še kaj? O carju Davidu? Zelo rad poslušam!“

Videl sem, da res posluša in da mu stih ugajajo; dolgo me je izpraševal, potem pa me je prekinil in hitro vprašal:

„Iz psalterja si se učil? Kdo te je pa učil? Je dober tvoj dedek? Hud? Res? Pa ti nemara rad nagajaš?“

Prišel sem v zadrego, a vendar sem rekel: „Da!“ Učitelj in pop sta gostobesedno potrjevala moje priznanje; poslušal je s povešenimi očmi, potem vzdihnil in rekel:

„Glej, glej, kaj govorijo o tebi, ali si slišal? Pridi malo sem!“

Položil mi je roko, dišečo po cipresah, na glavo in vprašal:

„Zakaj pa tako nagajaš?“

„Tako dolgočasno mi je učenje.“

„Dolgočasno? Ne, brat, tu nekaj ni v redu. Če bi ti bilo učenje dolgočasno, bi se slabo učil, pa pravijo učitelji, da se dobro učiš. Torej mora biti kaj drugega.“

Vzel je knjižico iz žepa in napisal:

„Pješkov, Aleksej. Tako. Pa se vendar malo premaguj, bratec, ne nagajaj preveč. Malo že smeš, kadar pa preveč nagajaš, se ljudje jezijo. Ali ni res, otroci?“

Veseli glasovi so odgovorili:

„Res!“

„Saj vi menda tudi malo nagajate?“

Fantje so smeje se odgovarjali vprek:

„O ne; zelo, zelo!“

Škof se je naslonil na naslonjalo stola, me prižehl k sebi in vprašal začudeno, tako da so se vsi, celo učitelj in pop, zasmeli:

„Le kako je to, bratci, jaz sem bil v vaših letih tudi velik nagajivec! Odkod neki to pride, bratci?“

Otroci so se zasmeli in on jih je začel spretno izpraševati, tako da so odgovarjali drug drugemu in je veselost naraščala vedno bolj.

Končno je vstal in rekel:

„Dobro mi je z vami, nagajivci, a oditi moram!“

Dvignil je roko, nas vse s širokimi zamahi prekrižal in blagoslovil:

„V imenu očeta in sina in svetega duha vas blagoslavljam k dobremu delu! Zbogom.“

Vsi so zakričali:

„Zbogom, vladika! Pridite še!“

Pokimal nam je in rekel:

„Pridem, pridem! Knjig vam pripeljem!“

In odhajajoč iz razreda je rekel učitelju:

„Pustite jih domov!“

Mene je za roko odpeljal v vežo, tam se je sklonil k meni in tiho rekel: „Torej, premaguj se, bratec, da? Saj razumem, zakaj nagajaš! No, zbogom, brat!“

Bil sem zelo razburjen, nekako posebno čuvstvo mi je kipelo v prsih in celo ko me je učitelj ostavil in začel govoriti, da se moram zdaj vesti mirno, kakor golobček, sem ga poslušal pozorno in rad.

Pop pa je rekel prijazno, medtem ko je oblačil kožuh:

„Odslej moraš prisostvovati pri mojih urah! Da. Moraš. Toda sedi pri miru! Da. Pri miru.“

Komaj se je moj položaj v šoli izboljšal, se je začela doma grda za-
deva: ukradel sem materi rubelj. Nekoč je mati zvečer nekam odšla in

mi naročila, naj varujem hišo in otroka; ko mi je postalo dolgčas, sem odprl eno izmed očimovih knjig; bili so „Zapiski zdravnika“ Dumasa očeta, in zagledal sem med stranmi dva bankovca, enega za deset in enega za en rubelj. Knjiga mi je bila nerazumljiva in zaprl sem jo; tedaj mi je pa nenadno prišlo na misel, da bi za rubelj najbrže mogel kupiti ne le „Zgodbe svetega pisma“, temveč tudi knjigo o Robinzonu. Da obstoji taka knjiga, sem slišal pred kratkim v šoli: nekega mrzlega dne sem med odmorom pripovedoval fantom pravljico, kar se oglasi eden izmed njih zaničljivo:

„Kaj pravljice, to ni nič! Robinzon, to je prava povest!“

Našlo se je še nekaj dečkov, ki so tudi prebrali Robinzona, vsi so hvalili knjigo, jaz pa sem bil razžaljen, ker jim babičina pravljica ni ugajala in sklenil sem, da moram prebrati „Robinzona“, da bi mogel potem tudi reči: to ni nič!

Drugi dan sem prinesel v šolo „Zgodbe svetega pisma“ in dva raztrgana zvezka Andersenovih pravljic, tri funte belega kruha in funt klobase. V temni mali prodajalnici ob Vladimírski cerkvi so imeli tudi „Robinzona“, debelo knjigo v rumenih platnicah, in na prvem listu je bila slika bradatega moža s kožuhovinasto čepico in živalsko kožo na ramah — pa mi ni bila všeč. Pravljice pa so mi bile že po zunanosti mile, čeprav so bile raztrgane.

V glavnem odmoru sem delil s fanti kruh in klobaso in začeli smo čitati čudovito pravljico o slavčku, ki nam je šla koj vsem do srca.

„Na Kitajskem so vsi ljudje Kitajci in sam cesar je Kitajec . . .“ — še se spominjam, kako prijetno začuden sem bil ob preprosti, veseli muziki tega stavka in še ob nečem čudovito dobrem, kar je zvenelo iz njega.

Nisem uspel, da bi prečital „Slavčka“ v šoli, ni bilo dovolj časa; ko sem pa prišel domov, je stala mati pri ognjišču in me vprašala s čudnim, ugaslim glasom:

„Ali si ti vzela rubelj?“

„Jaz. Glej knjige . . .“

Nabila me je pošteno, kar s ponvo, Andersenove knjige pa mi je vzela in jih za vselej nekam skrila; to je bilo hujše od udarcev.

V šoli sem se učil skoraj vso zimo, poleti pa mi je umrla mati in ded me je dal „med ljudi“ kot učenca k nekemu risarju. Čeprav sem bil prebral nekaj zanimivih knjig, vendar nisem čutil posebne želje čitati, pa tudi utegnil nisem. Kmalu pa se je ta želja pojavila in postala moja sladka muka — o tem sem podrobno pisal v svoji knjigi „V ljudjah“ („Med ljudmi“).

Zavestno čitati sem se naučil, ko mi je bilo kakih 14 let. V tem času me ni zanimala več sama fabula knjige — bolj ali manj zanimivi razvoj opisanih dogodkov — temveč začenjal sem razumevati lepoto opisov, zamišljal sem se ob značajih nastopajočih oseb, zmedeno ugibal namero avtorja in razburjeno čutil razliko med tem, kar govore knjige, in tem, kar uči življenje.

Moje življenje je bilo v tem času težko; moji gospodarji so bili okoreli meščani, ljudje, katerih glavno veselje je bila obilna hrana in edina zabava cerkev, kamor so hodili razkošno napravljeni, kakor se ljudje napravljajo, kadar hočejo v gledališče ali na sprehajališče. Delal sem mnogo, skoraj do otopelosti, delavniki in prazniki so bili enako napolnjeni z malenkostnim, nesmiselnim in brezuspešnim delom.

Hiša, v kateri so prebivali moji gospodarji, je bila last dobavitelja „mostov in zemljekopnih naprav“, malega korenitega kmeta iz Kljazme, z ostro brado in sivimi očmi. Bil je zloben, surov in na nekak poseben, miren način krut. Imel je kakih 30 delavcev, ki so bili vsi vladimirski kmetje. Živel so v temni kleti s cementnim podom in majhnimi okni pod zemeljsko površino. Zvečer, ko so povečerjali svoje pokvarjeno, smrdeče zelje z vampi ali slanino, smrdečo po solitru, so izmučeni od dela prilezli na dvorišče in se valjali po njem, kajti v vlažni kleti je bilo zatoхло in smrdelo je iz velike peči po slabem premoгу. Dobavitelj pa se je pokazal na oknu svoje sobe in kričal:

„Eh, vi, hudiči, ali ste že spet prilezli na dvorišče? Svinje, kako so se zavalili! V moji hiši živijo boljši ljudje; ali mislite, da jim je pogled na vas prijeten?“

Tedaj so delavci pokorno odšli v klet. Bili so žalostni ljudje, redko so se smejali, skoraj nikdar niso peli pesmi, še govorili so le na kratko in neradi. Vedno umazani od zemlje, so se mi zdeli mrtveci, ki so jih proti njihovi volji obudili, da bi jih še enkrat celo življenje mučili.

„Boljši ljudje“, oficirji, kvartopirci in pijanci, so pretepali svoje sluge do krvi in pretepali tudi svoje ljubice, živo oblečene ženske, ki so kadile cigarete, se opijale in tudi udarjale sluge po obrazu. Tudi sluge so pili, mnogo, na smrt.

Ob nedeljah je dobavitelj sedel pred hišo na stopnicah z dolgo, ozko knjigo v eni in s končkom svinčnika v drugi roki; k njemu so po vrsti, drug za drugim, prihajali delavci kakor berači. Govorili so tiho, se klanjali in se praskali, nadzornik pa je rjovel, da se je slišalo po vsem dvorišču:

„Dobro, dobro, že prav! Vzemi rubelj! Kaj? Hočeš klofuto? Saj imate dovolj! Spravi se — No!“

Vedel sem, da je med delavci precej dobaviteljevih sovaščanov, celo njegovih sorodnikov, a bil je z vsemi enako krut in surov. Tudi delavci so bili kruti in surovi v občevanju drug z drugim in posebno z oficirskimi slugami. Skoraj vsako nedeljo so nastali na dvorišču krvavi pretepi, ki jih je spremljalo rjoveče, umazano psovanje. Delavci so se pretepali brez zlobe, kakor da izpolnjujejo dolgočasno dolžnost. Pretepeni do krvi so šli ali zlezli v stran in ogledovali svoje praske in rane ter vrtali z umazanimi prsti po omajanih zobeh. Razbit obraz ali od udarcev zatekle oči niso nikoli izzvali sočutja tovarišev, če pa je bila raztrgana srajca, je bilo vsem žal zato in pretepeni lastnik srajce se je jezil in žalostil, včasih jokal.

Ti prizori so izzvali v meni nepopisno težak občutek. Žal mi je bilo ljudi, a to sočutje je bilo hladno, nikoli nisem želel, reči enemu izmed njih prijazno besedo ali s čimerkoli pomagati pretepenim, pa da bi jim le vode dal, da bi izprali grdo gosto kri, pomešano z blatom in prahom. V bistvu jih nisem imel rad, nekoliko sem se jih bal in izgovarjal besedo „kmet“ prav tako, kakor moji gospodarji, oficirji, vojaški duhovnik, sosed kuhar in celo oficirski sluge — vsi ti ljudje so govorili o kmetih s prezirom.

Sočuvstvovati z ljudmi je težko; zmerom sem si bolj želel, ljubiti nekoga z radostno ljubeznijo, pa nisem imel koga ljubiti. Tembolj vroče sem vzljubil knjige.

Bilo je še mnogo drugega umazanega, surovega, kar je izzivalo v meni ostro čuvstvo odpora, pa ne bom govoril o tem, saj sami poznate to peklensko življenje, to splošno posiljevanje človeka po človeku, to bolezensko strast, mučiti drug drugega, ki je naslada sužnjev. In prav v teh prekletih prilikah sem prvič začel čitati dobre, resne knjige tujih pisateljev.

Ne vem, ali morem povedati dovolj živo in prepričevalno, kako sem se začudil, ko sem čutil, da mi skoraj vsaka knjiga nekako odpira okno v nov, nesluten svet, kako mi pripoveduje o ljudeh, o čuvstvih, mislih in odnošajih, ki jih nisem niti poznal niti videl. Zdelo se mi je celo, da je življenje, ki me je obdajalo, vse to surovo, umazano in kruto življenje, ki se je dnevno razvijalo pred mano, neresnično in nepotrebno; resnično in lepo življenje da je edinole v knjigah, kjer je vse bolj razumno, lepo in človeško. Tudi knjige so govorile o surovosti in neumnosti ljudi in o njihovem trpljenju, prikazovale so zlobne in podle ljudi — toda ob njih so bili drugi ljudje, kakršnih še nisem videl, o kakršnih nisem še niti slišal, pošteni ljudje silnega duha, pravični, vedno pripravljeni, če treba, tudi umreti za zmago pravice, za lepo, junaško delo.

Prvi čas so se mi, opijanjenemu po novosti in duhovni pomembnosti sveta, ki so mi ga odkrivala knjige, zdele knjige boljše, zanimivejše in bližje nego ljudje, in kakor da sem nekoliko oslepel, zroč na resnično življenje skozi knjige. A surova umetnica, življenje, je skrbela za to, da me ozdravi te prijetne slepote.

Ob nedeljah, ko so gospodarjevi odšli kam na obisk ali na sprehod, sem zlezal z okna zatohle, po masti smrdeče kuhinje na streho in tam čital. Po dvorišču so kakor somi plavali napol pijani ali zaspani delavci in cvilile služkinje, perice in kuharice, pod surovimi nežnostmi slug, jaz pa sem z viška gledal na dvorišče in veličastno preziral to umazano, pijano, razvratno življenje.

Eden delavcev je bil desetnik ali „narednik“, kakor so ga klicali, oglat starček nerodne postave s tenkimi kostmi in modrimi žilami, po imenu Stjepan Lješin, človek z očmi lačnega mačka in s sivo bradico, ki je bila smešno raztresena po rjavem obrazu, žilastem vratu in ušesih. Raztrgan in umazan je bil bolj od vseh drugih delavcev, toda bil je še najbolj priljuden med njimi; oni so se ga nekako bali in celo sam nadzornik je znižal svoj kričavi, vedno razdraženi glas, kadar je govoril z njim. Večkrat sem slišal, kako so delavci Lješina za njegovim hrbtom psovali:

„Hudič skopi! Judež! Skopuh!“

Stari Lješin je bil zelo živ, a vendar miren človek, nekako tiho, neopazno se je pojavljal zdaj v tem, zdaj v drugem kotu dvorišča, povsod, kjer se je zbralo več ljudi: pride, se nasmeje s svojimi mačjimi očmi, pomiga s širokim nosom in vpraša:

„No, kaj je?“

Zdelo se mi je, da vedno nečesa išče, da čaka na neko določeno besedo. Nekoč, ko sem sedel na strehi hleva, je Lješin sopihajoč prilezel po lestvi za mano, sédel poleg mene, povohal in rekel:

„Po senu diši . . . Lepo mesto si si našel . . . čisto in na samem. Kaj pa bereš?“

Gledal me je prijazno in rad sem mu pripovedoval, kar sem čital.

„Tako“, je rekel in pokimal z glavo. „Tako — tako!“

Potem je dolgo molčal in vrtal s črnim prstom po razbitem nohtu na levi nogi, nenadno pa me je postrani pogledal in rekel tiho in zategneno, kakor da nekaj pripoveduje:

„V Vladimiru je bil učen gospod, Sabanjejev, velik človek, sina je imel, Petrušo. Ta je tudi vedno čital in druge navajal k temu, pa so ga aretirali.“

„Zakaj?“ sem vprašal.

„Pa prav zato. Ne čitaj, ali če že čitaš, molči!“

Nasmejal se je, mi pomežiknil in rekel:

„Gledam te tako... resen človek si, ne razgrajaš. No, nič ne de, živi.“

Posedél je še malo na strehi in potem spet zlezal na dvorišče. Po tem pogovoru sem zapazil, da me Lješin opazuje in mi povsod sledi. Vedno česče je prišel k meni s svojim vprašanjem:

„No, kaj je?“

Nekoč sem mu pripovedoval neko povest o zmagi dobrega in razumnega načela nad zlim, ki me je bila zelo razburila, poslušal me je z velikim zanimanjem, kimal in rekel:

„To se dogaja.“

„Se dogaja?“ sem vprašal ves vesel.

„No seveda, kakopa? Vse se dogaja!“ je potrdil starec. „Povem ti, vidiš...“

In mi je povedal drugo, lepo povest o živih, ne knjižnih ljudeh, in na koncu rekel s poudarkom:

„Seveda ti teh stvari še ne razumeš popolnoma, pa vendar — razumi vsaj glavno: mnogo je praznih malenkosti, v te malenkosti so se ljudje zamešali tako, da nikamor ne morejo, to se pravi, da k Bogu ne morejo! Velika ovira so te prazne malenkosti, razumeš?“

Te besede so me udarile prav v srce z oživljajočo silo, nekako bolj zrelega so me naredile. Saj je vendar res vse to življenje okrog mene prazno, malenkostno življenje, z vsemi pretepi, razvratnostjo, malimi tatvinami in psovanjem, katerega je nemara zato tako mnogo, ker ljudem primanjkuje lepih, čistih besed.

Saj je starec preživel na svetu petkrat toliko let, kakor jaz, veliko ve, in če pravi on, da se lepe in dobre stvari v življenju res dogajajo, mu je treba verjeti. In želel sem mu verjeti, kajti že knjige so me učile vere v človeka. Uganil sem, da te naposled vendar predstavljajo resnično življenje, da so tako rekoč naslikane po življenju, in torej, sem mislil, morajo biti tudi v resnici dobri ljudje, drugačni, kakor divji dobavitelj, moji gospodarji, pijani oficirji in sploh vsi ljudje, ki sem jih poznal.

To odkritje je bilo zame ogromna radost, bolj veselo sem začel gledati na vse in nekako lepše in z večjo pozornostjo sem se začel obnašati do ljudi. Nekoč, ko sem prebral nekaj lepega, prazničnega, sem to poskušal pripovedovati delavecem in slugam. Niso me posebno radi poslušali in zdelo se je, da mi ne verujejo, a Stjepan Lješin je vedno govoril:

„Dogaja se. Vse se dogaja, bratec.“

Čudovito silen pomen je imela zame ta kratka, modra beseda! Čim češče sem jo slišal, tem bolj mi je povečala občutek bodrosti in trdovratnosti, ostro željo, da naredim po svoje. Saj, ako „se vse dogaja“, se lahko zgodi tudi to, česar se meni hoče? Zapazil sem, da je prav v dneh najhujših žalitev in udarcev, ki mi jih je zadalo življenje, v težkih dneh, ki sem jih premnogo izkusil, da je prav v takih dneh čuvstvo bodrosti in trdovratnosti v doseganju cilja naraslo, da me je v teh dneh z največjo silo prevzela mlada Herkulova želja, da očistim Avgijev hlev življenja. To mi je ostalo tudi še zdaj, ko mi je petdeset let, in mi ostane do smrti, in za to svojstvo se moram zahvaliti svetemu pismu človeškega duha, knjigam, ki odražajo velike muke in trpljenje rastoče človeške duše, znanosti, poeziji razuma in umetnosti, poeziji čuvstev.

Knjige so mi bolj in bolj odkrivale nove stvari. Posebno mnogo sta mi dajala dva ilustrirana časopisa, „Vsemirnaja ilustracija“ in „Živopisnoje obozrenje“. Njih slike, predstavljajoče mesta, ljudi in dogodke življenja v tujini, so mi vedno bolj in bolj širile svet, in čutil sem, kako raste, ogromen, zanimiv, poln velikih dogajanj.

Svetišča in dvori, različni od naših cerkva in hiš, drugače oblečeni ljudje, drugače od ljudi okrašena zemlja, čudoviti stroji, razni čudni izdelki, vse to mi je dalo občutek neke nerazumljive bodrosti in izzvalo željo, da bi tudi jaz kaj naredil, sezidal.

Vse je bilo različno, nič podobno drugo drugemu, in vendar sem zmedeno čutil, da je vse polno iste sile — ustvarjalne sile človekove. In moje čuvstvo zanimanja za ljudi, spoštovanja do njih, je raslo.

Zelo me je pretreslo, ko sem videl v nekem časopisu sliko znamenitega učenjaka Faradaya, prebral meni nerazumljiv članek o njem in izvedel iz njega, da je bil Faraday preprost delavec. To mi je silno udarilo v možgane, zdelo se mi je kot pravljica.

Kako to? sem mislil nezaupno. Potem lahko tudi kdo izmed teh naših delavcev postane učenjak? Tudi jaz?

Nisem mogel verjeti. Začel sem iskati, ali ni še kaj znamenitih ljudi, ki bi bili v začetku delavci? V časopisih nisem našel ničesar. Znan srednješolec pa mi je povedal, da so zelo mnogi znameniti ljudje bili v začetku delavci in mi jih nekaj imenoval, med njimi tudi Stephensona; pa mu nisem verjel.

Čim več sem čital, tem bolj soroden mi je postajal svet, tem jasnejše, pomembnejše mi je postajalo življenje. Videl sem, da so ljudje, ki žive še slabše in težje od mene, in to me je nekoliko potolažilo, ne da bi me spravilo z žaljivo resničnostjo; videl sem tudi, da so ljudje, ki znajo živeti zanimivo in praznično, kakor ne zna nihče iz moje okolice. In

skoraj iz vsake knjige je zvenel tihi klic nečesa razburljivega, kar me je zadelo v srce, me vleklo k neznanemu. Vsi ljudje trpe tako ali drugače, vsi so nezadovoljni z življenjem, iščejo nečesa lepšega, in vsi so mi postali bližji, razumljivejši. Knjige so ovile vso zemljo, ves svet z boleznim hrepenenjem po boljšem življenju in vsaka izmed njih je bila nekako duša, natisnjena na papirju v znakih in besedah, ki so oživele, ko so se jih dotaknile moje oči, moj razum.

Pogosto sem jokal pri čitanju, tako lepo je bilo povedano o ljudeh, tako dragi in bližnji so mi postali. In paglavec, zadušen od nesmiselnega dela, neprestano žaljen po nesmiselnem psovanju, sem samemu sebi svečano obljubil, da bom pomagal ljudem, da jim bom pošteno služil, ko dorastem.

Kakor čudežne ptice v pravljicah so knjige pele o mnogoličnem in bogatem življenju, o smelosti človeka v njegovem stremljenju k dobremu in lepemu. In čim delj, tem bolj se mi je srce polnilo z zdravim in budrim duhom. Postajal sem mirnejši in samozavestnejši, razumneje sem delal in se vse manj brigal za neštevilne žalitve življenja.

Vsaka knjiga je bila majhna stopnica, po kateri sem se dvigal od živali do človeka, do pojma boljšega življenja in do žeje po njem. Preobložen s prečitanim, sem se čutil posodo, ki je do kraja napolnjena z oživljajočo tekočino, in šel sem k slugam in delavcem in jim pripovedoval in predstavljal pred njimi razne osebe iz povesti.

To jih je zabavalo.

„No, hudič,“ so govorili, „pravi komedijant si! Na sejmih bi moral nastopati!“

Seveda nisem pričakoval tega, temveč vse nekaj drugega, toda zadovoljen sem bil tudi s tem.

Vendar se mi je včasih posrečilo, seveda ne prepogostoma, da sem prisilil vladimirske kmete, da so me poslušali z napetim zanimanjem, in ne le enkrat sem jih navdušil celo do solz, in ta učinek mi je še bolj potrjeval prebujajočo silo knjige.

Vasilij Ribakov, mračen fant, velikan, ki je rad za zabavo suval ljudi z ramo, da so odskakovali od njega kot žoge, ta molčeči pretepač me je nekoč odvedel v kot za konjušnjo in mi predložil:

„Leksej, nauči me knjige čitati, dam ti pol rublja, a če me ne naučiš, te nabijem, s sveta te spravim, tako mi Boga, glej, križam se na to!“

In široko se je prekrižal.

Bal sem se mračnega pretepača in ga s strahom začel učiti, a stvar je šla z vsega začetka dobro; Ribakov se je izkazal za trdovratnega pri nevajenem delu in je hitro razumel. Čez kakih pet tednov me je po

povratku z dela tajinstveno poklical k sebi, privlekel iz čepice zmečkan košček papirja in razburjeno rekel:

„Glej, to sem strgal z ograje, kaj tu piše, a? Počakaj, ‚prodaja se hiša‘ — ali je prav? No — prodaja se?“

„Prav.“

Ribakov je strašno izbuljil oči, čelo se mu je pokrilo s potom, trenutek je pomolčal, potem me je prijel za rame, me začel tresti in tiho rekel:

„Razumeš, gledam ograjo, pa naenkrat, kakor da mi kdo zašepeče: ‚prodaja se hiša!‘ Gospod se usmili. — Prav, kakor da bi kdo zašepetal, pri Bogu! Poslušaj, Leksej, ali sem se res naučil, a?“

„Pa čitaj dalje!“

Vtaknil je nos v papir in zašepetal:

„Dvo — prav? — nadstropna, kameni-“

Obraz se mu je raztegnil v širok nasmeh, majal je z glavo, grdo zaklel, se nasmehnil in začel papirček lepo zgibavati.

„To si spravim za spomin, ker je to prvo — Oh, ti moj Bog — Razumeš? Kakor da kdo šepeče, kaj? Čudovito, brat. Ah, ti —“

Smejal sem se kakor neumen, ko sem videl njegovo težko, okorno veselje, njegovo otroško milo začudenje pred odkrito tajnostjo, tajnostjo, kako si človek osvoji s pomočjo malih, črnih znakov tuje misli in besede, tujo dušo.

Mnogo bi mogel povedati o tem, kako čitanje knjig, ta za nas običajen, vsakdanji, a vendar v bistvu tajinstveni proces duhovnega zlitja človeka z vsemi velikimi umi vseh časov in narodov, kako ta proces čitanja včasih na mah odkrije človeku smisel življenja in človekovo mesto v njem; mnogo poznam takih čudovitih dogodkov, polnih skoraj pravljične lepote.

Vsaj enega moram povedati.

Živel sem tedaj v Arzamasu pod policijskim nadzorstvom, in moj sosed, zemski načelnik Hotjaincev, me je posebno nerad gledal, tako, da je celo prepovedal svoji služinčadi, govoriti zvečer pred vrati z mojo kuharico. Stražnika so mi postavili prav pod okno in z naivno preprostostjo je pogledaval v sobe, kadarkoli se mu je to zdelo potrebno. Vse to je zelo plašilo domačine, in dolgo se nihče ni upal priti k meni.

Nekoč pa, na praznik, je prišel k meni enook človek s culo pod pazduho in vprašal, ali bi ne kupil par škornjev. Rekel sem, da škornjev ne potrebujem. Tedaj je enooki oprezno pogledal v sosedno sobo in tiho rekel:

„Škornje imam le, da prikrijem pravi vzrok, gospod pisatelj, a prišel sem vas prosit, ali nimate kake lepe knjige, ki bi mi jo dali brati?“

Njegovo edino, pametno oko mi ni vzbujalo nikakega suma o iskrenosti njegove želje in do konca me je prepričal o svoji odkritosrčnosti, ko je na moje vprašanje, kakšno knjigo bi hotel dobiti, odgovoril premišljeno, s plašnim glasom, ves čas ozirajoč se po sobi:

„Nekaj o zakonih življenja, to se pravi, o zakonih sveta bi rad. Ne razumem teh zakonov, kako je treba živeti in sploh. Blizu tukaj živi na letovišču neki kazanski profesor matematike, pa se pri njem učim matematike — čevlje mu popravljam za to, in vrt urejam, ker sem tudi vrtnar —, a matematika mi odgovora ne da, in on sam je zelo molčeč človek . . .“

Dal sem mu slabo Dreyfusovo knjižico „Svetovna in socialna evolucija“, edino, kar sem imel podobnega pri roki.

„Z vsem čuvstvom sem vam hvaležen“, je rekel enooki in skrbno vtaknil knjigo za golenico škornja. „Dovolite, da pridem k vam na pogovor, ko preberem. Pa prihodnjič pridem kot vrtnar, kakor da hočem spodrezati maline na vrtu, če ne, bi policija — saj veste, zelo pazi na vas, in sploh — nerodno mi je . . .“

Prišel je čez kakih pet dni, v belem predpasniku z vrtnimi škarjami v rokah in me presenetil s svojim blaženim izrazom. Oko se mu je svetilo, glas je zvenel glasno in trdo. Skoraj koj z začetka je z roko udaril po Dreyfusovi knjigi in hitro rekel:

„Ali smem narediti iz tega tak umski zaključek, da Boga ni?“

Nisem prijatelj takih hitrih „umskih zaključkov“ in sem ga začel previdno izpraševati, zakaj ga prav za prav tako privlači ta „umski zaključek“.

„Zame je to glavno“, je rekel tiho in vroče. „Tako mislim, kakor vsi podobni: Ako je Gospod Bog in se vse zgodi po Njegovi volji, moram pač tiho živeti in se pokoriti višjim načrtom Božjim. Zelo mnogo sem bral cerkvenih knjig, biblijo, spiske Tihona Zadonskega, Zlatousta, Jefrema Sirina in vse ostalo. Vendar bi rad vedel: ali sem odgovoren zase in za vse svoje življenje? Po svetih piscih se zdi, da ne, živi, kakor ti je naprej ukazano, in vse znanosti so nepotrebne. Vsa astronomija je napačna, je izmišljotina. In matematika prav tako in sploh. Vi se gotovo ne strinjate s tem, da bi se moral človek pokoriti?“

„Ne“, sem rekel.

„In zakaj bi se moral strinjati jaz? Vidite, vas so zato poslali sem pod policijsko nadzorstvo, to se pravi — odločili ste se, da se uprete svetemu pismu, kajti jaz mislim tako: vsak upor je nujno upor proti

svetemu pismu. Vsi zakoni pokornosti so iz njega, a zakoni svobode iz znanosti, to se pravi, iz človeškega razuma. Zdaj pa naprej: ako je Bog, ne morem ničesar narediti, a če Ga ni, potem sem odgovoren za vse, za vse življenje in za vse ljudi! In želim biti odgovoren, kakor sveti očetje, le na drug način, ne s pokornostjo, temveč z borbo proti zlu življenja!“

Znova je udaril z roko po knjigi in dodal z očitno neporušljivim prepričanjem:

„Vsaka pokornost je zlo, ker podpira zlo! Oprostite mi, ali jaz tej knjižici verujem! Zame je kakor steza v dremajočem gozdu. Zase sem že tako odločil, da sem odgovoren za vse!“

Prijateljsko sva se razgovarjala do pozne noči, in prepričal sem se, da je bila nepomembna, mala knjižica zadnji udarec, ki je oblikoval zmedeno iskanje človeške duše v trdno, religiozno prepričanje, v radostno poklonitev pred lepoto in silo svetovnega razuma.

Ta dobri, pametni človek se je v resnici pošteno boril proti zlu življenja in mirno poginil 1907. leta.

Prav tako kakor mračnemu pretepaču Ribakovu, so tudi meni knjige šepetale o drugem, bolj človeškem življenju, kakor je bilo to, ki sem ga poznal. Prav tako kakor enookemu čevljarju, so tudi meni pokazale moje mesto v življenju. Objemajoče um in srce, so mi knjige pomagale, da sem se dvignil nad gnilo blato, v katerem bi brez njih utonil, se zadušil v neumnosti in puščobi. Knjige so mi vse bolj odpirale predele sveta in mi govorile o tem, kako velik in čudovit je človek v svojem stremljenju po boljšem življenju, koliko je že naredil na svetu in koliko neverjetnega trpljenja ga je to stalo.

In v moji duši je raslo zanimanje za človeka, za vsakogar, kdorkoli že bi bil, nabralo se je v meni spoštovanje do njegovega dela, ljubezen do njegovega nemirnega duha. Življenje je postalo lažje, veselejše, postalo je polno velikega smisla.

Enako, kakor v enookem čevljarju, so knjige tudi v meni vzgojile čut osebne odgovornosti za vse zlo v življenju in izzvale v meni religiozno spoštovanje do ustvarjalne sile človeškega razuma.

In z globoko vero v pravilnost svojega prepričanja govorim vsem: Ljubite knjigo, kajti lepša vam življenje, prijateljsko vam pomaga, da se znajdete v pestri in burni zmešnjavi misli, čuvstev in dogodkov, nauči vas spoštovati človeka in samega sebe in navdaja um in srce s čuvstvom ljubezni do sveta in do človeka.

Tudi ako je knjiga sovražna vašemu prepričanju, je lahko vendar prekrasna knjiga, da je le pošteno napisana, z ljubeznijo do ljudi, z željo, narediti jim kaj dobrega.

Vsako znanje je koristno, koristno je tudi znanje o zmotah razuma in čuvstev.

Ljubite knjigo, ker je vir znanja; samo znanje je odrešilno, samo znanje more narediti iz vas duhovno silne, poštene in razumne ljudi, ki so sposobni, iskreno ljubiti človeka, spoštovati njegovo delo in se srčno veseliti čudovitih sadov njegovega neprestanega, velikega truda.

V vsem, kar je človek naredil in kar še dela, v vsaki stvari se izraža njegova duša, največ te čiste in plemenite duše pa je v znanosti in umetnosti, najlepše in najrazumljiveje govori v knjigah.

(Prevedla Olga Graborjeva.)

RAZGOVORI

ANTON OCVRK

I

ALEKSEJ REMIZOV ALI SKRIVNOST ČLOVEKOVE USODE IN SVETA

2

Aleksej Remizov je svojevrsten mislec, globokoumen tolmač preteklosti in zanimiv presojevalec sodobnosti. Njegove sodbe so plod neprestanega poglobljanja v veledela svetovnih genijev, izsledki tenkočutnih opazovanj in doživetij. Stvaritve velikih ruskih ustvarjalcev je predoživel do dna, zajel jih je v tistih globinah, kamor ne more prodreti literarni esteti in o katerih more govoriti le umetnik. Čeprav živi samotno, odtrgan na videz od domovine, na katero je priraščen z vsem svojim bistvom in ki jo nosi s seboj iz velemesta v velemesto, vendar vestno zasleduje dogajanja v Rusiji, cilje in smeri njenega ustvarjanja in njene miselnosti. Problematiko evropske kulture, njena sodobna idejna teženja in umetniške izpovedi presoja iz organske svojstvenosti njenega duševnega sveta, iz njenega notranjega ustroja, ki je tako različen od ruske skrivnostne duše.

„Mislim, Anton Antonovič, da Evropa ni popolnoma racionalistična,“ mi je nekoč odgovoril na pripombo, da tolmačijo nekateri ideologi evropsko kulturo za civilizatorično racionalistično, a rusko za mistično, „saj je vendar rodila veliko mistikov, v sodobnosti imate primer Rilkeja, Hofmannsthal, Paula Claudela...“

— Toda Aleksej Mihajlovič, ali se Vam ne zdi, da je zelo občutna razlika med mysticismom pesnika Rilkeja in med vizionarnostjo Dosto-

jevskega, ki ga literarni kritiki smatrajo za naturalista? Ali se Vam ne zdi, da je Rilke v vsem svojem mysticizmu neprimerno bolj racionalističen in neizmerno manj skrivnosten kot pa Dostojevskij?“

„Razlika je neutajljiva, ta pa izvira iz posebnosti obeh kultur, evropske in ruske, iz oblikovanja in razvoja obeh duševnosti. Globina ruske duše ima svoje poreklo v Tibetu, v centralni Aziji, dočim je izšla Evropa iz grške antike in rimske civilizacije. Zato se razgibava evropski duh predvsem v širino, značilno zanj je, da ga najbolj zanima preteklost, ki jo skuša proučiti in spoznati do dna. Pogled ruskega človeka pa je obrnjen v bodočnost, v prihodnost, v čase, ki bodo prišli, v skrivnosti onkraj časa. Kako je vplivala na oblikovanje evropske kulture antika, pričajo v 9. stoletju neoplatoniki, v 13. stoletju renesansa in ves razvoj modernega veka. Vpliv pa je posebno neutajljiv v filozofiji in zanimivo je, da je dobila Evropa Aristotela po Arabcih. — Posebno važna razlika je na primer med evropsko in rusko cerkveno pesmijo. Gregorjanska cerkvena pesem je hunskega in rimskega izvora, nanjo so vplivali Druidi. Ruska cerkvena pesem je nastala iz ruske vaške pesmi, iz žalostink na mogilah, iz rusalij, ki so jih motivno oplodili Kazari, in še iz bizantinske pesmi . . .

Toda o vsem tem, Anton Antonovič, bi se dalo napisati učene knjige. Temelji ruskega duha so se najmočneje izoblikovali v Puškinu, Gogolju, Leskovu, Dostojevskem in Tolstem. Rusi nimamo velikih filozofov, nimamo ne Descartesa, ne Humea, ne Kanta, ruska filozofija je izpovedana v umetninah, zato lahko imenujemo kot največje ruske filozofe Gogolja, Dostojevskega, Tolstega.“

— Aleksej Mihajlovič, Vaša vsebinska razlaga Gogolja, Tolstega in Dostojevskega me je zadnjič izredno presenetila in zdi se mi, da sem le delno doumel bistvo Vašega pripovedovanja.

„Gogolj in Tolstoj, vidite, sta popisovala to, kar je nevidno, odmaknjeno našim fizičnim očem. Tolstoj popisuje v novelah ‚Smrt Ivana Iliča‘ in ‚Gospodar in hlapec‘, kaj vidi človek, kadar umira. Gogolj slika v ‚Strašni osveti‘ človeka, ki vidi, kako nekdo priklicuje dušo njegove žene. Popis čarovniškega poleta v ‚Viju‘ ni pripovedka, kakor ga običajno tolmačijo literarni kritiki, ni beletristična fantazija, to je resnica. Dostojevskij pa popisuje le tisto, kar je vidno, kar je psihološko doganljivo, čeprav se to zdi običajnemu bralcu večkrat nedojemljivo. V ‚Idijotu‘ je podrobno popisal, kako čuvstvuje človek, kadar ga peljejo pod giljotino. Dostojevskij je mnogo vedel o duševnem dogajanju v človeku, zato je to tudi lahko prikazal, o nevidnem svetu pa ni mogel govoriti. Skrivnosti drugega sveta vidi človek šele v nekem razkroju fizičnih elementov.

Izreden prikazovalec nevidnega je predvsem Gogolj. V ‚Strašni osveti‘ je popisana skrivnost krvi, v ‚Viju‘ skrivnost greha. V ‚Strašni osveti‘ riše Gogolj, kako nastanejo magične sile iz zakona med očetom in hčerjo. V ‚Viju‘ pa pomeni v duhovnem smislu čarovnica več kakor običajni človek. Oba spisa pa dojmita temotno, tragično, vse glavne osebe so vklenjene v usodnost lastnih bistev. Tudi kompozicija obeh novel spominja na tragedijo. Pri Gogolju zapazite tudi v nekem smislu ‚klasični kor‘, v ‚Viju‘ sodeluje komični kor, ki se nagiba v tipično, skoro rabelajjevsko komiko. Čeprav je kor v krščanstvu izginil, ker ni bil več možen, se je vendar ohranil kot ozadje, kot okolica, v kateri se gibljejo glavne osebe, kar je posebno vidno pri Shakespeareju. — V ‚Strašni osveti‘ pa so še prav posebno poudarjeni elementi narodne pesmi, v povest so vdeleni lirični motivi, ki dramatično spremljajo pripovedovanje. V ‚Strašni osveti‘ pa je naposled očito še doživetje raja, vse se dogaja namreč v raju — Dnjeper ni Dnjeper, ampak ena izmed rek v paradizu: Geon, Euftrat, Tiger . . .“

— Središčno Gogoljevo delo — — —?

„Kar pomeni za Tolstega ‚Vojna in mir‘, to so za Gogolja ‚Mrtve duše‘. Tu so zastavljena velika vprašanja, vprašanja, ki se porajajo iz praznega življenja, kakor ga je Gogolj tu mojstrsko prikazal. Ničesar ne moremo nikomur razjasniti, le vprašanja lahko zastavljamo — to je osnova njegove miselnosti.“

— In to „prazno življenje“, Aleksej Mihajlovič?

„V ‚Mrtvih dušah‘ slutim nekak dantejevski načrt, ki ga seveda Gogolj ni dovršil, prvi del ‚Mrtvih duš‘ je v resnici Inferno. Tudi ‚Vojna in mir‘ je prav za prav inferno življenje. Praznота življenja pa se razodeva prav v notranji vsebini obeh veledel. Gogolj popisuje v ‚Mrtvih dušah‘, kako ljudje kupčujejo, prodajajo, kako jedo in pijejo, kako se vozijo okrog in kramljajo, slika vsakdanje potekanje časa. Tolstoj prikazuje bitke, vojne pohode, življenje v taborih, salone, razgovore, življenje, kakor ga vidimo vsak dan ob sebi. Na dnu vseh teh na videz preprostih pojmov pa se nam odkrivajo globoka vprašanja, tajnosti življenja in bitij.“

Moj prvi namen je, iskati v umetniku ta velika vprašanja, ki so gibalne sile njegovega dela. Literarni zgodovinarji, kakor n. pr. Kulakovski, Mačulski in drugi, sestavljajo življenje in vsebino velike osebnosti pretežno le na osnovi biografskih dejstev, posebno pa na izjavah umetnikov samih. Oni opravljajo vsekakor važno delo, toda prepogostokrat ne sežejo v notranjo problematiko osebnosti. Ako se literarni zgodovinar in kritik preveč oslanjata na dejstva in na izjave pisateljev, so njuni

sklepi o umetniku navadno popolnoma napačni. Ako je rekel Gogolj: moje srce je mrzlo, moja duša je brez čustva, jaz sem črn ko oglje, meni literarni kritik, da je bilo Gogoljevo srce res mrzlo in brez čustva, da je bila njegova duša res črna kakor oglje.“

— Dostojevskega popisovanje sveta in življenja vsebuje mnogo simboličnega, problemi so dvignjeni nad ozko časovnost in racionalno vzročnost v „drugo dimenzijo“ resničnosti, kakor bi rekel Leon Šestov.

„Dostojevskij, vidite, popisuje vedno samega sebe, on sam je Kirilov, on sam je Šatov. V smislu konkretnega, dnevnega, zunanega življenja je njegovo umetniško delo neke vrste ‚karikatura‘. Karikaturist v tem smislu besede je velik umetnik, to je poseben dar, ki razodeva božansko moč. Navadno mislimo, da je karikatura razvrednotenje resničnosti, toda prav v obratnem je resnica. Samo dva ruska pisatelja sta imela resnični dar pravega karikiranja — Gogolj in Dostojevskij. Niti Leskov niti Tolstoj nista bila v tem smislu karikaturista. Leskov je popisoval življenje, kakor ga je videl. Gogolj je povečaval vse malenkosti fizičnega sveta, Dostojevskij je povečaval duševna dogajanja v človeku. Gogoljeve fizične oči so ustvarjale ljudi, ki jih prav za prav ne najdete v prirodi v celoti take, ker so dvignjeni iz povprečnosti. Dostojevskega notranje oči so do poslednje podrobnosti pregledale življenje človekove duše, vse njene skrivnosti in tajnosti, zato je Dostojevskij lahko ustvaril Kirilova. Morda se Vam zdi ta primera prvi hip paradokсна, toda v tem vidim notranje jedro umetniškega ustvarjanja. ‚Objektivnost‘ in ‚realnost‘ sta namreč povsem odvisni od posameznika, od luči, ki jo vsakdo nosi v sebi in ki mu razsvetljuje svet. Kako veliko moč stvariteljskega povečavanja je imel Dostojevskij, priča ‚Veliki inkvizitor‘. Tako popisati svojo notranjost, kaže, kako veliko umetniško moč je imel Dostojevskij.“

— A Leskov?

„V ruski literaturi so trije pisatelji izrazitega ‚upornega duha‘ — Leskov, Lermontov, Block. Ne morete jih nikamor opredeliti, ne spadajo v nikako ‚skupino‘, v nobeno stranko ali javno prepričanje; oni so neprestani uporniki, nemirni iskalci, ljudje z viharji v sebi. Lermontov je bil demonska duša, upor je bilo njegovo življenje. Vsi trije pa so popisovali le to, kar so videli s telesnimi očmi, niso bili ‚karikaturisti‘, njih nemirna duša se je metala iz skrajnosti v skrajnost. To je severna duša, bližja Ibsenu . . .“

— Sodobna ruska literatura, Aleksej Mihajlovič, je prav gotovo zelo pod vplivom ruske preteklosti, posebno velikih pisateljev 19. stoletja, dasi se je morda snovno in vsebinsko oplodila ob novem družabnem življenju . . .

„Sodobna Rusija ima nekaj zanimivih talentov. Fedin se mi zdi najpomembnejši, imam ga zelo rad, ob njem pa Leonova. Oba sta izšla iz ruske tradicije: iz Leskova, Dostojevskega in Tolstega. Razlika med sodobnimi ruskimi pisatelji in tradicijo pa je predvsem v tem, da so sodobniki snovno mnogo manj razsežni in bogati. — Tolstoj je na primer opisal vse ruske stanove: mužika, vojaka, oficirja, grofa, politika, državnika, sodnika, kaznjenca, državnega uradnika, literata, ideologa itd. Današnji pisatelji pa se gibljejo v zelo ozkem snovnem in vsebinskem obsegu. Predvsem zapazite idejno dve jasno izraženi smeri. Imate pisatelje z izrazito komunistično ideologijo, ki verujejo v novo družbo, in skeptike, ki zgolj opazujejo in svoja opazovanja popisujejo.

V jezikovnem in stilnem ustvarjanju so vsi ti najrazličnejši novi pisatelji prinesli v literaturo iz vseh delov in strani Rusije polno novih besed, izrazov, fraz, stilizmov, ki so jih vzeli iz ust kmetu ali delavcu, malomeščanu ali uradniku. S tem so seveda zelo obogatili in razširili izrazni način in besedni zaklad. Kljub vsemu temu pa si vendar še niso ustvarili nove, svojevrstne oblike.“

— Večkrat govore razni kritiki o dveh sodobnih ruskih literaturah: o emigrantski in sovjetski. Ali se Vam ne zdi, Aleksej Mihajlovič, da so pisatelji v tujini tako odtrgani od sodobnega ruskega življenja, da se ta odtrganost pozna tudi v njih delu?

„V Rusiji žive pretežno mladi pisatelji, v tujini pa pisatelji s preteklostjo, o tem ni dvoma. Zavoljo tega pa še nikakor ne moremo deliti ruskega ustvarjanja na dva dela: na emigrantsko in na sovjetsko literaturo. Ker sem globoko prepričan, da opisuje vsak pravi pisatelj zgolj slike in doživetja svoje duše, je tedaj v bistvu vseeno, če popisujem svoje življenje v Parizu ali v Berlinu, vedno se bo razodeval v delu moj najosebnejši duševni pogled, ki je vsekakor izrazito ruski. Zato se mi zdi popolnoma nepravilna taka prisiljena delitev sodobnega ruskega ustvarjanja.“

— Toda rod, ki je dorasel v tujini, ki ni nikoli intimno živel s svojo zemljo, se bo brez dvoma oddaljil od ruske tipičnosti in se tako priklenil na novo okolico, da bodo v njem gotovo odmrli tvorni elementi ruske duševnosti.

„To je vsekakor lahko mogoče.“

V sodobnem evropskem ustvarjanju opaža Aleksej Remizov izrazit in močan vpliv ruske literature, posebno vpliv Tolstega in Dostojevskega, ki je oplodil najzanimivejše evropske duhove.

„Mislim, da so vsi najmočnejši evropski pisatelji zrasli iz Dostojevskega“, je pripomnil nekega večera. „Bernanos na primer, eden izmed

dokaj zanimivih francoskih pisateljev, je izšel ves iz njega. Tudi André Gide se je oplodil ob srečanju z Dostojevskim, pa naj je še tako občudoval Nietzscheja, to kaže predvsem Gideova knjiga o Dostojevskem. Gide je bil morda prvi, ki se je res globoko potopil vanj, kar je nedvomno velike važnosti. Posebno važen vpliv Dostojevskega na sodobno evropsko literaturo vidim v tem, kar Dostojevskij sam imenuje v ‚Ponižanih in razžaljenih‘ ‚čistoserdečje‘, odkritosrčnost: ‚Če bi bilo mogoče (kar pa po človeški naravi nikakor ni mogoče), če bi bilo mogoče, da bi kdo izmed nas tako popisal svojo skrito notranjost, da se ne bi bal povedati niti tega, kar se boji zaupati tudi svojim najbližjim prijateljem, in še celo niti tega, kar se boji priznati samemu sebi — tedaj bi nastal na svetu takšen smrad, da bi se morali vsi zadušiti.‘ Tako odkritosrčnost je Dostojevskij prikazal z izpovedmi Valkovskega, Svidrigajlova in Stavrogina. Vsi ti: Valkovskij, Svidrigajlov in Stavrogina so prav tako dejansko bitni kakor svetovje, kakor svet. Dostojevskij pa ni mislil poudariti z izrazom ‚odkritosrčnost‘ le odkrivanja človeških seksualnih nagnjenj, ampak tudi odkritosrčnost v izpovedovanju misli. V odkritosrčnem popisovanju ‚skrivnosti prirode‘, kakor se izraža Dostojevskij sam, je našel zanimivega naslednika v Rozanovu. Pa tudi danes tako znane Joyceove odkritosrčnosti, tudi Lawrencea ne bi bilo brez Dostojevskega. Prepričan sem, da sta Joyce in Lawrence brala Dostojevskega. Tudi Nietzsche je bral ‚Zapiske iz podzemlja‘ (1864) in ‚Zločin in kazen‘ (1866) — kakor dokazujejo njegovi komaj danes objavljeni dnevnik —, kjer je o „nadčloveškem“ že vse povedano. Ne bom govoril o ‚skrivnosti prirode‘ niti ne o ‚smradu‘, samo to bom priznal, da občutim po branju Rozanova, Joycea in Lawrencea, kako malo še manjka, da bo nastalo tako vzdušje, kakor ga popisuje Dostojevskij.“

— Brez dvoma so mimo nemške, francoske in angleške literature, ki so sprejele Dostojevskega z velikim navdušenjem, tudi drugi narodi obrtmeli ob njem. Zdi se mi, da kažejo tudi nekatera Hamsunova dela močan vpliv Dostojevskega, prav tako je Strindberg ...

„Brez dvoma, Anton Antonovič. S Hamsunovimi deli sem se seznanil že pred petindvajsetimi leti. Takrat je bil v Rusiji ob Maupassantu, Balzacu in Hauptmannu zelo priljubljen in čislán. Takrat je Hamsun tudi v marsičem oplodil rusko ustvarjanje. ‚Pan‘ je morda najboljše njegovo delo, duša prirode je tu najmočnejše in najbolj dovršeno podana. Vsi Hamsunovi ljudje so vznikli iz prirode, iz zemlje, njih življenje so živa priroda sama, zato so krepki, močni in prirodni. Tistim, ki so preživeli štiri groze polna leta ruske revolucije: stradanje, blokade, klanje, požare, trpljenje, brezup in neusmiljenost, pa se je zdel Hamsunov ‚Glad‘

prava pravcata igračka. Pokazal se jim je kakor lepa idila, ki je sicer napisana ‚seriozno‘, a kjer je vse zelo daleč od resnične groze in pravega gladu.

Razlika med Hamsunom in menoj pa je v tem: kar je njemu najbližje in najbistvenejše, to je meni najbolj tuje in nepoznano. V Hamsunu namreč sem šele doživel prirodo, svobodnega ljubitelja sveta, v njem sem doživel, kaj je zdravje, moč, prirodna preprostost, tedaj vse to, kar je popolnoma tuje moji naravi. Že od nekdanj živim daleč od vsega zunanjega sveta, sam v svojo sobo zaprt, ne vem, kaj je polje, kaj je gozd, kaj so hribi, kaj je voda. Brez spremstva se ne upam prekoračiti ulice, sam ne morem priti na postajo, ker skoro nič ne vidim. Moja narava in tedaj ves moj pesniški svet se pričinja pri očeh. Prav zato mi je Hamsun odkril mnogo novega, kar mi je bilo dotlej popolnoma neznan.

— Toda, ali ni zanimivo, Aleksej Mihajlovič, kako svojevrstno doživlja na primer prirodo Paul Valéry, kako asketično jo prikazuje v primeri s Hamsunom in kako jo skoro filozofsko dojema?

„Paul Valéry je velik pesnik, toda meni popolnoma tuj. Zdi se mi kakor kamen v kulturi. Njegove pesmi so sicer do skrajnosti dovršene, a nimajo v sebi nič živega, kar bi človeka razklalo in pretreslo. Kako se na primer Hamsun zaje v človeka, dasi dokaj preprosto. — Tudi Maurois se mi zdi med sodobnimi francoskimi pisatelji premalo notranje problemski človek, kar sem posebno občutil pri njegovem ‚Turgenjevu‘, dasi je morda zanimiv salonski pisatelj...“

In Aleksej Mihajlovič se je rahlo nasmehnil.

SODOBNI SLOVENSKI ŽENSKI LISTI

M I L E N A M O H O R I Č E V A

(Konec.)

Zenski list“ je glasilo Zveze delavskih žena in deklet. Izhaja od 1. oktobra 1924., in sicer mesečno. Odgovorni urednici sta mu bili do tretjega letnika Marija Rakovčeva, od tedaj R. Krištofova. List je glasilo proletarskega ženskega gibanja, ki se po svojih osnovah bistveno loči od nevtralnega in od katoliškega ženskega gibanja. Dočim je katoliškemu ženskemu gibanju osnova katoliški idealistični nazor in je njegov namen, doseči v tem okviru, na podlagi obstoječega družabnega reda, priznanje za gospodinjstvo delo, nekaj pravnih in političnih pravic, stoji nevtralnemu žensko gibanje sicer na temeljih sedanjega družabnega reda, proti kateremu je pa vendarle v nekaterih vprašanjih v odločni opoziciji, in priznava — dasi stoji končno glede na ženo na konservativnem sta-

lišču — razvoj, dinamičnost družabnih pojavov, predvsem zakona. (Pri nas nevtralnno žensko gibanje, ki ga predstavlja organizacija „Ženski pokret“, nima svojega glasila. Spadali bi sem le nekateri slovenski članki v „Ženskem pokretu“, ki izhaja v Beogradu in ki ga ureja Lojzka Štebijeve. Ker ni slovenski list, v ta naš okvir ne spada.) Proletarskemu ženskemu gibanju pa je osnova razredna zavest. Dasi se proletarska žena zaveda, da je v sedanji organizaciji družbe „sužnja sužnjeva“, kakor je dejal Bernard Shaw, vendarle njena borba ni usmerjena proti možu, nosilcu tega družabnega reda — ker ni to proletarec, temveč meščan —, marveč je skupna borba sužnjev za osvoboditev iz suženjstva. Z dosegom ciljev socializma ne preneha le suženjstvo proletarcev, marveč tudi suženjstvo proletark. Vprašanje žene je marksizem rešil za ženo pozitivno. Stališče žene je izenačeno s stališčem moža v javno-pravni in vsakem oziru, družba prevzame zaščito matere in otroka.

„Ustanovile smo svojo organizacijo z namenom, da organiziramo in izobrazimo naše delavske žene in dekleta — stremimo za enakopravnostjo žena, ki so v današnjih razmerah še večje žrtve kakor izkoriščani in zanemarjeni moški proletariat. Da se pa bodo mogle žene uveljaviti, je potrebno, da se organizirajo, izobrazijo, da se dvignejo duševno. Naša naloga bo predvsem *organizatorična* in *izobraževalna*. — Vse politične, socialne in pravne pravice, ki jih priznavajo možem, morajo biti priznane ženam. V občinskih zastopih, v parlamentu, v šolskih in drugih zastopih rešujejo vprašanja, ki se zlasti tičejo žen. — Vsak sloj, vsak del človeške družbe ima le toliko pravic, kolikor si jih je znal priboriti. To velja tudi za žene. Delati moramo za probujo nas, žen in deklet, za *našo usposobitev za javni boj in delo*, da bomo znale krepko uveljaviti vse svoje pravice. *To svojo borbo pa hočemo nasloniti tudi na pokret naših moških somišljenikov*. Zahtevamo politične pravice, zahtevamo socialno enakopravnost, zahtevamo tako socialno politiko, ki bo enako uvaževala potrebe obeh spolov. — Le z lastnim glasilom bomo najlaže skrbele za boljšo družbo, boljše može, pa tudi za boljše socialiste in socialistke. — Ob ustanovitvi Z. D. Ž. in D. smo sklenile delovati po socialističnih načelih ter ostati seve *nevtralne* nasproti prepirajočim se delavskim strujam. Ko se bodo vsi sodrugi spametovali in pognali svoje zapeljivce, od koder so prišli, tedaj ne bo prav nič razmišljati, ali naj se priklopi naše gibanje *skupnemu delavskemu gibanju*, kajti danes bolj kot kdaj poprej je treba edinosti v delavskem gibanju. — Kako naj se pridružimo možem, ko so popolnoma izgubili glave? Iz časopisja, ki ga nam danes nudijo, se ne bi naučile drugega, nego medsebojnega sovraštva. — S svojim delom so spravili ves proletariat v kapitalistične vrste, da bere

po večini ‚Jutro‘ in ‚Slovenca‘, mesto delavskih listov. Posledice tega občutimo najbolj žene in otroci. — Nikdar ne bomo priznale moč, ki nosijo le krinko socializma. Naša dolžnost ni samo, da svoje otroke nasitimo in oblečemo, marveč mi moramo oborožiti in okrepiti naš naraščaj tudi duševno.“

Tak je v glavnih potezah program, ki so si ga delavske žene zastavile v svojem listu. Upoštevati je pri ocenitvi tega lista dejstvo, da so ga pisale delavske žene same. Nepristranski opazovalec bo moral vedno priznati, da je nivo lista dostojen. Ne le resnična jasnost, kam in kako je voditi delavsko ženo, spoštovanja vredno je stremljenje in samozobrazba teh žena. Če izvzamemo morda protiklerikalne opazke, ki so zvenele slej ko prej plitvo žurnalistično, namesto da bi ugovarjale z argumenti in dialektično-metodično, in da bi včasih bilo zelo želeti skrbnega korektorja slovenskega jezika, v listu samem ni najti uhajanj na stranpota. Zveza se svojih nalog v polni meri zaveda. Ve, da ji je vršiti veliko in težavno vzgojno in borbena delo: vzbuditi v delovnih ženah razredno zavest in s tem politično zrelost. Obenem pa je listu namen, vzgojiti in vzbujati v proletarskih močeh odnos do žene, kakršnega mora imeti zaveden proletarec. Gledati v ženi sredstvo za svoje fizično ugodje, manjvredno, inferijorno bitje, ki mu je molčanje v javnosti poglobitvena naloga, je meščansko. Pravi proletarec ima o ženi in njenih nalogah v življenju drugačne pojme — in lahko trdimo, da je prav po tem odnosu možno točno oceniti slehernega delovnega človeka. Žal pa je danes med njimi še malo takih, ki bi jih smeli nazivati — prave može.

„Ženski list“ je bil prvi list, ki si je na Slovenskem stavil nalogo politične vzgoje žena. Posvečal je vztrajno pozornost vsem vprašanjem političnega življenja, gospodarskim, ženskim in vprašanjem iz področij „duhovne“ kulture.

Varno orožje, ki je bilo vodstvu lista na razpolago, je bil marksizem, znanstvena podlaga družabnih ved, ne dogem, toda metod, navodil za delovanje v današnjih gospodarskih in družabnih razmerah. S tem, da ima delavstvo do podrobnosti izdelano to panogo kulturnega življenja, ki je temelj vsemu družabnemu življenju, prav gotovo nadkriljuje ostale ljudske plasti. Najaktualnejši problemi življenja so delavcu s to pomočjo jasni, brez bog ve kakih črnih in neprodirnih megel, ki bi jih obdajale. Na konkretnih vprašanjih, na katera je „Vigred“ odgovorila v smislu svojega idealističnega nazora, nam bo mogoče spoznati globlje osnove. Prvo vprašanje, ki nas bo tu zanimalo, je *kultura*. V zapadnoevropskem, običajnem smislu pomenja kultura zgolj rezultanto duhovnih komponent, predvsem znanosti, religije, ali boljše rečeno: konfesije, in umetnosti.

Zato je na primer „Vigredi“ namen vzgoja srca in duha, ki izvira iz vrelcev cerkve. V smislu historičnega materializma je kultura vsota ekonomskih, socialnih, higienskih in intelektualnih odnošajev. List je vsaj poskušal — upoštevati je treba majhen obseg lista, ker nima finančno bog ve kakih pogojev in pa še to, da nima kvalificiranih sodelavcev — razviti svojo delavnost v označene smeri. Poleg tega je treba upoštevati to, da prejme delavec od meščanskega razreda le toliko elementarne izobrazbe, kolikor je neizogibno potrebuje za svoje fizično delo. Zato je njegova duhovnost v tem okviru okrnjena, nerazvita. Meščanstvo ima monopol na kulturo, pridržuje ga sebi in svoji inteligenci. Cilj nove, tudi intelektualne kulture je, prodreti do slednjega člana človeške družbe, najsi mu je zaupano v korist družbe tako ali drugačno delo. — Drugo vprašanje je označeno s stavkom: Ljudje bi morali imeti več vere, da bi znali bolje nositi križe tega življenja. Zahteva *žrtve*. Drugo stališče pa je tole: Človeško življenje je boj z naturo, družba pa je organizacija tega boja. Ta boj je človeku sam ob sebi dovolj težak, zahteva sam ob sebi toliko žrtev, da mora človeštvo iz svoje lastne organizacije izključiti pojem žrtve. Družbo je treba organizirati tako, da bo slehernemu članu ta boj olajšan, kolikor je sploh največ mogoče. Čisto pravilno pristavlja: V sedanji družbi je žrtev potrebna le delovnemu človeku in ženam. Tukaj je osrednja os tudi „ženskega“ vprašanja. Na tem mestu nam je vprašanje razviti v to smer. Današnja formulacija je naslednja: Rodbina je temelj družbe, a ne morda toliko v moralnem, temveč mnogo bolj v gospodarskem, javnopravnem oziru, ker je najožje povezana s temeljno osnovo družbe: privatno lastnino produkcijskih sredstev. V interesu družbe je torej, uvrstiti ženo v ta okvir, v katerem ima nalogo, roditi in vzgajati legitimne dediče, poklicno pa ji je še priznано področje telesne oskrbe otrok in moža. Ker bi njena stranpota odtegnila družbi gotovost legitimnosti dedičev v zakonu, ki je kolikor toliko vendarle trgovska pogodba, pri kateri je žena odločno na slabšem, je meščanska družba ustvarila dvojno moralo in z njo strahotno razširjenost veneričnih bolezni, prostitucije, kupčevanje z dekletki na drugi strani. Da pa odločno poniževalno stališče legitimne žene ni vidno, je ovito z glorio žrtve. Materinstvo in zakon sta poklic. Zato so žene, ki tega edino priznanega in veljavnega poklica ne izvršujejo, potisnjene ob stran z ljubeznivim pridevkom „stare device“, katerih dolžnost je, če hočejo v miru živeti z družbo, živeti po njeni morali. — Zato je dandanes, ko je žensko gibanje precej močno in postaja upoštevanja vreden faktor, potrebna formulacija: ali poklic ali zakon, in pa: zavedna odpoved žene v interesu družbe in rodbine. Zato je potrebna tudi slabost

žene, da jo je sploh mogoče podpirati. — Nasprotno pa je naloga družbe, vzgojiti močne, krepke, zdrave, disciplinirane in odločne žene, ki so zavedni člani človeške družbe in vrše v njenem interesu delo, za katero so sposobne, brez želje in težnje po kakih oporah. Treba jo je vzgojiti tako, da ne bo bolehalo za boleznijo, ki je tako razširjena v propadajoči meščanski družbi, za hipertrofijo seksualnosti. Zakon nikakor ne sme sloveti na gospodarski bazi, ne sme biti trgovska pogodba, ki je možna šele tedaj, če sta obe stranki kolikor toliko finančno podprti. Otroci niso več dediči — hčerke ne z nejevoljo sprejeti potomci, temveč člani bodoče človeške družbe, ki poznajo smisel življenja in zato z radostjo in veseljem delajo za splošno korist. Nova žena bo točno vedela, kaj pomenita pojma samovzgoja in disciplina, zato bo njen zakon svobodna ljubezen v pravem in pristnem pomenu besede; izbirala si bo moža po svoji simpatiji in nagnjenju, rodila bo otroke iz svoje elementarne življenjske vere, z zavestjo vrednosti in odgovornosti. Družba pa jo bo pri tem v kar največji meri podpirala. Regulacija rojstev tedaj prav gotovo ne bo vprašanje, kakor je danes, ko grozi večini otrok telesna in duševna beda in se družba ne ukvarja z vprašanji, kako to zlo izkoreniniti, temveč kriči o beli kugi, grozi s peklom in deklamira o morali. — *Volivna pravica žen* je samo po sebi umevna pravica, prav tako kakor je splošna, enaka, aktivna in pasivna, tajna volivna pravica priznana možem. Če je žena delaven član družbe, naj soodloča v njej. — *Karitativno delo* marksizem v celoti odklanja, ker je njegov princip ustvaritev brezrazredne družbe, v kateri ne bo gospodarskih in socialnih razlik, ki bo zgrajena na principu delitve dela in enakega plačila. Nazor, ki ustvarja brezrazredno družbo, tudi ne more priznavati *avtoritete*, ki je najozje povezana s predstavo o *večnih resnicah*, ki so podlaga idealističnemu principu statičnosti. Ker je dinamičnost eden osnovnih principov, je jasno, da z njimi ne operira, ampak se bori proti takim gledanjem. Stalno pažnjo je list končno posvečal *vzgoji*. — S tem bi bil v glavnih potezah ideološki profil lista označen.

„Ženski list“ izhaja sedaj že deveto leto. Delovne žene lahko mirno zro nazaj na teh devet letnikov. Njih delo je bilo trdo in težavno, a zavest, da so same vzdržale skoraj celo desetletje, jim bo pač pri nadaljnjem delu, ki naj bi bilo še intenzivnejše, globlje in krepkejše, nudilo dobro moralno oporo.

„Žena in dom“ je revija, ki izhaja od leta 1930. dalje in ki prav za prav skoraj ne sodi v ta naš pregled. Pri vodstvu te revije pač ni opaziti kake volje, oblikovati slovensko ženo, temveč jasno izpoveduje

vprav nasprotno: „Izpopolnitev revije je v rokah našega ženstva. Čim več bo naročnic, tem boljša bo vsebina lista. V listu naj najde sleherni žena dober nasvet, pouk in tolažbo. — V njem bomo prinašale vse, kar spada v področje žene in vzbuja njeno zanimanje. (Zanimanje sploh je po mnenju konsorcija vzbudila ženam svetovna vojna, ko so morale na vseh področjih nadomeščati moža.) Ne bomo govorili podrobno o širokem programu, ki ga imamo v načrtu, da zadovoljimo čim širši krog čitateljic. Naš program je: Žena, dom, gospodinjstvo, domače ognjišče, mati in dete, vzgoja, higijena, zdravstvo, kuhinja, šivanje obleke in perila, ročna dela, vrt, sobne rastline in cvetlice, perutninarstvo, nasveti v gospodinjstvu, ženska vprašanja itd. . . . Obveščali bomo našo ženo o vseh pojavih ženskega sveta ter prinašali aktualne članke in slike. Priobčevali bomo slike dece in njeno otroško brbljanje. Seznanjali jo bomo z vsemi pojavi mode.“ — Po naše povedano: List nima kulturnovzgojnih ambicij, tudi strokoven gospodinjski list ni — pač pa stremi za tem, uganiti, kaj ugaja naši meščanski in malomeščanski ženi. Niti enega samega giba ni vodstvo lista napravilo, da bi omajalo plitvost in površnost nekaterih naših žená. Ne, narobe: če sploh moremo govoriti o kaki smeri lista, moremo edinole konstatirati naravnost presenetljivo, sistematično perifernost. O tem, kakšen je bil duhovni profil naše meščanke, bo kulturnemu zgodovinarju govoril list sam, predvsem pa rubrika: Odgovori in vprašanja. — Jasno mu bo tedaj eno: da je duhovna in telesna beda in siromaštvo naših žena bilo nezaslišano. — Povedati bi bilo tu še eno: Če se je listu posrečilo pridobiti rekordno število naročnikov, je to treba razložiti: 1.) s potrebo naših žená po listu, 2.) z grehom, ki ga je na vzgoji slovenske žene že zagrešil nekoliko „Ženski svet“ s tem, da je uporabljal včasih metode, ki so pa za „Ženo in dom“ značilne in temeljne, metode, ki so trgovskega in ne kulturno-vzgojnega značaja. Konstatirati tu in poudariti, da je tak način dela *kvaren splošnosti, nedopusten in škodljiv*, ker povečuje že itak veliko površnost meščanskega ženstva, ker usmerja njega duševnost še perifernejše kot je sama po sebi, ker ga v resnici ne izobrazuje in ne vzgaja, je bila naloga tega pregleda. — Vodstvo lista naj se zaveda, da je javnosti odgovorno za svoje delo, da je naloga in delo kulturnega delavca nekaj drugega kakor zgolj gmotni uspeh. Od vodstva je odvisna višina lista in njegova vrednost, tudi izbira sodelavcev je od njega odvisna. Zelo imenitno je videti gesto, češ, mi ne govorimo o programih. — Še imenitnejši pa je ugovor: Gospoda, v naših razrvanih dneh je treba dati ljudstvu konkretnih predstav o izhodu iz nevdržnega položaja, treba mu je odpreti in pokazati

perspektive za življenje bodočih stoletij. Če se vodstvo temu na tak način izogne, bi človek sklepal, da ne zna najti kvalitetnih sodelavcev, ali pa da mu je izdajanje takega lista udobnejše.

Omeniti nam je še glasilo strokovne organizacije „Zveze gospodinjskih pomočnic“ v Ljubljani: „*Gospodinjska pomočnica*“. Izhaja drugo leto, urejuje jo Franja Petričeva. Ne le pri nas, tudi drugod po svetu je bilo napravljeno že nešteto poskusov, organizirati hišne delavke, a da bi se bilo to kje na vsej črti posrečilo, skoraj ni mogoče trditi. Poskušale so to konfesionalne, nevtralne in levičarske skupine, vendar prvi dve nista mogli priti v sklad z zahtevami levih. In to vprašanje n. pr. tudi v Nemčiji še čaka zakonitih uredb. Tudi pri nas poskušajo organizirati hišne delavke vse tri grupe. „*Gospodinjska pomočnica*“ je glasilo nevtralne organizacije, ki na svoje vprašanje odgovarja docela konservativno, in sicer s celó prečesto neokusnimi primesmi (prim. članek Franje Petričeve: *Gospa pl. Schellander, vzorna gospodinja*). Jasno je, da si ta struja vprašanja samega *ne more in deloma tudi ne mara* v jedru ogledati. Rešitev tega vprašanja je prav gotovo izmenično delo. Ali ga je pa mogoče izvesti v sistemu enodružinskih gospodinjestev, ostane odprto vprašanje. Možno pa je prav gotovo v kolektivnem gospodinjstvu.

V letošnjem letu je pričela izdajati „Zveza gospodinj“, ki je odsek „Splošnega ženskega društva“, svoje glasilo: „*Gospodinja*“. Pozdraviti je poskus strokovnega gospodinjskega lista. Vendar je danes skoraj težko označiti list sam in je treba s sodbo počakati vsaj do zaključka prvega letnika. Narodno gospodarstvo — podpiranje domače proizvodnje in podjetnosti v nasprotju s tujo, to bi govorilo za nacionalno-kapitalističen koncept, opozarjanje na dolžnosti in odgovornosti gospodinjskega poklica, stremenje, čimbolj izpopolniti strokovno znanje gospodinje, so osnove tega lista. Vendar je list glasilo zveze, ki se zaveda interesnih skupnosti z drugimi zvezami gospodinj po svetu. Tu je iskati drugo plat tega lista — in vprašanje je, ali si čez čas ne bosta stali nasproti „*Gospodinja*“ in „*Gospodinjska pomočnica*“, kakor si stojita industrijec in delavec?

Če pregledamo sedaj snovanje slovenskih žená in si ponovno zastavimo vprašanje — kakšen je odgovor slovenske žene na vsa vprašanja, kakšna njena misel o rešitvi, moremo ugotoviti tole: To organizacijsko gibanje slovenskih žená je pričetek, kljub temu je v njem prečesto opaziti vso ono inferiornost, ki jo obupno kaže slovenski intelektualec že desetletja in desetletja in ki je že često poklicala v borbo zdrave korenine naše zemlje od Levstika do Cankarja. Če je torej profil slovenskega intelektualca, na žalost, take vrste, je njegov tovariš, profil slovenske

žene, v marsičem še zaostajal za njim. Priznati pa je treba, da je tudi v snovanju slovenske žene najti obratno mnogo pozitivnega dela, predvsem pa tudi mnogo pobud, ki kličejo slovensko žensko mladino na plan. Predvsem bo lahko našla zarodke za nove možnosti človeške družbe in s tem žene. Njena naloga je, izoblikovati, izklesati obraz slovenske žene z ognjem vere, z ljubeznijo matere in z odločnostjo in jasnostjo osebnosti, ki ji je primat družbe nad individuumom stalno pred očmi. Z upanjem, da bo bodoči rod izpolnil in dovršil vse te naloge in pripravil pot lepšemu, silnejšemu življenju slovenskega naroda, zaključujem poskus pregleda in ocenitve tega poglavja našega javnega in kulturnega življenja.

POSMRTNA PESEM

I V O B R N Č I Č

Ptice mesečine
lete čez pobočja.
Goré so otočja
v morjih beline.

Sence ko nune
se skrušeno sklanjajo
nad črne tolmune . . .
O smrti sanjajo.

Noč na harfo igra.
To ljubezen neizgovorjeno
ko dete mrtvorojeno
polagam na oder srca.

Oblak, tih in moder,
na svodu samuje.
Nikdó od nikoder
k meni kropit ne potuje.

MRTVO MESTO

Miodragu Stamatoviću.

I V O B R N Č I Č

V sobah stokajo blazni
v težkem snu.
Begajo bele prikazni
vzdolž zidu.

Trume nočnih tkalcev
črne mreže pletó.
Trupla poslednjih iskalcev
po ulicah naših gnijo.

Še boli so topo ugasnile,
ko žene neplodne ta dan.
In niso nikomur hasnile.
In vse je in vse je zaman.

V hišah kričijo blazni,
mráz med zidovi se krade,
a bele, divje prikazni
grade do neba barikade.

O B Z O R N I K

† ANTON FUNTEK † FRAN MILČINSKI † RADO MURNIK

Kadar se ljudje razstajamo, hodimo skupaj do razpotij, si segamo v roke in upamo, živo upamo, da nas bo katerakoli izmed steza spet privedla pod skupno streho. Bože, kako naj človek živi brez upanja! Kako bi nam bilo, če ne bi v sleherniku gorela svetla, še tako drobna lučka, ki se redi iz upanja in obetov — iz najdragocenejšega, čeprav tako netvarnega, človekovega bogstva. A kadar dospješ do zadnjega križpotja, kadar se kdo zastrmi na oni breg življenja in onemí, kadar ga odenejo z mrtvaškim prtom in se zakotali prva gruda na mrliški les, kam boš tedaj s svojim upanjem! Z drhtečim srcem se poslavljajš, se poslavljajš...

In tako se poslavljamo od treh slovenskih književnikov hkratu, ki smo jim prav mi dolžni posebno zahvalo.

* * *

Anton Funtek, koliko učečih se rodov je šlo mimo njega! Koliko napornih ur je prebil za Zvonovo uredniško mizo, zaskrbljen za prospeh našega duha in čistost naše besede! Ni mu bilo prisojeno eno najvidnejših mest med našimi književniki. Res da je prekipevajoča mladina, ki je vsa vrela kakor novo vino, prinesla vso neposrednejšo umetnost. Toda ni mu smela odreči, njemu — marljivi mravlji —, ki ga je bila sama skromnost in ki je posvetil vse svoje najboljše sile plemenitim stremljenjem, da je izvršil v svojem času nadpovprečna dejanja in izpopolnil vrzeli, kolikor so mu dale njegove dragocene moči. Da smo imeli vselej več tako vestnih, nesebičnih delavcev, bi bilo danes marsikatero težko, nehvaležno delo že opravljeno.

* * *

Drugi, ki je povsem nenadejano, komaj nekaj dni za Funkom, za večno umolknil in nas prikrajal še za nekaj vedrih ur, je Fran Milčinski. Edino osebno srečanje z njim mi je ostalo tako v spominu, da mi vzbudi beseda „tolar“ (tisti tolar, ki ga je cigan zakotalil po javorjevi mizi) dojem najčistejšega srebrnega zvenka in mi sproži pravljične podobe, ki smo si jih otroci pripovedovali v najlepših trenutkih. Milčinski je bil eden redkih naših umetnikov, ki je ljubil same svetle barve, ki mu je bil odkrit smeh in lagodno kramljanje več ko sto mrkih naukov, čeprav je njegova umetnost natrpana z najčistejšo življenjsko modrostjo. Delil je pravdo najbednejšim med bednimi. Težko bi našli tenkoslušnejše uho in dostopnejše srce za mlado dušo, ki jo je življenje vse prežgodaj postavilo pred prag. Milčinskega prešernost in nagajivost sta tako samosvoja pojava v naši knjigi, da jima ne najdeš primere. In ta mož, ki je nosil v sebi tolikšno mero sonca in šale, je bil čudovito dobrotljiv, resen in pravičen.

* * *

A tretji, ki se je po dolgih, trpečih letih preselil v svoje novo „domovanje“ sredi Ljubljanskega polja, je Rado Murnik. Dve leti je tega, kar smo mu ob šestdesetletnici želeli boljših dni... Najboljši naš literarni pedagog, Stritar, je visoko cenil njegove darove in mu prerokoval velike uspehe. In jih je tudi

resnično dosegel z Grogo, Navihanci, Matajevimi Matijo in drugimi. Imel je smisel za jezik kakor malokdo. Otikal bi ga, kogar je označil z eno samo, do dna pogojeno besedo. Tudi on se je smejal, kadar je odkrival s svojim bistrim pogledom človeške nerodnosti. Murnik je bil talent, tragičen talent, ki se kljub svoji delavnosti ni mogel prav razmahniti; bil je — kdo ve kje in čemu — izpodrezana rast, ki pa je kljub vsemu gnala z neznansko prirodno silo. Prav je imel tisti, ki je zapisal, da nam je zdaj Slovincem smeh resnično umrl . . .

* * *

Vsakega izmed njih bomo ohranili v trajnem spominu.

Sit eis terra levis!

Alfonz Gspan.

ZAKAJ PAČ MUHE MOJ LOVI KASTELIC?

(Iz prešernoslovja.)

Živimo v času stoletnic Kastelčeve Kranjske Čebelice. In njenih bojev. Kaj nam je ona in kaj oni, danes vemo. Ali pa tudi živi v nas in nas je kaj izučilo?

Tudi v teh dneh nismo brez boja. A če si ga pogledamo ob onem pred sto leti, kako značilna in prav za prav žalostna je ta stvar pri nas: za „ogorčence“ zaradi stvari same, za napadene pa zaradi posebnosti naših kulturnih razmer. Ker menda čutijo, da se morajo braniti, sicer . . .

Toda „občani“ (dr. Prijatelj v LZ, 1917, str. 315.), tu je vaše področje, na katerem je pri nas še mnogo latorik! Kako dolgo naj še zaradi skupine, ki ne vidi meje „svojih pravih potov“ (Iv. Cankar, Podobe iz sanj, str. 6.), našim kulturnim tvorcem in oblikovalcem dokazujemo preko potrebe, da smo „ljudstvo Tracii surove“ (Sonetni venec). Ali naj bodo naši književniki tako nezashčiteni? Ali naj jih z olimpijskih višin pustimo same med gorjačarje? Kaj nam niso storili le-ti v naši literaturi že dovolj škode? In potem, ali naj se kar tako operira z videzom, da gre naš *narod* na svoje kulturne delavce?

Dovolite! Saj veste, česa so obdolževali našega Prešerna ob črkah — in zakaj! In česa obtožujejo našega Župančiča? In zakaj? Prišli smo torej na zunaj od črk do gledališkega komada, a jedro je ostalo eno in isto!

* * *

Tretje bukvice KČ so izšle prav pred sto leti. In v njih Prešernovi „Sršeni“, med katerimi je meril na urednika:

Čebelarju.

Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic?

„Prodajat' misli jih namest' čebelic.“

Prvi se je bavil z njegovo razlago L. P. (intar) v LZ, 1897, str. 117., kjer najprej omenja tedaj običajno razlago: „Posnemajoč Prešernove *sršene*, je bil dal tudi Kastelic v Čebelici natisniti nekatere zabavljice pod imenom *muhe*; zato mu je Prešeren zložil zabavljico.“ Nato pa takoj ugotovi, da so izšle Kastelčeve „Muhe“ šele v KČ, V. (1848), dočim v prvih treh zvezkih njegove zabavljice sploh nimajo niti skupnega imena. Vendar v svojem nadaljnjem izvajanju razlaga ta sršen v bistvu prav tako, samo s to (zaradi gorenje ugotovitve) omejitvijo, da se ta sršen nanaša „samo na Kastelčeve aforizme, ki so bili objavljeni

v prvih dveh bukvicah Kranjske Čebelice“. Nato pa zaključuje: „Prešernova šegavost in zabavljivost je tedaj vzdela Kastelčevim aforizmom zbadljivo ime ‚muhe‘ in Kastelic je bil samo ali toli navzeten ali ponižen in šegav (?), da je potem sam svoje, pozneje prijavljene moralizovalne izreke naslovil z imenom ‚muhe‘, katero jim je bil vzdela Prešeren.“ S tem, da je Prešeren „pač hotel reči, da so njegovi moralizovalni in pridigarski aforizmi samo omledni posnemki že mnogokrat ponovljenih in pogrehtih naukov in svaril brez točne smeri — brez žela“, za kar navaja za zgled Kastelčevi zabavljici „Fantovskim“ in „Stanovitnost“ ter poziva „razborega čitatelja“, naj „sam sodi, ali ni tako popevanje pravo muholovstvo“!

Potem se je s tem sršenom točneje bavil še dr. Ozvald leta 1905. v svoji razpravi „Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij“, kjer pravi, da Kastelca „Prešeren tukaj zbeda, ker ‚muhe lovi‘, t. j., v Čebelici kroži zaljubljene“. V opombah k besedilu sršena pa še omenja pod črto pri izrazu „muhe lovi“ iz drugega zvezka Čebelice Kastelčevo „pesem ‚Fantovskim‘, v kateri poje o koketnem dekletu, da ‚cvet njeni je ljube ko muhe lovil‘. Izraz muhe lovit pomeni tukaj [v sršenu]: ljubimkati“. Pri drugem verzju pa dodaja pod črto: „Kastelic se je intenzivno pečal s čebelorejo.“

Prof. Grafenauer sledi v svoji čitanki za VII. gimnazijski razred tej razlagi in pravi v opombah, da „se ne nanaša na njegove krotke epigrame (‚Muhe‘ v KČ, V.), ampak na druge njegove muhe, najbrž zaljubljene, in na njegove anakreontične pesmi“. Druge vrstice pa ne razlaga in v BL sploh ne omenja, da bi se bil Kastelic bavil s čebelarstvom. A vsaj takrat se še ni.

A jasnega in dobro pogojenega ter za sršen nujno otipljivega žela nam nekako manjka, nekaj nam ne gre prav skupaj, zlasti v zvezi z odgovorom v drugem verzju. Da Kastelic, urednik in založnik, ne bi rajši prodajal svojih čebelic-knjižic kot muh? Da bi ga Prešeren pičil prav zaradi njegovih ljubezenskih muh, takih ali drugačnih, se mi tudi ne zdi prav utemeljeno v njegovi duševnosti. In potem bi bil to še edini izmed sršenov, ki bi ne bil literaren.

* * *

Oblikovno razpade sršen v dva dela, v vprašanje in odgovor. Že v naravi take oblike pa je, da je želo v odgovoru, ne v vprašanju. Vprašanje je bolj splošno in samo zase včasih lahko skoro brezpomembno, svoj pomen pa dobi v zvezi z odgovorom, ker mu služi za čim pregnantnejši poudarek njegove misli. V odgovoru je nakopičena vsa poanta in ostrina žela.

Prešeren ima še dva oblikovno slična epigrama, in sicer: sršen „Novi Pegazus“ (Višnjani, kam ste svojga polža djali?) in zabavljivi napis „Pesmi od posušila močirja“. In v obeh teh dveh epigramih je vsa hudomušnost v odgovoru. Zato je verjetno isto tudi za ta sršen in skušati moramo priti s te strani preko odgovora stvári do dna.

„Prodajat' misli jih namest' čebelic!“

Urednik in založnik da bi mislil prodajati kaj drugega kot svoje knjižice? In vendar pravi to odgovor čisto jasno. Ker nam stvar na prvi pogled ni evidentna in zaenkrat sploh ne opazimo, kam želo meri, si moramo misliti, da so nam premalo znane tedanje razmere, v katerih je sršen seveda moral imeti svoj namen in želo, ki niti ni smelo biti preveč komplicirano, ker dober epi-

gram tega ne prenese. Kastelčevemu zagonetnemu početju moramo torej na vsak način skušati najti ustrezajoč vzrok. Zakaj torej ne bi Kastelic prodajal svojih čebelic? (Knjižic KČ seveda, o tem ne more biti dvoma. Primerjaj Prešernov sonet Mihi Kastelcu!) Jaz si ne morem misliti nobenega drugega kot tega, da jih več nima ali kvečjemu, da jih v kratkem ne bo več imel ter je v danih razmerah potreben ponoven natis. In s tem hudomušnim želom hoče Kastelca zganiti, da to čimprej stori.

Vemo, da se je KČ v začetku prav dobro prodajala, da sta prav zaradi tega izšla zadnja dva zvezka v večji nakladi (četrti v tisoč, peti v dva tisoč, prvi trije pa v šest sto izvodih) in da je 17. junija 1833. Čop nekako nagajivo pripisal Kopitarju: „Prvi zvezek izide *prihodnjič* v novi izdaji.“ (ZMS, V., 106.) Torej je morala biti stvar že sklenjena in kolikor toliko preračunana, da se bo ponatis prodajal. In ker vemo, kako se knjige ponatiskujejo še danes, sklepamo, da je moralo biti povpraševanje že precej močno in delj časa. Postanek sršena gre v dobo pred februarjem 1832. Ponatis naj bi torej po Prešernovo izšel že obenem s tretjim zvezkom 1832., a je izšel šele „*prihodnjič*“, ob priliki četrtega zvezka KČ v štiri sto izvodih.

In to, da bi se Prešeren zavzel za novo izdajo prvega zvezka KČ, ko je pošel, bi se nam zdelo iz vsega tega, kar o njem vemo, prav verjetno. Hotel in skrbel je vedno za to, da so prišle njegove stvari v javnost. In ko sta bili v Murkovi slovnici 1832. ponatisnjeni njegovi „Slovo od mladosti“ in „Povodni mož“, je bil tega vesel. (Čopu 5. februarja 1932.) Prav tako nam bo pa tudi razumljivo, da Kastelic ni bil kar tako in takoj pripravljen za novo izdajo, česar mu niti ne moremo šteti v zlo. A Prešernu, ki svojega literarnega dela ni motril z denarnega vidika, je bilo seveda kaj blizu, da je zadel Kastelca prav v to točko. In s tega stališča dobi sedaj sršen res otipljivo in jedko željo: *Kaj misliš, da boš muhe prodajal namesto Čebelic?!*

In sedaj še te muhe! Zdi se mi, da je sršen tem boljši, čim bolj konkretne muhe imamo v mislih. Če je potrebno še metaforično prenašanje pomena od kakih zaljubljenosti ali celo ljubezenskih pesmi, potem željo na tej poti samo še izgubi. Menim tudi, da Prešeren Kastelca ni hotel žaliti, ampak le osmešiti njegovo oklevanje in obotavljanje, da bi se tako tembolj gotovo in čimprej odločil za ponatis, češ, saj drugega izhoda ni. Prav mogoče je pa tudi, da mu je kak konkreten dogodek pokazal ali vsaj nakazal pot v smeri tega izraza z muhami, ko ga je morda kje v licejki ali v stanovanju zalotil pri njih preganjanju ali čemerkoli. Lahko pa, da je vprašanje — prvi verz — sploh le plod invencije — zaradi odgovora in so njegov vznik pospeševali le kaki momenti od presojanja prispevkov, ko je kdo omenil: to niso čebelice, to so muhe. Tako metaforično so o svojem literarnem podjetju med seboj gotovo govorili. Možno pa je še poleg česa drugega seveda tudi to, da so v zvezi s Kastelčevimi epiagrami, celo z Muhami, pa naj si bo že na resen ali na šaljav način.

Anton Oven.

M. GORKIJ

Posebni poročevalci moskovskih listov so pohiteli v Sorrento, kjer stalno biva Gorčij. A. Meinova popisuje v „Sovremenem miru“ njegovo belo vilo s plosko streho in mozaikom na tleh, ljubko žlobudranje male vnukinje, ki se uči nemščine, velikanske pomaranče, breskve, z ledom posuto grozdje in vedno svež beli kruh pri kosilu. Ta poročila so zanimiva kot dokaz edinstvenega

stališča Gorkega, ki mu izjemno ne očita sovjetski tisk „veleizdaje“ in kapitalističnega pohujšanja. (Gorkij mora bivati v južnem podnebnju, ker si je kot mladenič po nesrečni zaljubljenosti prestrelil pljuča. Pripomnim še, da je v Sorrentu v slovenski Milkovičevi gostilni med vojno večkrat srečaval jugoslovanske zarotnike. Ne vem, ali je kdaj pisal o tem.) Kot star socialni demokrat je Gorkij zaslužil sovjetsko priznanje. Lenin je svoječasno redno obveščal iz Švice „dragega Alekseja Maksimoviča“ o vseh pomembnih dogodkih v strankinem življenju. Gorkij je Leninu našel v Moskvi bogate pokrovitelje in italijanska vila je bila semenišče za poznejše boljševiške voditelje. Toda, če bomo govorili o Gorkem kot pisatelju, mu ne bomo mogli nakloniti istega nedeljenega priznanja.

Stavec Nikolka, junak ene izmed prvih povesti Gorkega, „Nagajivca“ („Ozornik“, 1897), je dodal v uvodniku k stavku „vedno smo vroče razpravljali o delavski zakonodaji“ še besede: „to se pravi, vedno kvasili neumnosti in bedarije“. Naveličal se je gledati izkoriščanje in hotel „osramotiti uredništvo“. Gorkij sam je pričel pisati na isti način: „Doživljal sem prav mučno napetost, kadar mi je zapiralo sapo kakor pri živčnem napadu. Rad bi kričal, da je steklar Anatolij, moj prijatelj, zelo nadarjen fant, a bo propadel, če mu ne bo nihče priskočil na pomoč, da je tudi Tereza zlata duša in je krivično, da je zašla med prebivalke javne hiše. Na tihem sem koval pesmi o Terezi in Anatoliju, o tem, da ne tali spomladi sneg samo zato, da bi curljala umazana voda v klet, kjer so delali peki, da je Volga krasna reka . . ., toda življenje je sama obupna svinjarija, ki mori duha.“ („Kak ja učilsja pisatj.“ Priročnik za delavske, kmečke in vojne dopisnike. Moskva 1932.) Gorkega glas je široko odmeval po predvojni Rusiji, ker je veljal za izraz hrepenenja milijonskega ljudstva po novem, svetlejšem življenju. Toda revolucijski slavospevi sokolu, ki umira v boju, in hudourniku, preroku zmage, ki pozdravlja burjo, so kmalu postali enolični. Mladina se je svoječasno navduševala za romantične „bosjake“, ki so hoteli, da bi „postala zemlja nenadno žrtev plamenov ali se razletela v drobce“. („Bivši ljudje“, 1897.) A zdaj so izgubili bosjaki vso privlačnost in vemo, da so bili izmišljeni. Njih idealizacija je izgubila pomen. Gorkij glasnik napadalnega socializma je napovedal vojno vsem buržujem, „ki živijo kakor slepi črvi in ne zapustijo ne pravljic ne pesmi“. („Pesem o Marku“, 1899.) Toda njegova pisateljska sredstva so tako enolična, da obujajo predstavo o povsem buržuj-skem, s plesnobo pokritem lenem ribniku. Vsi junaki Gorkega brez konca modrujejo v svojih krožkih. Proletarski ideolog ne ve ceniti pomena žive človeške osebnosti, ki pa je odločilna pri oblikovanju novega življenja. Samo marksistovska gesla tvorijo pri njem čudeže in spreobrnejo (v romanu „Mati“, 1912) napol kmečko, pobožno nepismeno starko v navdušeno sovražnico carske Rusije. Tendenca slavi zmago na račun umetnostne vrednosti in prepričevalnosti. Debela črta deli ves svet Gorkega v dve sovražni polovici: belo in črno, našo in tujo. Nestrpnost je njegova glavna pisateljska lastnost. Kot samouk sveto veruje Gorkij v zveličavno moč znanosti in kulture, umetnosti in knjig, osorno uči in je vedno manj prepričevalen. V knjigi o ruskem kmetu („O ruskom krestjanstvu“, Berlin 1922) je pozabil Gorkij na svoja otroška leta z babico in svetlo postavu škofa Hrisanfa ter piše, da niso nikoli kazali ruski kmetje posebne verske gorečnosti. Saj so branili z orožjem po sovjetih zaplenjeno žito, a niso ganili s prstom, ko so razdrli boljševiki zgodovinske, globoko spoštovane moskovske in kijevske samostane. Vsako ljudstvo hoče samo čim

več jesti in čim manj delati, imeti vse pravice in nobenih dolžnosti, piše Gorkij in doda: a kruto, praznovorno ljudstvo na Ruskem je posebno nedovzetno za državno misel. — „Slabiči naj le umro,“ je rekel Gorkemu kmet blizu Velikega Novgoroda o grozni lakoti leta 1921. ob dolnji Volgi, „zato bodo preostali imeli petkrat boljše življenje.“ Gorkij se naposled strinja s tem „ne ljudomilim, a treznim nazorom“, ker pričakuje, da bo ustvarilo močnejše pokolenje novo Rusijo. Kakor rečeno, revolucija mu pomeni kljub vsemu sunek v bodočnost, in je vse boljše kakor topo životarjenje ruske množice pred vojno. Enostranska in huda „Knjiga o kmetih“ je zanimiva, ker je tu zadnjič poudaril Gorkij zgodovinsko usodno maloštevilnost ruskih izobražencev, „tenke kulturne plasti“, ki so nad sto let junaško poskušali predramiti leno, nemarno ljudstvo. Gorkij imenuje tudi boljševike zadnje žrtve tega poslanstva: „prevzeli so obupno Herkulovo delo čiščenja Avgijevih konjušnic ruskega življenja . . .“ Zato povsem ustrezajo poznejša dela Gorkega zahtevam marksistovskega rodovnika. Iz zadnjega romana „Življenje Klime Samgina“ je že razvidno, da so bili ruski izobraženci samo onemogli črnogledi, razdvojeni mehkužci, dokler niso nastopili boljševiki. Vsi nedostatki Gorkega so postali posebno izraziti v tem debelim spisu brez dejanja in z neprestanimi razgovori. Pred nami plove, kakor utopljenec po reki, do pet sto oseb, in mi si jih ne moremo zapomniti. Tudi „Hiša Artamonovih“, zgodovina treh pokolenj kapitalističnih izkoriščevalcev, proletarska „Vojna in mir“, je sam razvlečen pravoveren letopis. Posamezni živi prizori tonejo pri Gorkem v morju nestrpnega modrovanja. V njegovih delih pogrešamo tisto notranjo svobodo, ki je prvi pogoj za umetnostno ustvarjenje. V tem oziru je ostal Gorkij neizpremenjen. Še leta 1900. mu je očital Lev Tolstoj, da ne razume narave: „morje se je smejala“ — čemu to?, da je njegova povest „Foma Gordejev“ po vsebini nemogoča: „Dejanje, ki ga razpletate, ni verjetno.“ Gorkij je kakor vedno mrko odgovarjal: „No, in dečkova mlada leta? Tega si pa menda nisem izmislil!“ — „Tudi to ni dobro,“ je neusmiljeno odgovoril Tolstoj, „oprostite, a tudi pisateljska domišljija ima svoje nujne zakone. Napišite, da se je sestal junak z nevesto na severnem tečaju, in ne bom ugovarjal. A če boste dodali, da sta se na tečaju izprehajala v senci palmovega drevoreda, se bom moral upreti . . .“

Gorkij je mnogo pisal. A izmed vsega, kar je spisal, bodo ostali v književni zgodovini tudi po revoluciji njegovi živi spomini na rojstno Volgo („Otroška leta“, „Med tujimi ljudmi“, „Moje univerze“ i. dr.) in spomini na znane pisatelje: Leva Tolstega, Čehova, Andrejeva. A še pri teh spisih moramo vedno upoštevati tendenco, ki je zakrivila posamezne netočnosti. Gorkij pozna samo stilizirano življenje, sploh ne zna peti „kakor tič na veji“. Ko ga čitamo, se vedno zopet spominjamo na značilen stavek v njegovih spominih: „Med obilico besed sem izgubljal resnico, kakor se izgubijo mastni kolobarčki v vodeni siromakovi juhi.“

N. P.

KNJIŽEVNA POROČILA

Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva. 1932. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 93 str.

V zbirki „Slovenske poti“, ki jo ureja pisatelj Juš Kozak, je založila Tiskovna zadruga drobno knjižico o slovenstvu kot kulturnem problemu. Raz-

pravo je napisal naš najvidnejši sedanji literarni kritik, čigar ime že samo zadošča, da se odločimo prebrati knjigo do kraja.

Zanimiva postane že, ko prečitamo predgovor ali izpoved. V tej je Vidmar odkrito prelomil nekatere ideološke vezi z napredno javnostjo, ki ji očita narodno mlačnost in napačno usmerjenost. Njegov „poglavitni in stvarni namen pričujoče knjige pa je hotenje, prispevati po svojih močeh k jasnosti v vprašanju, ki se mi (mu) zdi vsaj za nas najvažnejši problem tega težko obremenjenega časa“. Pisatelj ne prikriva, da so bila prav čuvstva tista moč, ki mu je narekovala odločilno dejanje; in res je ta knjiga odločilno dejanje vsaj zanj, brez ozira na njene dobre ali slabe posledice. Zadnji namen knjige pa je političen, in sicer po piščevem mnenju zaradi tega, ker je slovenska javnost razdeljena v dva tabora in bo nezaslepljeni krog svobodoumne inteligence zaradi obrambe slovenstva moral „pri vseh velikih odločitvah dušiti glas svojega svetovnega nazora in slediti glasu svoje krvi in narave, svoji kulturni volji in osnovnemu zakonu svoje duše, ki mu veli stati na strani slovenstva, pa bodisi z ljudmi, od katerih ga deli svetovni nazor“. Kajti tej „inteligenci je onemogočeno sodelovanje z organizirano svobodomiselnostjo prav zaradi njenega stališča v vprašanju o slovenstvu“. Avtor označuje ta položaj za nezdrav; kako kočljiv se mu vidi, pa lahko sodim po dejstvu, da se Vidmar šteje za predstavnika tiste slovenske inteligence, ki je po njegovem mnenju sol našega naroda.

Razprava je torej kulturno-politična. Načenja vprašanje naše kulturne ekonomije in s tega vidika jo hočem oceniti, dočim se Vidmarjevih strankarsko-političnih konsekvenc ne bom dotikal, ker se mi zde bolj osebne kakor pa obče.

Kakor že sam naslov „Kulturni problemi slovenstva“, tako vzbuja veliko pozornost tudi vodilna misel razprave. Čas za takšne probleme in razprave je v Evropi že davno minil. Pri nas pa smo prisiljeni pisati zdaj, kar smo prej zamudili. Vidmarjev zagovor slovenstva kot miselnosti poskuša iti globlje kakor so šli dosedanji teoretiki narodnosti, ki jih v prvem in drugem delu svoje knjige našteva. On raziskuje kulturni pomen narodnosti. Višja vrednost narodnosti je po njegovem mnenju dana s prirodnim razmerjem med narodnostjo ali vsakim narodom in kulturo. Vse človeštvo stremi h kulturi. In čeprav Vidmar sam pravi, da ni absolutne kulture, temveč so vse kulture narodne kulture, mu je vendar kultura absolutna vrednota. S tem vrednotenjem kulture tudi njegova razprava vsaj kot celota stoji. Razumljivo je, da enotnost in moč razprave padata povsod tam, kjerkoli pisatelj to svojo hipotezo umakne, hote ali po nesreči.

V resnici je ta razprava težja kakor se zdi v prvem hipu. Kultura je zanj absolutno vredna, je absolutna vrednota. V prvem delu razprave (I. Narodnost) poskuša Vidmar spraviti narod v zvezo s kulturo. Izbral si je pot definicije. Kaj je narod? Avtor našteje nekaj že vobče uporabljanih definicij: zgodovinsko, teritorialno, jezikovno itd. Naposled pride z njihovo pomočjo do svoje opredelitve in pravi, da je narodnost duhovna struktura ljudstev, po svojem *smotru*¹ organ za kulturo, motor narodnih kultur, da je v človeški notranjosti kot usodno in nedotakljivo dejstvo, ki ga mora vreden človek braniti in pri-

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

znati, in še kot zakonitost osebne narave, ki je ni mogoče brez velike škode izkriviti in posiliti, in da je narodnost stvarnica jezika, najdragocenejšega umotvora, ki ga narod premore. Čeprav definicija ne more nadomeščati dokazov, je vendar kot pripomoček pri esaju še uporabna.

V zvezi s to opredelitvijo pravi, da smo Slovenci nedvomno narod, to je svojska kulturna edinica, že 400 let. Nato prebira nasprotna mnenja in poskuse narodne spojitve s slovanskimi sosedi in se uverja, da moramo hoteti ohraniti svojo individualnost neglede na vse drugo, kakor se v naši dobi celó prebujajo narodiči, in sicer že zato, ker bi bila opustitev slovenščine in slovenstva kulturi škodljiva, *dubovno*¹ neekonomska. Kar pa je škodljivo kulturi, mora biti škodljivo človeštvu in nujno državi, katere se tiče. Vse to je pisatelj ob koncu ponovil ter vsaj nekoliko poskrbel, da bi bila razprava jasna. V vprašanju slovenske in srbskohrvatske kulture navaja izvor in evolucijo slovenske kulture, ponavlja, kako smo si morali ustvariti svojo kulturo, in pravi, da je naša dolžnost, delati za kulturni *smoter*¹, ki je vsebovan in nakazan v našem posebnem narodnem značaju.

Poslej se moramo skupaj z avtorjem obrniti na pot njegovih posebnih domislic. Kajti že na tem mestu se sam vpraša: Kakšen smoter? — in odgovarja: Vsak narod je *ustvarjen*¹ za to, da proizvaja kulturo, majhni še posebej. Med misijami pa, ki jih po Vidmarjevem mnenju imajo narodi, je naše poslanstvo — „nedvomno umetniško“.

Vidmar verjame, da si z zvestobo slovenstvu ustvarimo nove Atene ali novo Florenco, ker smo kljub vsemu dosedanjemu pritisku ostali in razvili lastno kulturo do velike popolnosti, tako da je že ta kultura dokaz naše velike življenjske sile in že sama pobija sodbo, ki bi trdila ali trdi, da smo že izpolnili svojo nalogo. Knjiga je vobče napisana z veliko vnemo in pristnostjo, kar ji daje sicer manj učenjaški videz, zato pa tem večjo vrednost izpovedi.

V kratkem opisu razprave pa smo šli mimo njenih napak, ki izpodnašajo tla vsemu Vidmarjevemu poskusu. Prvo njeno notranje nasprotje je občutno in očitno dejstvo, da avtor prav za prav išče posredno vrednost narodnega življenja, dočim je to prirodno; to nakazuje, da ni doživljal ali se zbral v doživetju narodnosti in posebej slovenstva, marveč da mu je ostal ta predmet med vso razpravo samo sredstvo in organ drugega predmeta, kulture. Ta pa stoji v ozadju nevidna, čeprav nam Vidmar z njo ves čas vse stvari razlaga in označuje.

Občutiti moramo, da je bilo pri avtorju najmočnejše doživetje ves čas prav doživetje kulture. Ves se je zaveroval vanjo. Pa tudi vso razpravo je utemeljil na tem in zato bi bilo potrebno, da poda najprej sliko ali predstavo kulture in šele nato izvaja iz nje vse ono, kar je pozneje izvajal. Tudi bi bilo to potrebno za celoto Vidmarjevega svetovnega nazora, ker je tako težke socialne pojme v esaju mogoče razumeti samo kot elemente nazorne predstave o svetu. In naposled bi bilo to pri njegovi razpravi tembolj potrebno, ker se njegova logika, njegova miselna črta najobčutneje lomi prav tukaj, na dvojici: narod — kultura.

Oglejmo si nekatera nasprotja. Nekje pravi in pozneje večkrat ponavlja, da je narod organ za kulturo, kar bi bilo sicer v skladu z njegovim večkrat

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

evolucionističnim pojmom o narodu, a je pri njem teleološko uporabljeno. Ker ni nikjer dokazano, da bi bila kultura v manjši meri produkt življenja kakor je narod, je seveda tudi smoternost problematična. Vidmar pa celó sam nekaj časa trdi, da je narodnost apriorno dana bitnost. Ali misli, da je svet vobče smotern in da so torej tudi bitnosti smoterne? In kaj je res bitno; kultura ali narodnost, ali oboje? Škoda je, da tega v knjigi razločno ne izvemo. Če pa sprejmemo možnost, da Vidmar kulturo imenuje in pojmuje kot nekaj višjega nego je narod, potem pade vsa kategoričnost njegovih sodb, ki jih postavlja za povečanje naroda, tembolj, ker ne vemo, ker niti on ne pove, kaj je kultura. Odločiti se mora za eno ali za drugo. Vidmar se ne odloči. Utemeljuje drugo z drugim. S tem je pa tudi njegova definicija narodnosti ostala torzo.

Poskusimo si najti izhod. Tako našteva mnogo podatkov o mnogih kulturah, o njihovi starosti, rasnih znakih, stopnjah itd. Ne more pa nam izluščiti ne jasne slike ne svoje predstave. O teh lahko le ugibamo. Mogoče imenuje z besedo kultura neko povečanje ali izraz duha. Našteva pa kot kulturo samo nekatere kulturne tvorbe: religijo, umetnost, filozofijo. On niti ne vidi, da so te vse skupaj komaj tri kategorije duhovnosti in kulture. Ali je s tem hotel reči, da so te tri že vsa kultura in vendar ves „smoter“ človeštva? Ali naj sprejmemo nekoliko podrobnejšo, a površno Lukasovo definicijo kulture, ki jo Vidmar navaja in se nanjo opira? Na strani 85. govori o kulturnosti širše, ni pa jasno, kaj mu pomeni, in proti širini tega mesta bije nešteto stavkov z najožjim pojmovanjem kulture. Vemo tudi, da je kulturnost lahko nekaj drugega kakor kultura in posebno nekaj drugega kakor kultura v Vidmarjevem smislu. Rekel sem že, da njegov pojem o kulturi v razpravi ni jasno razviden, zaradi tega tudi ne vidim upravičenosti za to, da je oprl vso svojo razpravo nanj. S tem hočem reči, da je razprava vsebinsko ponesrečena.

Oglejmo si podrobno n. pr. njegov pojmovni nered.

Na str. 38. n. pr. pravi: „Človeški duh se ne more drugače manifestirati nego v narodnosti, se ne more javljati drugače nego z neko svojsko imanentno strukturo, ki je vprav narodnost; zato tudi v strogem pomenu besede ni nikake vsečloveške kulture, marveč so samo narodne kulture, *kulture kot izraz človeškega duha*¹, ki je podrejen zakonom narodnosti.“ Na str. 39. govori o človekovi bitnosti. Str. 41. ima kot prvi stavek poglavja tole: „Narodni značaj je izvor ali vsaj osnovno oblikovno načelo sleherne kulture.“ Na str. 46. pravi, da je inteligenca ali vrhnja plast izobraženstva tista, ki *ustvarja kulturo*¹.

To so dokazi, da Vidmar nima trdnega pojma kulture in da ga v razpravi večkrat zelo zožuje. Najbolj se še čuti pri njem misel, da je imena „kultura“ vredna samo neka kulturna produkcija. To se mi zdi pri njem tembolj verjetno, ker se je to pojmovanje kulture med našimi kulturnimi delavci že večkrat pojavilo. (Glej moj članek: Sociološke enačbe sedanjosti. — Lj. Zvon 1931.)

Povedati moram torej še enkrat, da je produkcijsko pojmovanje kulture neuporabno, ker je napačno.

Na str. 24. postavlja Vidmar prvič razločno zvezo med narodnostjo in kulturo. Razjasnitev pa obljublja z raziskovanjem prebujenja in osveščevanja narodov. Tam našteva primere, kako so ideje in sile prebudile narode: religiozna pri Judih in Arabih, umetniško-religiozna dejanje pri Grkih, umetniško

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

(Dante) v Italiji. In če to gledamo, pravi avtor — „nas bo porazilo dejstvo, kako nepolitični so povzročitelji učinkov, ki jih običajno pojmovanje naše sodobnosti smatra za tako izrazito politične“.

Najprej imamo tu vprašanje, ali so te tvorbe same prebudile omenjene narode? In še cno: Ali so res religije in umetnine nepolitične? Mnogim je gotovo že znano, da religija in umetnost nista nepolitični. Proti temu piše sam Vidmar: „Velike moči teh stvaritev, s katero so vplivale na življenje, si ni mogoče razlagati drugače nego s tem, da je videl narod v umotvorih teh velikih mož *izpolnitev najžlahtnejših in najsilovitejših nagonov svoje narave, da je v njihovih delih nagonsko začutil prosvetljenost svojega izbranca kot prosvetljenost vse svoje biti* in ga spoznal kot mogočno in adekvatno inkarnacijo svojega duha. Stvaritve teh velikih mož so prešinjale narode do skrajnih mej in *skupno občudovanje, priznavanje in razglabljanje o njih* je dramilo in stopnjevalo zavest skupnosti, zavest narodnosti.“

To mesto Vidmarjeve razprave je zanj značilno. Tako si on predstavlja kulturo. Z njo misli stvaritve velikih mož. Imenuje jo tudi inkarnacijo narodovega duha. Torej je duh nekaj absolutnega, kultura njegova druga oblika itd. Vsi ti izrazi in pojmi so v Vidmarjevi razpravi sicer samo pomožni elementi, s katerimi nam razlaga pojem o narodu; so pa sami še bolj potrebni razlage kakor pojav naroda. Saj pri Vidmarju ne izvemo o njih nič določnega, ker sam ničesar o njih ne pove, uganiti pa ne moremo, ker jih postavlja po svoji mili volji v najrazličnejše enačbe. Na tej napaki se podira vsa stavba.

Ali ni v razpravi kot celoti postavil kulturo na najvišje mesto? Vso razpravo je zgradil na teoriji, da je kultura absolutna vrednota. Tu pa se obrne in povečuje umotvore zato, ker stopnjujejo zavest skupnosti, zato, ker so inkarnacija duha, ki je pač v ljudeh, ako je sploh kje. Torej so le prišli tudi ljudje na vrsto in kultura je vrednota šele pri njih, po njih in zanje.

Vidmar ima občutek, da kultura ni tako neoporečno prvo in poslednje, spoznava, da bi jo morda bilo treba nekoliko pokazati s strani koristnosti. Potreben mu je zagovor kulture. Pride prav na rob, kjer bi moral opaziti, da ne piše razprave, temveč da plete ves čas tautologijo in da samo suče osnovno enačbo: A je organ za B, B je izraz za A. — Nič drugega namreč ne morem reči o Vidmarjevih stavkih, kjer hoče podati najboljše argumente, ki pa so argumenti zgolj navidezno. N. pr.: „narodnost ustvarja v narodih vzgon in potrebo po lastni kulturi ali po kulturnih dejanjih, v katerih bi se izrazila, izživela in izčrpala njihova samobitnost in svojski odtенок človečnosti, ki se je razvil in ustalil v njih.“

V resnici se Vidmarjeva zgradba niti ne dá več popraviti. Njemu je vsa kultura inkarnacija duha, in duh samo išče priložnosti, kako bi preskočil v to obliko. Njegovi teoriji lahko ugovarjamo samo na posamezne stavke, ker celote ne poda, oziroma je ni. Njegova teorija je kaos, iz katerega se bo morala teorija šele izluščiti.

Narodnost je n. pr. za nas na prirodni (rasni itd.) podlagi nastala sorodnost, ki omogoča obstanek posebne socialne edinice, naroda. Človečnost se uveljavlja že pred njo in za njo v vsakem človeku in ustvarja kulturo, dokler živimo kolektivno.

Vidmar opravičuje narode po nadarjenosti. Z razdelitvijo po nadarjenosti pa bo združeval svoj nacionalizem samo kakšen oboževalec svojega naroda ali

pa oboževalec absolutne kulturne produkcije; in tak je Vidmar. Toda v tej perspektivi in s teorijo, da je slovensko poslanstvo umetniško, postavlja Vidmar svojo slovensko miselnost na zelo ozko brv. Prvič niti ne ve, ali je s tem poslanstvom račun popolnoma v redu; vsaj oporekati mu bo znal vsak poznavalec slovenske kulturne produkcije. In kaj naj stori potem, ko se prepriča, da posebne slovenske kulturne nadarjenosti ni? Ali mu je potem lahko vseeno, h kateremu narodu spada? Drugič: Vidmar kar lepo s poslanstvom tako istoveti narod, kakor da so mu ljudje, člani tega naroda, samo daritev na žrtveniku pred malikom — kulturo. Njemu ljudje, človek, narod — niso merilo. Njegovo merilo je samo „kultura“. In pri tem smo celó videli, da Vidmarjeva „kultura“ niti ni res kultura. On se je tako navduševal za blede kulturno produkcijo.

Človek se vpraša, ali je sploh še kje kakšen kulturni delavec, pa čeprav bi bil resničen aristokrat, v našem času sposoben napisati kaj tako aristokratskega. Vidmarjev nazor se mi zdi vsaj nekoliko preveč podoben malomeščanskemu snobizmu, ki spada že v karikaturu kulturnega dela.

Drugo vprašanje za njegovo razpravo je vprašanje, ali sploh more ta razprava imeti takšen učinek, kakršnega si je avtor obetal. Ne. Kajti, če Vidmar zagovarja slovenstvo z najbolj snobističnimi argumenti, more doseči priznanje pri že navdušenih pristaših, ne more pa za slovenstvo pridobiti novih pristašev in vsega ljudstva. Za takšen uspeh nedostaja — kakor vidimo — njegovi razpravi zveza z življenjem. Njegov „narod“ in njegova „kultura“, ki ju premetava v brezračnem prostoru malo znane kulturne zgodovine, nimata nikjer žive stvarnosti. Vidmarjevo pisanje o njih je neživljenjsko, prav tako kot je neznanstveno.

Tu vidim le en zagovor zanj, češ, da Vidmar ni imel namena, obdelati problem z materialno-življenjske strani, kakor je sam priznal, da ne razpravlja o njem znanstveno. Toda, ali je življenje bolj materialno kakor kultura? Ali ni kultura kolektivno življenje ali vsaj oblika tega življenja? Zakaj gre Vidmar mimo tega in sname iz njega dva blede pojma?

Miselna osnova Vidmarjeve razprave je zgoščena v stavku: „Smisel obstoja narodov je kultura in le v narodni enoti je mogoče ustvarjati kulturo.“ (Str. 35.) In kako prazno zveni pri njem! To pa zbog tega, ker je pri njem ves pogled obrnjen v kulturo kot edino vrednoto, ta pa se mu kmalu tudi razblini v meglo. Ves čas predstavlja kulturo s predstavo neke kulture, ki nima v sebi življenja, kulturo kot individualno ustvarjene posnetke. Njemu nastajajo prirodne tvorbe socialnega reda za to, da se izživi duh, o katerem zvemo samo, da je nekaj absolutno statičnega, čemur pa je življenje ljudi podrejeno in čemur je življenje samo proces nastajanja njegove nove oblike. Vrednotenje je tu pretrgano. Vreden je v narodu samo duh. Živi ljudje so brez vrednosti. Vidmarjevo vrednotenje je tako daleč od naravnega, da ne more približati ničesar, ne more povzročiti indukcije.

Teleološko metodo ima namreč tudi v individualno etičnem, psihološkem delu razprave:

„Prva in najelementarnejša človeška dolžnost je zvestoba samemu sebi, je volja in pripravljenost, biti resnično tisto, kot kar so te zamislile neznanе usodne moči, in živeti za misel, ki je v tebi, čim točneje in čim verneje.“

Njegov končni argument so torej neznane usodne moči; po teleologiji je njen spremljevalec fatalizem, ki pa ni prijatelj jasnosti. Živeti za misel — čeprav je v tebi — se zdi Vidmarju prva dolžnost, in to je gotovo etično, če se misli zavedaš, če se je ne zaveš, si pa seveda prost. Tudi tu nam ostane vtis, da je človek samo sredstvo, samo sovrednota. Zato ne morejo prepričati niti njegovi stavki ob koncu (str. 90.), ko pravi:

„Pojugoslovanimo se in vse naše manjšine so izročene poginu. Nisem pa navedel tega dokaza med svojim razpravljanjem zaradi tega, ker se dandanes navaja povsod tam, kjer nekdo nima poguma odkrito povedati, da hočemo ohraniti svojo individualnost brez ozira na vse drugo, kratko in malo zaradi tega, ker se nam zdi edino naravno in edino častno, ostati, kar smo in za kar nas je naredila usoda.“

Tako pravi na str. 90. V vsej osnovi razprave pa vidimo, da mu je narodnost samo sredstvo in sovrednota, da on ne vztraja „brez ozira na vse drugo“, vsaj načelno ne, kajti sicer ne bi bil niti spisal te knjige.

Da si ni izbral življenjskega izhodišča, temveč produkcijsko, za to svojo razpravo, je po vsem razumljivo. Zdelo se mu je preveč preprosto, izvajati kulturo iz boja za obstanek. Mogoče se mu je zdelo preveč oddaljeno od naslova: Kulturni problemi slovenstva. Zato, da se je vsemu stvarnemu izognil, je uporabil svojo nasilno logiko in ostal na koncu razprave na pesku.

Da v vsej dolgi razpravi sam ni dokazal ničesar, je gotovo spoznal tudi sam ter je v razpravo vložil še kratek zgodovinski pregled bojev za slovenstvo in slovenščino z izjavami naših največjih osebnosti. V tem delu knjige (II. Slovenstvo) je jasnejši in preprostejši. Odločilno besedo daje Trubarju, Prešernu in drugim. Kako tuje so Vidmarju zakonitosti socialnega življenja, pa nam dokazuje tudi tu: s svojo oceno reformacije, ki jo obsoja tako, kakor jo je sodil dr. J. E. Krek še kot srednješolec pred 50 leti. Po vsem tem si smemo razlagati napake v njegovem pojmovanju kulture s tem, da on vobče nima čuta za socialno dogajanje.

Oblikovno je priznal neuspeh svoje razprave še s tem, da ji je vrinil skromen psihološki zaključek: razmerje med osebnostjo in kulturo. Tega razmerja ni nameraval obdelati. Izposodil pa si je pri njem svoj odločilni in poleg zgodovinskega svoj najveljavnejši argument.

S tem je pa enotnost knjige okrnjena. Svet duhovnosti in duševnosti sta upošteta v krivičnem razmerju na škodo duševnosti in osebnosti. Zgodovinski del je vključen v naslov „Slovenstvo“, kar pa je izvel avtor nasilno. Ko bi bil moral slovenstvo označiti in pokazati v vrsti socialnih pojavov, podaja izjave zgodovinskih osebnosti. S temi sicer ne izčrpa vprašanja, priznati pa moramo, da je podal vsaj konkretno in skupaj pregled dejanj, s katerimi so odločali o slovenstvu naši najjimenitnejši predniki.

Po vsem tem moramo reči, da je Vidmar objavil aktualno študijo. Da mu študija ni uspela, ni kriv samo avtor, marveč so že predmetne težkoče v naši književni produkciji krive, da socialni problemi niso prav nič obdelani in je torej Vidmar oral ledino. To je bilo zanj tem težje, ker ni ne sociolog ne zgodovinar in ni mogel svojih izsledkov podati v primerni obliki. Nazadnje in še posebno pa so odločali pri njegovem poskusu problemi svetovnega nazora, torej isti, ki jih sam omenja v predgovoru, in tudi tu ima njegova knjiga za slugo, da je po dolgem času prišlo pri nas na dan vprašanje svetovnega nazora.

Ali je mogoče, da se v svobodomiselni javnosti vzdržuje nejasnost o tako važnem življenjskem vprašanju kot je kulturni problem slovenstva? Vidmar pravi, da je napisal to knjigo, ker je doživel v tej javnosti odpadništvo. Te razmere ga navajajo, da se približa ljudem nasprotnega svetovnega nazora. Toda, ali je mogoče iztrgati življenjsko odločitev iz celote svetovnega nazora? Zdi se, da ne. Zato je Vidmarjeva knjižica zbudila veliko senzacijo, ni pa prinesla potrebne jasnosti.

Da smo dobili prvo večje esejistično delo o važnem problemu v takšni obliki, je znak naše slovenske površnosti; bil pa bi zadnji čas, da se je slovenski kulturni delavci otresemo.

I. G.

Dr. Gogala Stanko: O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Ljubljana 1931. (Slovenska Šolska Matica.)

Slovenska Šolska Matica je izdala v preteklem poslovnem letu med drugimi publikacijami tudi knjigo dr. Stanka Gogale: O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja, ki je v nekem pogledu značilna za našo tako zvano znanstveno pedagoško literaturo.

Človek bi na prvi hip sodil, da je knjiga za naše kulturno življenje brezpomembna. Slovenci doslej nismo govorili o lastnem mladinskem gibanju, ker nismo imeli nikakega večjega pokreta, ki bi zajel široke vrste mladine ter bi nosil to ime. Za nemško mladinsko gibanje se nismo mnogo brigali, saj je zastalo v lastni nemoči ter se je prelilo v kanale, ki jih je zanj izkopala stara generacija.

Če pa čitatelj knjigo pazljivo prečita, pride do prepričanja, da je vendar dobro, če se pri njej nekoliko ustavi. Kakšen je pomen in namen dela, proti kateremu se je vršila ostra borba v okrilju Slovenske Šolske Maticе?

Dr. Gogala trdi namreč, da imamo tudi mi Slovenci lastno mladinsko gibanje in da je njegova osnovna vrednota religioznost. Ne zdi se mu potrebno, da bi moral to šele dokazati. Kakor je razvidno iz več mest dela in iz celotne njegove zgradbe, istoveti enostavno mladinsko gibanje sploh z našim mladinskim gibanjem, naše mladinsko gibanje z religioznim in to zopet s skupino „križarjev“. Vsi ti različni pojavi so pri njem eno in isto: religiozno mladinsko gibanje.

Nikdo mu ne bo očital ničesar, če bi nam prikazal življenje križarjev, razgrnil pred nami njihov program, če bi objektivno raziskal ta pokret in ga ne bi zamenjal z mladinskim gibanjem sploh. Mogoče bi nam lahko celo dokazal, da so tudi križarji drobec tega gibanja, toda samo drobec.

Pri križarjih bi se brez vseh težav dokopal tudi do religioznosti. S svojim delom bi koristil i križarjem i mladinoslovju, mogoče tudi pedagogiki. Vendar pa bi moral objektivno raziskovati, ne samo postavljati golih trditev brez dokazov.

Ker pa prikazuje vrednote pokreta križarjev kot pedagoške vrednote mladinskega gibanja sploh ter postavlja religioznost kot njegovo osnovno vrednoto, je postalo zanj to usodno: odreči se je moral objektivnemu znanstvenemu raziskovanju ter pluti v smeri postavljenega smotra; vendar tako, da čitatelj prevare ne bi opazil.

Delo „O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja“ se deli na šest delov: I. Uvodne misli. II. Zunanji in notranji razlogi za nastanek mladinskega

gibanja. III. Normativna analiza mladinskega gibanja. IV. Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote. V. Struje mladinskega gibanja. VI. Zaključne misli.

Razpredelitev snovi je lepa, spaja jo notranja logična vez. Ko pa čitamo knjigo, pogrešamo stvarne kontinuitete, ki bi šele ustvarjala iz posameznih delov nedeljivo enoto, kakor izvirajo iz pravega znanstvenega raziskavanja. Posamezni deli in poglavja se ne gradijo na temeljih dalje, do katerih se je avtor dokopal že v prejšnjih raziskavanjih.

To čitatelj prav posebno čuti v IV. delu: „Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote“, kjer avtor pozabi na marsikatero vrednoto, ki jo je v prejšnjih poglavjih mimogrede že omenjal.

Petega dela, ki je le nekako prilepljen na prejšnja izvajanja, ostalo delo sploh ne upošteva. Ko bi se avtor ves čas v svoji razpravi zavedal vsaj te širine mladinskega gibanja, kakor jo sam tukaj začrtava, ne bi prišlo do tako usodne zamenjave pojmov, a tudi ne do tako presenetljivih „izsledkov“.

Uvodne besede zavzemajo dobre tri strani, zaključne misli dobri dve strani in so brez večjega pomena. Centralne važnosti pa bi moral biti IV. del: „Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote“. Tukaj bi čitatelj po vsej pravici pričakoval najprej dokaza, da je mladinsko gibanje v resnici pedagoško. Meni se zdi, da z izrazom „pedagoški“ sploh preveč žongliramo, tako da izgublja svoj ostro začrtani pomen ter postaja pusta krilatice. Velikokrat ga rabimo namesto izraza „vzgojni“. Razumel bi, če bi avtor dal IV. delu naslov: „Mladinsko gibanje vzgojno gibanje in njegove vzgojne vrednote“. Da pa je pedagoško, je treba šele dokazati.

Avtor tega ni storil. Pedagoške vrednote, ki jih v tem delu navaja, niso značilne niti za mladinsko gibanje niti niso nove za moderno pedagogiko. Če vsebuje pokret križarjev res kake povsem nove, doslej nepoznane vrednote, jih je treba jasno prikazati, da jih pedagogika lahko izrabí. Da ima pravo, svobodno mladinsko gibanje take vrednote, sem doživel sam. Ako jih hočemo najti, moramo seči nekoliko globlje, obenem pa moramo pojmovati vzgojo in mladino precej drugače, kakor to dela avtor, ki gleda vse pojave s strogo katoliškega stališča.

Smešno pa zveni, če trdi brez vseh dokazov: „To gibanje je pokazalo s svojim programom pa tudi s svojim praktičnim življenjem moderni pedagogiki toliko novih pedagoških vrednot, ki so ali teoretičnega ali praktičnega značaja, da je s tem vsebinsko obogatilo tudi pedagogiko samo.“ Kje je ta program, kakšno je to življenje? Zakaj ga ne pokaže?

Na strani 92. šele je najti definicijo pojma mladinskega gibanja, toda ta definicija je tako široka, da ne pripomore prav nič k večji jasnosti. V njen obseg bi lahko stlačili vse mogoče pojave, ki nimajo ničesar skupnega z mladinskim gibanjem.

Definicija se glasi: „Mladinsko gibanje je življenjsko aktivna in idejna skupnost duševno mladih ljudi.“ Kdo pa je in kdo ni duševno mlad? Ali ni po tej definiciji vsak nov pokret „mladinsko gibanje“, tudi če ne izvira naravnost iz mladine, če je mladini samo podtaknjen ali pa če se ga mladina sploh ne udeležuje? Ali pa je to samo okvir, da lahko vanj spravi tako zvane „voditelje mladinskega gibanja“, razne očete „SJ“.

Ker nima avtor enkratnega jasnega pojma o mladinskem gibanju, tudi definicija ne more biti jasna. Baš na tem pojmu pa gradi celotno delo. Ako naj analizira pojem mladinskega gibanja, kako naj išče njegove gibalne sile, če mu pomeni isti pojem sedaj skupino križarjev, drugič zopet mladinsko gibanje v najširšem pomenu besede.

Drugi in tretji del knjige: „Razlogi za nastanek mladinskega gibanja in analiza njegovega bistva“ ostaneta tako nujno samovoljni konstrukciji, kjer kopiči avtor svoja razglabljanja o problemih, ki so v kakršnikoli zvezi z mladinskim gibanjem, ne da bi se mogel v resnici poglobiti v njegovo bistvo. Ali je potem še čudno, če je knjiga nejasna in „težko razumljiva!“, kakor priznava to avtor sam. Toda temu ni vzrok prevelika globina, temveč pomanjkanje elementarnih zahtev znanstvenega raziskavanja.

Oglejmo si sedaj nekoliko podrobneje en del knjige, da ne ostanemo zgolj pri splošnih trditvah. Meni je najbližji drugi del, ki je še razmeroma najboljše obdelan: „Zunanji in notranji razlogi za nastanek mladinskega gibanja.“

Ta del se deli na naslednja poglavja: 1. Šola. 2. Dom. 3. Organizacije. 4. Mladost. 5. Kultura telesa. 6. Priroda. 7. Civilizacija. 8. Duh časa in kulture: a) duh časa; b) duh modernega časa; c) duhovna in materialna kultura; d) gospodarski interes; e) človek in gospodarstvo; f) duh ljubezni in pravičnosti. 9. Osebnost. 10. Religiozna kultura.

Kolikor morem razumeti nemško mladinsko gibanje in kolikor sem se vglobil v delo „Akademskega socialno-pedagoškega krožka“, v proletarsko mladinsko gibanje pri nas ter v pokret gozdoznikov, so vzroki za nastanek mladinskega gibanja dvojni: na eni strani tičijo v duševni strukturi mladostnika (psihološki), na drugi v gospodarskem, socialnem, političnem in kulturnem stanju naše dobe (sociološki), ko se je lahko odpor mladine proti odrasli generaciji in njenim avtoritetam kolikor toliko svobodno izživel.

Dr. Gogala govori res o mladosti kot samovrednoti v 4. poglavju II. dela ter v 1. poglavju III. dela, kjer doda še nekaj misli o spoznavanju mladostnika. Analize duševnosti mladostnika, ki bi bila temelj za nadaljnja izvajanja in ki bi iz nje lahko izluščil sile, katere so gnale mladino v mladinsko gibanje, ne poda.

Tudi ne oriše gospodarskega, političnega, socialnega in kulturnega stanja današnje dobe, ki je oblikovala mladino, začetnika in tvorca mladinskega gibanja, in ki je tvorilo okolje, v katerem se je mladinsko gibanje razvijalo. Pomena gospodarskega in političnega življenja ne upošteva niti pri razvoju socialnih tvorb, šole in družine, niti v poglavju o kulturi telesa, o razmerju mladine do prirode, o civilizaciji in o duhu časa. Ker ne vidi osnovnih gibalnih sil, se tudi do nikake sinteze povzpeti ne more.

O duhu časa pravi na primer, da je aprioren predmet višjega reda, ki je zavisen od ljudi in ki nad ljudmi tudi vlada. To je že res, da je odvisen od ljudi, toda na ljudi marsikaj vpliva in ustvarja preko njih duh časa. In baš ti vplivi, ti posredni vzroki, bi čitatelja bolj zanimali kakor enostavna ugotovitve, da je duh časa odvisen od ljudi. Tudi to je res, da duh časa vlada nad ljudmi. Vlada pa baš s pomočjo gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih vplivov, ki ga preko ljudi ustvarjajo. Kakor se ti temelji spreminjajo, tako se spreminja tudi naziranje ljudi, nastajajoče kulturne tvorbe in obenem duh časa.

Taka je tedaj njegova apriornost!

Dobro bi bilo, če bi si dr. Gogala prej ogledal teorijo historičnega materializma, preden postavlja take na videz znanstvene trditve. Poglobil bi se v problem in videl bi, da taka konstatacija ne pove ničesar, da je navaden absurd. Še vedno namreč ostanejo nerešena vprašanja, kateri činitelji ustvarjajo duh časa, na katerih osnovah nastaja, kakšna tla mu dajejo hrane?

Že iz dosedanega je razvidno, da manjkajo v tem delu cela poglavja osnovne važnosti, psihološka in sociološka. Na drugi strani pa obravnava avtor med razlogi za nastanek mladinskega gibanja poglavja, ki sploh sem ne spadajo, čeprav jih lahko tudi spravimo v zvezo z mladinskim gibanjem, na primer: 3. Organizacije. 9. Osebnost. 10. Religiozna kultura.

V tem delu knjige, kakor tudi v ostalih poglavjih, so raztresene pavšalne trditve brez dokazov, ki so večkrat neresnične, čeprav so odete v na videz strogo znanstveno obliko. Po večini so to subjektivna naziranja avtorjeva ali njegove pobožne želje, ki bi jim rad podelil veljavo objektivne zakonitosti. Naj navedem samo dva primera, ki sta takoj spočetka tega dela, na strani 14. in na strani 17.:

„Prvotno in po svojem namenu je namreč šola pristno doživeta skupnost med učiteljem in učencem, v kateri živi v učencu občutena potreba, da bi svojo dušo obogatil, razvil in oblikoval.“ (Str. 14.) Mogoče so bile filozofske šole starega veka kaj sličnega, toda v našem primeru ima šola drug pomen. Kar avtor razume pod pojmom šole, nima ničesar skupnega ne s filozofskimi, ne z umetniškimi, ne z umetnostnimi šolami, ampak je navadna sociološka tvorba, ki ji ne smemo idealizirati niti prvih početkov niti namena, da ne zabrišemo njene vloge v družbi. Niti Karl Veliki niti Komensky, Marija Terezija ali Jožef II. niso imeli tega namena, ko so „prvotno“ polagali šoli temelje, temveč so ji stavili točno določene naloge, ki jih je morala hočeš nočeš vsrčiti. Šola je bila pač vedno organ družbe in kdor je družbo vodil, je določal tudi naloge šoli. Čemu tedaj šoli nekaj podtikati, kar nikdar ni bila in kar tudi danes ni.

„Kdor pa razume, da pomeni biti učitelj toliko ali pa rajši še več kot biti umetnik in duševni zdravnik, temu je jasno, da je s povečanim številom potrebnih učiteljev morala pasti kvaliteta učiteljev.“ — Izobrazba učiteljev se od prvih postankov šole pa do danes širi in pogloblja. Med nekdanjim učiteljem-mežnarjem ali odsluženim vojakom in med današnjim učiteljem je res velik razloček. Kvaliteta učiteljev pa s povečanim številom ni padla, temveč se neprestano dviga, ker reciprocitete med številom in med kvaliteto učiteljstva ni.

* * *

Razumljivo je, da poskuša avtor s svojega ozko katoliškega vidika utemeljiti potrebo mladinskega gibanja po avtoritetah in da polaga neprimerno večjo važnost na avtoritete nego na mladino samo. Mladina mu je pač še vedno zgolj sredstvo, zgolj objekt, ki ga vzgajajo avtoritete-osebnosti.

Naivno jasno prizna to v zaključnih mislih na strani 205.: „Poleg tega pa naj opozorim še na dejstvo, da mogoče še nobena mladina ni tako zelo potrebovala vzgoje kakor današnja. To dejstvo je tako splošno veljavno, da ga ni treba posebej dokazovati. Za to mladino so sicer ideali mladinskega gibanja previsoki in nedosegljivi, toda vendar bo zavisela tudi njena vzgoja predvsem od osebnosti, ki bodo izšle iz mladinskega gibanja.“

Mladinsko gibanje, oziroma križarji, naj torej dajo tiste osebnosti, ki bodo oblikovale našo mladino. Toda današnja mladina se noče več pustiti oblikovati od nikakih avtoritet, ona hoče imeti pravico do samovzgoje. Baš zato se je ločila od odrasle generacije, da najde v mladinskem gibanju samo sebe, da raste in se razvija po lastnih potrebah v skladu z današnjo družbo ter se pripravlja za novo življenje.

V tem je temeljna razlika med pojmovanjem dr. Gogale in med silami, ki so rodile mladinsko gibanje. Te pa imajo svoj izvor v mladini in v družbi, ne v avtoritetah.

Dr. Gogalov poskus, da bi z na videz znanstvenimi sredstvi prikazal mladinsko gibanje sploh kot religiozen pojav, ni uspel. Pokazal je le, po kakšnih potih znanstvenik ne sme nikdar hoditi, če noče izkopati svojemu znanstvenemu delovanju jame.

Dr. Franjo Žgeč.

Knjige Cankarjeve družbe za leto 1933. V tem majhnem številu let svojega obstoja se je Cankarjeva družba široko razmahnila med slovensko delavstvo, ki je glavni, da ne rečem, edini naročnik te knjižne družbe, ter zato odlično uspeva, saj je bilo delavstvo v zadnjih desetletjih najmočnejši tvorec vseh pomembnejših pokretov v presnavljanju socialnih temeljev v človeški družbi. In v to presnavljanje je program Cankarjeve družbe točno usmerjen, ograjen in ošiljen. V vsaki njeni knjigi je čisto točno, z določenim pogledom na bodočnost orisan in poudarjen tisti nazor, ki je dal vsemu proletariatu vzgon, voljo in pogled v bodoči svet. Ta nazor se imenuje marksizem. Če izgovarjamo to besedo, tedaj ne smemo razumeti v tem pojmu oblike kakšne politične opredelitve posameznih socialističnih skupin, temveč je to beseda, s katero opredeljuje proletariat gledanje v današnji svet in v svet, ki pride. Marksizem je več kakor komunizem ali socialna demokracija, marksizem je program, še boljše — je znanost; za onega, ki ga znanstveno pojmuje, za delovno ljudstvo pa vera v boljše življenje na tem svetu, kakor je za religiozno množico Bog vera v boljše življenje po smrti. Kajpak ni moj namen, pisati, koliko so te knjige pravo zadele; napisal bom le nekaj resnic o teh izdajah, jih ocenil po njenih trajnih vrednotah ter povedal, kaj so in kaj niso te knjige.

Namen Cankarjeve družbe je: Z izdajanjem teh knjig prosvetliti slovenski proletariat z nazori Karla Marxa ter mu za majhen denar preskrbeti štivo, ki ga uči, bodri in mu daje upanje in vero v to zaostritev njegovega gledanja v bodočnost. Zato je v teh knjigah v prvi vrsti poudarjena le-ta tendenca, poudarjena pa s tako silo in tako očitno, da ne more kritik pisati le o umetniških vrednotah teh knjig, ker so vse štiri knjige propagandnega značaja. Kolikor pa kljub temu to vrednoto le dosežejo, je vredno, da jo posebej ugotovimo.

„*Koledar Cankarjeve Družbe za leto 1933.*“ je uredil Talpa. Koledar se po obliki in načinu pisanja loči od drugih koledarjev samo po miselnosti. Še celo svetnike ima, dasiprav je na strani 69. poleg drugih citatov tudi tale Marxov citat: „Odstranitev vere kot dozdevne sreče ljudstva je zahteva njegove resnične sreče.“

V znanstvenem delu sta pregledni in nad vse zanimivi ter spretno napisani razpravi: Talpova „Karl Marx — ob petdesetletnici njegove smrti“ in J. Klíčarjeva „Rojstvo industrijskega veka“. Zelo izčrpen je tudi oris teritori-

alne razdelitve Sovjetske unije, s katerim se odpira bralcu pogled v ta, za nas tako zakrit in malo poznan svet. Edo Kardelj nam z jedko, stvarno besedo odkriva zagrinjalo ameriškega velekapitala z odlomkom iz dela „Standard Oil Company“. Drugi poljudno znanstveni članki govorijo o postanku in razvoju sveta (Volkáč) ter se razgledujejo po našem političnem svetu. Leposlovje je skromno. Najboljša pesem v koledarju je Klopčičeva „Razsvetljeno okno“, dalje sta še dve pesmi: Zarkova „Pismo rudarjev“ in Seliškarjeva „Črna mati“. Poleg teh treh pesmi je ponatisnjena Aškerčeva pesem o Mohamedu. Domačo prozo zastopata samo Pahor in Cerkvjenik. Pahor priobčuje črtico „Dva moža“, ki je slika slovensko-hrvaškega kmečkega upora iz leta 1573. Ali je to odlomek večjega dela —? V tej črtici nam Pahor s prepričevalno dramatičnostjo popisuje tragičen pomenek med Iljo Gregoričem in Gušetičem v ječi. Cerkvjenik je napisal za koledar novelo „Slepec in njegov brat“. Vojna novela. Motiv zanimiv, strašen, toda napisan je nekako hladno, da ne prepriča. Prevodna literatura je zastopana z dvema črticama. Od Ilje Ehrenburga je „Pipa miru“, od Vladimirja Lidina pa „Modro runo“. Obe noveli bi z lahkoto izostali in se samo čudim, da je mogel urednik iz poplave svetovne literature uvrstiti v koledar dve tako malo pomembni stvarci. Poleg tega tudi opažam, da se ponavljajo v koledarju prevodi novih Rusov, najrajši tragično krvavih konfliktov, kakor da ne bi imeli le-ti na prebitek novel, ki govorijo o pozitivnem delu in stvarjanju novega sveta! Ni vse zlato, kar se tamkaj napiše in tudi ni vse tako in tako, kar bi moral prinašati proletarski koledar!

Vse bolj zanimiv je koledar v ilustrativnem delu. Tu mislim reprodukcije slikarjev umetnikov. Zastopani so z reprodukcijami George Grosz, Käthe Kollwitz, Frans Massareel, Niko Pirnat in Ljubivoj Ravnikar. Bolj kakor v literarnem delu občutimo na teh slikah, da umetnost le ni vseskozi nekakšna neopredeljenost duha, temveč da to ne drži in da je lahko tudi velika umetnina dostopna široki množici. Nihče ne bo oporekal, da so to imena, ki so se slučajno našla v pragozdu likovne umetnosti. Svetska imena so, znana vsemu svetu in gredo v množico, ki si jih lasti in jih imenuje svoje. Vendar pa bi omenil, da bi bilo za koledar veliko bolje, če bi poiskal še druga imena. Tako se v vseh letnikih ponavljajo vedno eni in isti slikarji, da dobi človek vtis, da drugih ni. Pa jih je še mnogo!

Zunanja oprema ni takšna, da bi se navdušil zanjo. Morda na oko prijetna, toda nepraktična.

Po svoji miselnosti je ta koledar od vseh ostalih koledarjev najbolj zvest svoji ideologiji in, razen pogreškov, ki sem jih naštel, v polni meri ustreza cilju te knjižne družbe.

Najzanimivejša knjiga te izdaje pa je brez dvoma povest Ivana Molka „Dva svetova“. Kdo je ta Ivan Molek —? To je najproduktivnejši slovenski pisatelj, ki živi v Ameriki. Živi že preko trideset let tamkaj, je glavni urednik slovenskega dnevnika „Prosveta“, aktiven delavec v ameriški socialistični stranki, prej pa je bil doma viničar v Beli krajini, dvajsetletni vojaški dezertar, ki pobegne skrivaj iz Avstrije v Ameriko. Njegova edina prtljaga na tem potovanju so bile Prešernove Poezije! Delavec v jeklnah v Pennsylvaniji, tremp-klatež na lovu za delom, rudar v Calumetu, kjer se v rudniku ponesreči, urednik „Glasnika“, dopisnik socialističnih listov, agitator, urednik „Glasa Svobode“, urednik „Proletarca“, brezposelnež, korespondent pri nekem

„zdravniškem podjetju“, ki zdravi na daljavo, urednik „Prosvete“. Avtor nešteti pesmi, povesti in dramatskih spisov, avtor romana „Zajedalci“, pisec dveh dram („Poročna noč“ in „Hrbtnica“), stvaritelj knjig „Priče evolucije“, „Proletarske etike in morale“, „Elementov moderne izobrazbe“, „Socialnih idealov“ itd.

„Dva svetova“ je prvo originalno delo slovenskega ameriškega emigranta, ki se je tiskalo pri nas. To je roman slovenskega izseljenca (deloma avtobiografija!), ki preživlja vse svoje življenje v borbi za košček kruha. Ko spregleda in občuti, da sta na zemlji dva svetova, se bori na strani onih, ki delajo in stradajo, proti onim, ki nič ne delajo in se rede na račun teh sestradancev. Knjiga je tendenčna, še več, knjiga je propagandna. Mile Klopčič, ki je napisal uvod temu romanu, pravi: „Težnja, biti propagandist v leposlovju, je marsikomu v kvar. Če pa ima avtor izdelan nazor, s katerim gleda na svet, na njega delo in nedelo, če piše zavedno tendenčno, a se ogiblje uvodničarstva ter bliža le človeku v pravičnem odnosu, je to njegovemu delu samo v prid!“

Kakor je sicer v knjigi marsikaj nerodno postavljeno, je tega spričo drugih vrednot vendarle malo. Molkov stavek je preprost, jedek in odkrit, vsaka misel je kakor na dlan položena. To pa je tisto, kar knjigo odlikuje. Glavni junak, Anton Plesec, preživlja svojo mladost v skromni belokranjski bajti ter po svoje gleda to življenje, ki ni ne življenje ne umiranje. Nekdo se je v nekem dnevniku spotikal, češ, da je zadeva nemoralna, svinjska. Kakopak, Molek jemlje erotiko in seksus čisto življenjsko. Kaj je to tako grozansko, če ga sosedova Kata nekega lepega dne povabi s seboj na seno in ga enostavno zapelje? Človeško je, zakaj pa bi se ne smelo o tem človeškem dejanju pisati?! Še preden pobegne Plesec v Ameriko, dožene: „Oh, ta kraj! — Ti majhni ljudje v tej plitvi dolini! Ti kmečki ljudje, navezani na zemljo, na svoje njive in trte! Rijejo in rijejo skoro noč ni dan, leto za letom, generacija za generacijo, obračajo brazde in privezujejo trto! Kakor so delali njih predniki tisočletja, tako je tudi njih borno življenje priklenjeno na zemljo. Na zemljo in nebo! Vse svoje življenje glojejo zemljo in ponižno gledajo v nebo, da bi prišel dež, da ne bi prišla toča . . . Vmes pa obrekujejo drug drugega, preklinjajo in pretepajo svoje otroke in živino. Najbolj jih zanima, kdaj bodo jedli in pili — kdaj se bodo trudni in izdelani, a vendar s strastjo pritisnili k svojim ženam in dekletom. Pa pravijo, tako je bilo vedno in tako ostane za vedno . . . Tako je Bog naredil . . .“ Na takle način opravi s starim krajem in jo popiha v Ameriko. Nad vse zanimivo je njegovo potovanje, še nihče nam ni odkril tako točno slovenskega življa tamkaj kakor Molek. Njegov popis potovanja iz New Yorka v Stelton, potem borba za delo v jeklarni, orisi naših rojakov, ki so svoje hlapčevsko gledanje na življenje prinesli s seboj v Ameriko, stavke, nesreče v rudniku, ljubezen in ženitev — z ameriško brzino nam niza slike tega ogromnega življenja. Človek kar hlipa, ko čita napete borbe razredno zavednih delavcev, izkoriščanje le-teh po kapitalističnih rudniških baronih — slovensko delavstvo pač ni moglo dobiti boljše knjige. In delavec čitatelj se zaveda, ko čita to delo, da je to knjigo napisal njegov človek, da je to knjigo napisal delavec samouk, ki mu je vse svoje znanje posvetil. In če pomislimo, da je Molek že čez trideset let v Ameriki, tedaj se moramo čuditi njegovi slovenščini. V tridesetih letih je ni izgubil! Morda se bo kak prestrog purist (!) spotaknil nad kakšnim izrazom, kar pa ni nič hudega.

„Sirene tulijo“ so tretja knjiga Cankarjeve družbe. Spisal jo je Rožmanc (psevdonim). Pisatelj je poskusil nanizati v to povest vse važnejše trenutke tovarniške stavke ter je v ta namen postavil tovarno v podeželje, kjer ni izrazitega industrijskega delavstva, temveč tvorijo kader tovarniškega delavstva napol-kmetje, napol-delavci. To so majhni posestniki, bajtarji, ki jih košček zemlje in kravica redita, delo v tovarni pa jim je priboljšek. Zaradi tega se nikoli ne izkažejo v borbi za delavsko pravo. Prav dobro je orisan psihološki moment teh napol-delavcev, ki se ne morejo odločiti za stavko. Pravi delavec gre, če ga zaradi stavke gospodar odslovi, v drugo tovarno, napol-delavec pa je privezan na svoj košček zemlje, njegova lastnina mu brani, da bi se bil za splošne interese delavstva. Zato se ta stavka izjalovi, bajtarji se uklonijo gospodarju, tisti pa, ki so se izpostavili za delavske pravice, trpe.

„Sirene tulijo“ ni povest, ki bi dosledno prepričevala. Snov je podana z mehničnim nizanem ljudi in posameznih slik; značaji oseb niso zgrajeni tako, da bi jih človek občutil in zaživel z njimi. Tako je na primer ravnatelj orisan kot nekak mrtev del stroja, pa je vendarle tudi ravnatelj človek in ima zase svoj prav, kakor ga imajo zase delavci. Takšni orisi so vsepovsod v naših socialnih povestih značilni. Poleg tega pa je tudi to značilno za pisce naših socialnih povesti, ki jemljejo snov iz delavstva, da prikazujejo delo, pa najsi bo že tovarniško ali pa rudarsko ali kakršnokoli, kot neko zlo, ne poudarjajo pa tega, da je zlo le v tem, ker to zlo današnji družabni ustroj zahteva. Tako pa si misli bralec pri vseh teh stvareh, da bo v nekem doglednem času, ko bo dosežen tak in takšen red, vsako delo odveč. To pa ni res!

Če naj omenim tehnične napake tega dela, so te-le: zunanja oblika dela, forma, slog ni za takšno povest. Prevečkrat se odmika pisatelj realističnemu pogledu na stvar in mnogo slik visi zato kar v zraku. Včasih se izgublja stavki v nepotrebno sentimentalnost, nekatere slike so nerodno skovane, neokretne in se težko berejo. Tu pa tam teče jezik lepo, pa se kar naenkrat raztrese in se vsa lepa slika sesuje v brezličnost. Tudi nekatere stilistične nerodnosti zelo kvarijo celoten vtis. Tako imamo takoj na prvi strani v obsegu desetih vrstic „preklete solnce“, „preklel je solnce“, „prekleti stroj“, „preklete temo“, kar je odvratno in nepotrebno.

Toda iz vseh teh napak vendarle diha nekaj pozitivnega in prepričan sem, da se bo pisatelj, ko se bo otrešel teh začetniških neokretnosti, sprostil in nam napisal dobre stvari.

Oprema knjige je neokusna.

„Včeraj je bilo — jutri bo“, pravljice znane nemške socialne pisateljice Hermine zu Mühlen, so namenjene delavski mladini. Bolnemu Peterčku, ki leži prikovan na posteljo sam samcat v čumnati, pripovedujejo v obliki pravljice premog, škatlica za vžigalice, odeja, steklenica itd. ves produkcijski postopek ter krivice, ki se delavstvu pri tem dogajajo. Knjižica obsega še pravljico o hlapcu stroju in „Roževcu“. Pravljice so zanimive, po svojih motivih kar zavidljive, toda način pripovedovanja se mi zdi malce preokoren in starinski. Vendar pa bodo dobro poučno štivo za mladino in vsakdo bo v preprosti obliki zajemal iz teh vrstic vso sodobno socialno nesmiselnost, ki so jo prirojili nekateri le zase. O prevodu ne morem pisati, ker nisem bral nemškega teksta. Jezik pa je okoren, trd, prav nič ne zveni mladini.

Knjigo je opremil in ji narisal ilustracije Niko Pirnat, ki je v teh ilustracijah odlično porabil svoj talent.

Papir vseh knjig je skrajno slab.

S.

Robert Louis Stevenson: *Catriona*. Roman. Prigod Davida Balfourja drugi del. Poslovenil Vladimir Levstik. Oprema ing. arch. Janko Omahen. Založila tiskovna zadruga, 1932. Delniška tiskarna v Ljubljani. 360 str.

Kdor je dostopen za užitke „romantičnega“ romana, je gotovo nestrpno pričakoval drugi del Prigod Davida Balfourja. V majski številki „Ljubljanskega Zvona“ smo poskusili osvetliti lepote prvega dela in si predočiti psihološke premise, ki po večini kumujejo pri rojstvu pustolovskega romana, ter smo Stevensonovo pisateljsko delovanje historično situirali v področje angleške nove romantike (od 1875. nadalje). Ob izidu drugega dela Prigod Davida Balfourja bi bilo odveč ocenjati prevod kot tak, reči je treba le eno, da je namreč izvrsten tako, da nam skoroda nedostaja primernih pohvalnih besed. Pač pa naj nam bo dovoljeno premotriti glavne osobine Stevensonovega duhovnega kakor tudi umetniškega lika.

Stevenson se je rodil v najlepšem času viktorijanske dobe, leta 1850. Njegovo že itak neveselo mladost, ki jo je grenila bolezen, pa je v odločilnem trenutku, ko je že znal misliti, soditi in obsojati, zadelo močno razočaranje. Deželo je zajel okoli 1875. val gospodarskega neugodja; suvereni mir viktorijanskega racionalizma se je začel kaliti, vera v nevzdržni napredek človeštva pod egido znanosti se je zamajala, človeštvo je znova zapadlo v iskanje in hrepenenje. Sredi teh bolečin in težav konservativizem ni imel več nobenega zmisla, čuvstveni duhovi so zaslutili, da bo treba življenje urediti nanovo.

Ob teh dogodkih, ki so pretresali družbo do dna, ko so bile akademsko mirne pa tudi žolčne diskusije na dnevnem redu, si je Stevenson, tedaj visokošolec v Edinburghu, izčistil pogled na življenje in si ustvaril življenjsko filozofijo, ki je imela v glavnem dva temeljna motiva: zametanje in povratek. Zametanje vsega tistega, s čemer se je racionalizem tako zelo dičil: industrijske civilizacije, imperializma, tlačnja in izsesavanja — na drugi strani pa povratek k vrelom življenja, prirodi, mladosti, primitivnemu življenju. Tu je podal roko Rousseauju in domačim romantikom, kajti kaj je bila Scottova evokacija starodavnosti drugega kot povratek v mladost naroda, v prirodo, v čudežno snovanje življenjskih sokov?

Tako se je Stevenson z mnogimi drugimi starejšimi in mlajšimi sodobniki znašel ob začetku svojega delovanja v taboru novih romantikov. Novoromantični slog ni bil namerna tvorba, ni bil šola, temveč izraz spontane reakcije na mehanizem viktorijanske dobe, na samolastno gospodarjenje razuma, na utesnjevanje logike. Podoben pojav opazujemo že med 1840. in 1850., ko so ekonomske konvulzije izvabile iz angleških tal socialno romantiko (Dickens). Domišljija in srce sta se znesla nad pozitivizmom. Sicer pa romantična struja nikdar ni bila docela usehnila, temveč je tekla, zdaj komaj slišno žuboreč, zdaj zamolklo bučeč, pod zemljo ter je tu pa tam pošiljala na dan svoje krepilne vrelce in potočke. Zato vidimo, da se v osebnostih angleških pisateljev viktorijanske dobe prepletajo neštevilni vplivi, vse pač, kar jim je duša znala in mogla vsrkati iz humusa domačih literarnih tal. Kakor rastlinje v prirodi, so se tudi

med njimi eni razcveteli bohotno, nebrzdano, upiraje se obrezovanju in kročenju, drugi pa so se podajali disciplini, meri, palisadam in gredicam. Vendar so vsi, vsak na svoj način, srkali sokove iz stoletnih plasti pod seboj.

Romantika torej ni bila nič novega v zadnji četrti 19. stoletja, bila je zato tukaj, ker je ustrezala tedanjemu izživiljanju angleškega naroda. Tudi Stevensonovo pripovedništvo ni nič novega v angleški literaturi. V marsičem je naš pisatelj blizek pripovednikom prejšnjih generacij, med katerimi najbolj blesti Scottovo ime. Kakor on in mnogi drugi, tako tudi Stevenson visi na škotski romantiki; kakor za Scotta je tudi zanj tako stvarni kot psihološki realizem vir umetniškega učinkovanja; kakor Marryat in pred njim Stern in Smolter ter naposled Dickens, Stevenson, kjer le more, poživlja svoje pripovedovanje s svežim humorjem in neomajnim optimizmom. Zasedimo pa pri njem tudi reminiscence na posebno tvorbo romantičnega pripovedništva: na strahotni roman (Radcliffe, Lewis). Stevenson nadaljuje Byronovo, Shelleyevo in Keatsovo romantiko s svojo diskretno ljubeznijo do zatiranih narodov (v našem primeru Škoti) in s svojo ljubeznijo do svobode. Tudi njega nekaj žene v svet kakor Childe Harolda. Vendar pa ne opažamo pri njem borbe proti puritanstvu, temveč je za Stevensonovo osebnost značilno, da vsebuje mnogo elementov tega moralnega obličja viktorijanske Anglije. Naposled ne smemo pozabiti, da je s svojimi pustolovskimi romani Stevenson obnovil tradicijo Robinsona Crusoe.

Vidimo torej, da je Stevenson kakor skrivnostna sinteza prejšnjih pisateljskih generacij. Vendar je vse te elemente, ki ga tako zelo približujejo predhodnikom, dotorej prešnil s svojo osebnostjo, da sveži in kot pravkar porojeni stopajo pred nas ter nas zadivljajo s svojo iskrenostjo in samobitnostjo.

Njegov romantizem je prečiščen, oplojen od izkušenj, ki si jih je angleško pripovedništvo nabralo v viktorijanski dobi. Zlasti se čuti v njegovih spisih stremenje k poglobitvi in pogledu v notranje bistvo človeka in prirode. Neredko mu sicer nedostaja realizma, da bi ostal pri stvari kot taki, potegnejo ga za seboj blesteči prividi idealiziranega sveta. Kljub temu se še ni mogel povzpeti do impresionizma in simbolizma, ki ga v isti dobi že srečavamo pri Swinburnu, razen kdaj pri slikanju prirode, ki ji njegovo pero rado podeljuje fino spiritualno obličje. Vabijo ga mrke pokrajine, pusta in tiha obrežja, skalni, le od vodnih ptic obletavani otoki, viharne noči. V tem je torej pravi romantik, njegova čuvstvenost si v teh okvirih neovirano daje duška. Kakor njegov predhodnik Borrow, ljubi potovanja, ki mu odkrivajo čudo za čudom, doma in na tujem.

Predvsem pa je pisatelj Stevenson lep človek. V njem ni kar nič vročičnega, perverznega, ni ne cinizma ne dvoma. Veliko srce je, dober je in čuteč kakor malokdo izmed njegovih sodobnikov. Skozi vse njegovo življenje se značilno vleče moralna skrb. Pezo sodobnega življenja, ki se je zlasti v dobi njegove mladosti vilo v krčih gospodarske krize, meče na račun bujnega razraščanja znanosti, ki je omotila ves svet s svojim nesrečnim geslom o brezmejnem napredku, pa je vendarle zadela ob iracionalne zidove vsakdanjosti, ki se ne da idealizirati, temveč ostaja lepo blizu matere zemlje. Vrnimo se bliže k tlom, med preproste ljudi, k naravi (tu je segel v roke Jeanu-Jacquesu), pa če treba pojdemo tudi na otoke Južnega morja, pod palme ob lagoone, kjer temnopolti prebivalci teh srečnih obrežij skačejo v globino morja in se vračajo odondot

s prekrasnimi, blestečimi biseri. Kakor se je vračal k prirodi, tako ga je tudi privlačila primitivna duša, zlasti otrokova, vsa čista kot kaplja rose in še ne-skaljena od intelektualne navlake, nad katero tako rada pozablja svoje bistvo, in še nedotaknjena od umazanih strasti, med katere jo strmoglavljajo industrija, kupčija in z njima vred sebičnost in pohlep po denarju. V tem nas spominja Miliona in njegovega izgubljenega raja.

Za vsa njegova dela je značilna neka mladostna bistrina in prozornost, ki se srečno spaja z obvladanjem praktičnega življenja, prisvojenega v borbi za obstanek. Zato so domala vse njegove knjige izvrstno štivo za mladino ter imajo poleg umetniške tudi odlično vzgojno vrednost.

Kakor smo že rekli, je Stevenson sprejel vase neštete elemente angleškega pisateljskega prizadevanja minilih časov. Poleg romantizma ne smemo pozabiti viktorijanskega neoklasicizma. Saj je tudi razumljivo, kajti vsa njegova šolska vzgoja mu je s svojimi metodami in izbiro literarne tvarine počasi vcepljala podobno kakor, recimo, davno poprej našemu Prešernu (si licet componere) zmisel za klasične vrednote, za resnico in popolno obliko. Tudi moralno puritanstvo je pri njem plod viktorijanske vzgoje v rodbini in šoli. Romantično geslo o pravici strasti in svobodi osebnega razmaha se je umaknilo pod vplivom vzgoje puritanskemu geslu o brzdanju strasti in osebni disciplini.

Stila se je učil pri Francozih. Beseda mu je jasna in vedno zadene, kamor treba. Stavki nimajo nobene zadirčnosti, teko gladko, elegantno. Stevensonovo pripovedovanje odlikuje živahna domišljija, ki vrsti epizodo za epizodo brez zavlačevanja in pogrevanja. Prizori se dramatično urejajo, kopicijo in razpletajo.

Najvišji učinek njegovega umetniškega genija pa je svojstvena vizija življenja, kakršno ni, pa bi moglo biti, ki nam jo tako rekoč med vrsticami pričara magika njegovega pripovedništva. To je iracionalni element v njegovem delu, intuicija, spiritus, parfum, tisto neotipljivo, čarobno, ob čemer zatrepeče naše srce, ker je zaslutilo nekaj nam iz davnine sporočenega, kar pa v svojem vsakdanjem življenju, v brigah, mukah in bedastih poskokih pozabljam, kar nas morda prešine v trenutku, ko predre viharne oblake zlat solčni pramen, ob katerem se nam izčisti oko, da pogleda daleč nekam v zanebne kraje.

Tiskovna zadruga je dobro zadela, ko se je odločila, da izda knjigi, ki sta sedaj v okusni opremi na razpolago našim knjigoljubom. Zlasti pa je knjiga primerna mladini, saj je Stevensonu bila baš mladina bolj kot kaj drugega pri srcu in je značilno, da je ena izmed njegovih prvih knjig naslovljena *Virginibus puerisque*.

J. Prezelj.

Karin Michaelis: Bibi, življenje deklice. Z risbami Hedvige Collin in Bibi. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1932. Prevedla z dovoljenjem pisateljice Marija Kmetova.

Značilna za dela Karin Michaelis je predvsem smelost in odkritost, s katerima kaže na važne probleme zlasti v življenju žene, probleme, o katerih sta do nedavna smela govoriti samo zdravnik in psiholog v strokovnih knjigah. Zato je umevno, da je pred desetletji razburila Karin Michaelis zlasti ves meščanski svet s svojo knjigo „Nevarna leta“, kjer je središče dogajanja žena v klimakteriju, izprememba njene duševnosti ter dogodki in doživljaji, ki jih povzročata ta izprememba.

Isto odkritost očituje Karin Michaelis tudi v svoji novi knjigi „Bibi“, ki je namenjena otrokom, torej mora biti njim primerna in v čisto določnem smislu vzgojna. To so vsaj zahteve šolske pedagogike glede mladinskih knjig. Toda dvomim, da „Bibi“ ustreza vzgojnim zahtevam v do sedaj običajnem smislu. V tej knjigi namreč pisateljica prikazuje ljudi prav človeške, tudi one, od katerih se je doslej zahtevalo, da so vsaj v otrokovih očeh brez napak. Tudi Bibin oče, ki je prikazan kot simpatičen in resen človek, skrben oče, a tudi razumen in uvideven, deli s svojo hčerko mnenje, da je učiteljica „stara koklja“. Dobro, da Karin Michaelis ni kakšna sodobna ruska pisateljica, to bi bilo vika in krika o rušenju avtoritete! Še nedavno je neko mladinsko založništvo v Ljubljani odklonilo mladinsko knjigo, kjer je avtor prikazal učitelja samo kot človeka, ne kot ideal. Torej pomenja „Bibi“ v naši mladinski literaturi vsekako precej širok korak v novo resničnost, kar je treba pozdraviti zlasti v našem vzgojstvu, ki temelji še vedno na tradicionalnem prikazovanju življenja in ljudi v neki medli, sentimentalni luči, ki danes niti malo ni resnična.

Še v enem pogledu je povest o Bibi sodobna, to je v močnem poudarku socialne strani, ki se istotako javlja v povsem svojevrstni obliki. Bibi je mala deklica, polna napak, ki bi lahko povzročile, da bi dober vzgojitelj starega kova odklonil knjigo kot mladinsko štivo. A prav tu pokaže pisateljica svoj talent, prikazati ljudi, tukaj otroke, take kakršni so v resnici, ki pa kljub temu ali prav zato osvajajo. Kajti te napake se ne manifestirajo samo v prepovedanih in odvrtnih dejanjih, kakor je to običaj v navadnih vzgojnih knjigah, temveč vodijo k dobremu ali se vsaj očituje kot elementaren izbruh ob primerih ogorčenja nad zlim dejanjem: Bibi preklinja in z bičem pretepe hlapca, ki muči živino. To dela iz samega sočutja, toda ne cmeri se in ne beži proč, kakor je to zahtevalo dosedanje pasivno usmiljenje od dobro vzgojenega otroka, temveč poseže dejansko vmes po svojih močeh. Pri tem pa je vse njeno ravnanje tako odkritosrčno, otroško-naravno, da okolico na mah osvobi. Vobče izkazuje Bibi izredno ljubezen živalim, a tudi na poseben način: tujega psa očisti bolh, zajce izpusti iz hleva, ker se ji smilijo, ranjeno mačko obveže in jo nosi s seboj. Tudi v prikazovanju sočutja do človeka se ta knjiga razlikuje od večine drugih: Bibi sreča na svojem „potovanju“ umazanega in raztrganega človeka, ki ga je pičil gad v ramo, kjer si rane ne more sam izsesati. Bibi spozna, da mora pomagati, a protivi se ji tujčeva nesnažnost. Toda le za hip, takoj se ukori: šleva, tudi umazanemu se mora rana izsesati. Ko ji mož pove, da je zločinec, se ne zgrozi, temveč se ji še bolj zasmili in mu podari poslednji dve kroni „za vožnjo v Ameriko“.

Vsebinska povesti je za otroško razpoloženje zelo posrečena: romantični dogodki so prikazani v realni luči, zato prav nič ne moti, da so mestoma nekoliko nemogoči in skonstruirani.

V knjigi so najbolj zanimiva Bibina pisma, ki jih pošilja, opremljena z risbami, očetu s svojih ekskurzij. V teh pismih opisuje v pristrčnem, otroškem tonu lastne doživljanje, ki so prav svojevrstni, poleg tega pa tudi vse, kar je videla in spoznala v krajih, kamor je prišla. Na ta način seznanj pisateljica malega čitatelja na izredno kratkočasen in zanimiv način s pokrajjinami Danske, z njeno prirodno karakteristiko ter z običaji in posebnostmi danskega

ljudstva. In Bibi ga povede v rodovitne kraje s cvetočimi travniki ter v puščino z rdečo reso in modrimi metulji; vodi ga k morju in fjordom: „Če je pa morje slabe volje — in ni je stvari, ki bi bila bolj muhasta ko morje — tedaj rentaći in preklinja zadaj za valovi in jih zganja v fjorde, ki so že tako in tako polni vode in ni nobenega prostorčka več.“ Potem pa popiše poplavo, da njena slika kar zaživi pred otrokom.

Slog in oblika sta izredno primerna za otroško miselnost. Dasi je v knjigi mnogo poučnega gradiva, ki bi utegnilo biti zelo suhoparno, če bi bilo podano v običajni obliki, nima človek niti pri enem stavku občutka, da hoče avtorica poučevati; vseskozi je samo prisrčno kramljanje. Kar mimogrede seznani bralca z zgodovino Danske. Zanimivo podaja razvoj družabnih plasti. Fevdalno dobo označuje takole: „Tedaj so se za kmeta toliko brigali ko za nič. Niti približno niso imeli kmetje toliko veljave ko dandanašnji živina. Če je kdo prodal svoje posestvo, je tebi nič meni nič prodal tudi kmete.“ Kakšni so bili meščani: „Tako zviška so zrlji na kmete ko — recimo: kakor gleda slon na kurjo bolho.“ Plemstvo pa si je razdelilo deželo „kakor razrežemo pogačo na kosce“. „Ljubi Bog ni ustvaril raznih vrst ljudi in torej tudi plemičev ne; ti so prišli pozneje kakor tudi kralji. Kralji pa so narejali plemiče.“ Toda prav nasprotno od do sedaj običajnega povzdigovanja privilegiranih plasti in oseb, brez sentimentalnega podčrtavanja avtoritete, ki že v otroku ustvarja nepravilno in škodljivo pojmovanje družabnih razredov in ki ubija njegovo samozavest.

Zanimivo je, da žena, ki sama ni imela nikdar otrok, tako dobro pogodi otroško miselnost in govorico, a prav to dejstvo je morda značilno in odločilno tudi za one neverjetnosti, ki jih očitujejo nekateri dogodki v knjigi: oče pusti celó na najodločilnejšo, zelo dolgo pot k dedu in babici deklico samo. Človek, zlasti pa žena, hoče imeti danes pač v teoriji otroke samostojne, a če so ti otroci njeni, trepeče zanje in jim je vedno za petami. Zato se bo gotovo marsikaka mati zgražala nad Bibinim očetom, ker je pustil deklici toliko prostosti, dasi ga pisateljica spretno opraviči za to ravnanje, saj ga prikaže kot izvrstnega vzgojitelja, ki računa z otrokovimi prirojenimi lastnostmi: „Mislim, da ga ni človeka, ki bi mogel Bibi zabraniti, da ne bi sledila svojemu nagonu za postopanje, ki ji je, kakor je videti, globoko vkoreninjeno. Taka je bila, še preden je začela pravilno govoriti.“

Prevod Marije Kmetove je prav dober. Tudi če človek ni čital originala, čuti, da je dobro pogodila pisateljčino samoniklo izražanje kakor tudi svojevrstni slog. Knjigo krasi risbe, po večini iz Bibine zbirke. Da more mala čitateljica bolje slediti Bibinim izletom, je narisani v začetku knjige zemljevid Danske, ki pa ima to občutno pomanjkljivost, da so vse označbe krajev in značilnosti nemške (n. pr. Kopenhagen, König; Butter itd.). To bi morda v strokovni knjigi ne motilo, toda v leposlovnih knjigi, ki je po vrhu še namenjena otrokom, ta pogrška precej neprijetno učinkuje. To je naravnost škoda za knjigo, ki je drugače ljubko opremljena in res prvovrstno mladinsko štivo.

A. V.

Dora Pilko vić: Ukleti s a n. Beograd, 1931. Naslovni list izradio Mirko Kujačić. Samozaložba.

V sodobni ustvarjalni suši, ko je postal odkritosrčen, nenarejen in doživljen stih kaplja žive vode in ko vpijemo po neki novi, veliki sočasni liriki, ko

ruši naval jalovega pesmarskega snobizma — posebno v prestolnici — že same temelje zdravega okusa in pristnega čuvstva, je takale knjiga pravo odkritje. Dora Pilković, študentka in pesnica iz vrst „najmlajših“, se je zato s svojim pričujočim prvim nastopom docela uveljavila.

Knjižica, ki obsega komaj 23, v dva cikla („Martovski zanos“ in „Ukleti san“) zbranih pesmi — kar priča o trezni avtokritiki in razsodnem razboru —, napravlja na prvi pogled skromen, umerjen dojem. Toda ko se človek poglobi v te diskretne vrstice, ga zajamejo do dna in vsega zapredejo v čudovit liričen svet, ki spominja na bajke. Ta poezija zveni tako izrazito žensko, nežno in srebrno, da se dviga mnogokrat domala do one izvorne liričnosti Desanke Maksimovičeve. Ena njenih bistvenih odlik je neko neotipljivo, sanjsko, megličasto, a nikoli v sentimentalnost ali osladnost izsijajoče nastrosenje daljav in brezbrežnosti, golo, prvotno lepo hrepenenje za neznanim in nedosežnim, strastno, zamolklo in neutešno ko golk vodá v globeli. Na pajčevini teh vrstic se iskri ko tisoč majhnih kapljic udržano spoznanje o nepremostljivosti teh vekovnih razdalj; ta bol je tako prečiščena in odkrita, da se približuje neki detinski idealnosti čuvstva.

Takšno fluidno vzdušje preveva vse odtenke tega pesništva; njegova erotika se vsa izživlja v sne o topli, neznanu roki, „gde prolazi tiho kroz kosu“, v slutnje, da „negde daleko — detinje oči se smeče“; njegov odnos do narave je prefinjen do nekega nezmotljivega dojemanja najsubtilnejših, najintimnejših vitalnih utripov prirode, do zmožnosti čitanja vseh tajnih pismenk stvarstva. Ta sposobnost je tem mikavnejša, ker je oglati moški duševnosti malone nedostopna. Dorine besede o velikem božjem svetu polj, bregov in gozdov — v katerih brez težkoč spoznamo slovenske planinske lesove — so resnične, prepričevalne in neposredne, ko pesem drobne, svobodne ptice na veji. Zdi se mi, da je baš tosmerna intuitivna nadarjenost akumulator talenta Dore Pilković.

Najusodnejša vrednota te poezije pa je ono, kar je vobče moč in adekvatni organ vsakega pravega pesništva: neizrečeno, ono, kar se tají pod gladino in izven izraznih možnosti našega besedišča, svet slutenj. Ta absolutni pol te lirike raste do redke sugestivnosti, mestoma do naravnost mističnih pesniških razodetij. Zapopaden je že v naslovu samem in je psihološka osnova celotnega pesništva Dore Pilković (*A mene čutanje boli*). Zato niso redkost te lepe zbirke stihí sledeče elementarne prodirnosti in do kraja izčrpane liričnosti:

„Tiha se voda talasa čas tamna ko lišče sred šume, čas jasno zelena kao dva čudna nestvarna oka. Dok vitke vrbine grane nad njom trepere i šume nečujno, nečujno mámi nemirna voda duboka.“

Jezik je ubran povsem skladno graciozni lepoti stihov; je izredno čist in brez vsake običajne tujske navlake beograjskega stila. Oprema je, žal, popolnoma ponesrečena, tako v zasnutku kakor v izvedbi. Ivo Brnčić.

Mićun M. Pavićević: Crnogorske priče. Zagreb, 1932.

Pričujoča knjižica je menda že deseta ali enajsta zbirka svoje vrste. Morebiti bo imela kak pomen za etnografa; čisto literarnih vrednot pa razen lepega, gibkega in bogatega jezika ne morem najti v njej. Od knjige, ki si lasti nekako narodopisje crnogorskega plemena, bi človek pričakoval dokaj več. Vsa obilica krajevno-zgodovinskih podatkov, ki temelje vrhu tega dostikrat na ustnem izročilu in so zato hipotetični, ne more nadomestiti popolne odsotnosti psiho-

loške poglobitve, hrbtničnega, sestavnega vrednotenja. Ne verjamem, da se izživlja celotna bitnost tega našega gaskognskega rodu samo v teh, z nekaterimi izjemami zgolj opisnih anekdotah, ki jih obtežuje še navlaka brezbarvnih, nekritično vnesenih dogodb. Današnji vek gleda na staro, proslulo črnogorsko „čojstvo“ pod drugačnim, prenovljenim vidnim kotom, ne glede na njegovo zgodovinsko pomembnost, ki jo moramo priznavati. Danes je to herojstvo na stopnji čakanja metamorfoze v neko novo, času skladno kulturno usedlino. Pavičević pa ni zajel niti starodavnega „čojstva“ v celoti; ostal mu je na površini in ni umetniško izčrpal njegovega svojskega etosa, ampak se je mehanično omejil le na njegove vnanje, neusodne, pogostoma čisto izmaličene, handžarske manifestacije. Zato mu ni našel ne časovne vrednosti ne umetniškega utelešenja. Tako torej tej knjigi strogo literarne kakovosti ne morem priznati; sodba o njenem etnografskem pomenu pa je pristojna drugim mestom.

Ivo Brnčić.

Antun Bonifačić: Pjesme. Zagreb, 1932. Samozaložba (?).

Ti stihii so polni slanega vonja morjá in dihajo v umerjenem ritmu plime, zastrti so v neko zabrisano dremavico, ki spominja na polsen naših obal pod dežjem poldanske solnčne pripeke. Obeležuje jih tista raskava, lepa nemuzikalnost primorske pokrajine in primorskega ljudstva. Morje daje tej liriki temeljni zvok, je glavna, usodna prvina Bonifačićevega pesniškega sveta:

„More, moje more, ljubljena dušo mračna,
iskrsnuo sam iz tvojih zelenih voda
crn i nasmijan,
i sav sam pijan,
i sada sunčano svijetlo kroza me hoda.“

Ta tesna povezanost umetniškega ustvarjanja z naravnim elementom je eden najmočnejših gonov te lirike in dosega v njej neko svojsko medsebojno zakonitost. Odtod neka posebna brezosebnost teh pesmi, ki prehajajo že naravnost v neki najvišji duhovni organ vitalnih prafunkcij vélike morske prirode. Zato rasto do svoje polne sugestivnosti in lirične moči prav v vlogi takšnega mističnega prenosa življenjskih utripov iz stvarnega v nadstvarni svet. V takem sožitju ni občutnih čuvstvenih modulacij; ta lirika je prvobitno uravnovešena, je izven običajnih človeških boli in ugodij, je indiferentna do vsakdanje obstojnosti in kot taka docela zaključena, silna, sveža, barbarsko prvotna kakor ocean sam. Psihološka posledica pesnikovega izvirnega razmerja do njegove lastne prirode je neka samorodna simbolika teh stihov („Što će sreća sivog neba duši gladnoj naranača“), ki pa je kljub delni nenazornosti prema nujnost njihovega spočetja. Bonifačićeva sorodnost človeka z elementom je tolikšna, da poživlja in obnavlja dokajkrat celó kolikor toliko obrabljeno pesniško izraznost („Kрила galebova“, „Koji zlobnik nam podreže krila“ itd.). In prav one pesmi, ki zvenijo pod njeno taktirko, dajejo polno mero liričnosti. Elementarni, pristni in celotnemu mnogoglasnemu golku morjá podobni stihii, kakor so „Razapeta jadra“ z onim osvajalnim, fascinirajočim klicem „Kidaj uže, kormilaru, galeb je zastava ovog oholog časa. — Probudite već jednom starog kapetana!“; — dalje preprosto močni „Val“, „More“, „Brodari i mjesec“, „Kupanje“, „Struja“, „Pastirska“, „Morski župnik“ z idealno podanim primorskim obarvjem:

(„Danas mi je pisao župnik pustog, primorskog sela
o moru i žalu, i o sitnim stvarima,
o jugu i buri i nesretnim brodarima.“)

V to vrsto spadajo še „Pijano jutro“, „Bura u masliniku“, „Golub“, „Ptičje krilo“, „Srce“, „Krila“, „Dlanovi“ i. dr.

Kadar se Bonifačić oddalji od morja in njegovega večnega, magičnega in izvenbesednega govora, ki ga tako srečno prenaša v poezijo, kadar se sprostí v čisto individualnost, ni tolikanj prepričevalen. Odvisnost njegovega tvornega nagona od prirodnega elementa je tolikšna, da ga potegne pri obdelavi običajnih, samočloveških problemov kaj kmalu v neko nejasnost, ki je sicer bistvena odlika zgoraj navedenih stihov, ki pa občutno moti pri tej drugi vrsti. Razen tega pade Bonifačić, ki ni izrazit solipsist prav zaradi gori poudarjene odvisnosti, pri pesmih druge kategorije pogosto v neko poetsko narejenost (n. pr.: „A odnekud, iz mraka, rastem, — ispunjavam sve i rušim ograde. — Nelogički, božanski — spavam“. „San.“).

Ta knjiga se mi zdi v sodobni prefinjeni in včasih že estetsko prenasičeni poeziji neka posrečena, nova sinteza skrajne čuvstvene prvotnosti, ki je celó odločilno navezana na naravo, z vsemi modernimi izraznimi pesniškimi pridobitvami. Ker je umel Bonifačić pri tem kočljivem zlitju, ki je pokopalo že toliko današnjih pesnikov, ohraniti svoje čuvstvo nedotaknjeno, je vsota njegovih „Pjesama“ kljub nekaterim stranpotem sočna, zdrava in resnična lirika.

Ivo Brnčić.

Milivoje Ristić: *Svitci*. Beograd, 1932.

Vse kaže, da zadnje čase v prestolnici občutno upada ona nekdanja pesniška anarhija, ki je že skoraj zatrla med mladim rodом vsak zdrav literarni smisel in ki je bila domala že nagrobnica nove srbske poezije. Zagreb je to povojno krizo prebolel hitreje in laglje; knjige kot je pričujoča, pa so simptomi morebiti že skorajšnjega ozdravljenja književnega Beograda.

„Svitci“ — s svojim v nekem oziru malone simboličnim naslovom — so tiha, ampak močna zbirka stihov. Pravkar omenjena bolehnost mlade beograjske književnosti se Ristića vobče ni dotaknila. Ristić je samorasel in, kar je za njegovo neodvisnost od kvarnega vpliva tega miljeja odločilne važnosti, preprost in prvoten, še zelo blizek zemlji, ki ga je dala. Odtod njegova imunost proti kužnemu literarnemu vzdušju v prestolnici, odtod njegova pesniška pristnost in svobodnost ter naposled nedotaknjenost onega podtalnega, zgolj psihičnega in komaj zaznatnega balkanskega krajevnega obzorja, ki daje tej knjigi nekaj prvenstveno odločilnih kontur.

To liriko odlikuje tista nevsiljivost, tista diskretnost, tisti narcizem, ki je vendar osnova vsakega pesništva, ki je zares lirsko v najbolj doslovnem, primarnem smislu besede. Avtomatska posledica te lastnosti je nenarejena in udržana izvirnost Ristićevega pogleda na Kosmos in življenje, je tisto mikavno subjektivno podobarjenje, ki je dihalni organ vsakega pravega talenta. Zato verjamemo Ristiću popolnoma, najsi je še tako skromen v izraznih sredstvih; kajti baš odsotnost tako običajne pretiranosti poetskih naglasov daje njegovim izpovedim polno verodostojnost. Domnevam, da je vprav ta izredno fini psihološki proces lirskega ustvarjanja, ki ga Ristić povsem obvlada, ena poglavitnih

njegovih globin. Zato je znal tvoriti Ristić enako odkritosrčno in prepričljivo iz boli in radosti; prav tej poslednji je umel podati zvrhano mero lirizma.

Uvodni ciklus „Na vrhu planine“ kaže veliko občutljivost do prirode, spodobnost, preliti se v njo in govoriti ž njenim jezikom. Enostavnost teh stihov se bliža umetniški dovršenosti. Sorodne so pesmi „Večernje raspoloženje“, „Bdenje nad knjigama“, „Sumoran dan“, „Ljubav prema nebu“ z intimnim, čisto Ristićevim, naivno lepim zavzdihom:

„Zašto ne mogu kao drvo bez strasti
na plavom bregu izrasti:
senkom kraj sebe izvor da grlim,
granama uvek nebu da hrlim?“

V to vrsto spadajo nadalje „Ljubav prema senkama“, „Samoća“, „Jutro“, „Lutanje po snegu“, „Izpod kamenog neba“ i. dr. Druga vrsta, miselno-impresivna lirika se Ristiću menda manj prilega, dasi je dal tudi tu nekaj jačjih tonov: „Između jave i sna“, „Prozirni lik u tamnom oknu“ itd. Med najboljšimi stihii tega razreda je čudna, v temnem molu ubrana in sugestivno zagonetna pesem „Ljubav što živi u tebi i u meni“. Kot kaj značilna izpoved se uveljavlja pesem „Balkanski mladići na putevima svojim“, ki kaže sočno, umetniško oplemenjeno miselno nastrojenje, ki je srečno kumovalo tej zvečine čuvstveni, ne-problemski poeziji.

„Svitci“ so kajpak začetek, prva beseda, start. Pogrešam močnejših, odločnejših zamahov, za katere slutim, da jih bo Ristić slejkoprej še dal. Nekoliko več pesniške samozavesti mu pa vsekakor tudi sedaj ne bi škodovalo.

Ristićev jezik je — razen malih izjem — dokaz, da more obstojati tudi povojna srbska književnost brez tujk. Ivo Brnčić.

PREGLEDI

Benedetto Croce, *Storia d'Europa nel secolo decimonono.* (Bari, Giuseppe Laterza & Figli, 1932.) Tretje, izpopolnjeno, Thomasu Mannu posvečeno izdanje Crocejeve evropske zgodovine 19. stoletja prihaja v času, ko je takale retrospektiva v prejšnje stoletje potrebnejša kot je bila še pred leti. S politično reakcijo v Nemčiji je dobila avtorjeva domovina novo zaveznico v zanikanju rezultatov 19. stoletja. Kakšni so ti rezultati? Benedetto Croce, eden najlucidnejših in najbolj mnogostranskih intelektualcev liberalne Italije, je v svoji „*Storia d'Europa nel secolo decimonono*“ podvrigel kritičnemu razglabljanju vse važnejše dogodke, pojave in idejne struje prejšnjega stoletja, da bi dobil kvintesenico tega veka. Odkril jo je v pojavu, ki najbolj ozna-

čuje omenjeno dobo, dasi nikakor ni njena iznajdba in last. Ta pojav je svoboda, ki jo je 19. stoletja povzdignilo v „la religione della libertà“. Crocejeva knjiga ni zgodovina v običajnem, šolskem smislu; bolj kakor zgodovinsko dogajanje se v nji kažejo psihološke, ideološke, religiozne, filozofske in znanstvene reakcije in akcije, ki nastajajo v zvezi s političnimi, socialno-ekonomskimi in tehničnimi spremembami tega usodno važnega stoletja. Predvsem pa Croceja zanima širjenje „verstva svobode“ in konflikti, ki jih je vzbujalo to gibanje, sile, ki so se sproščale pod njegovim vplivom, in dognanja, s katerimi je to značilno „verstvo“ 19. stoletja osvetlilo nadaljnjo vegasto pot človeštva k njegovi spolpolnitvi in sreči.

Crocejeva „Storia d'Europa nel secolo decimonono“ je razdeljena v deset obsežnih poglavij. V prvem razpravlja o svobodi kot verstvu tega stoletja, v drugem o religioznih verstvih, ki so nasprotovale veri v svobodo, v tretjem bleščeče karakterizira romantizem in njegovo mesto v duhovni vsebini 19. stoletja, vsebini, ki je nedvomno vir novih političnih prepričanj in gibanj. Četrto poglavje se bavi z dobo 1815. do 1830., ko se odločuje usoda absolutizma. Naslednje poglavje je posvečeno napredku liberalnega gibanja v letih 1830. do 1847. V tem času se že pojavljajo vidni kontrasti med liberalizmom in socialnim demokratizmom. Šesto poglavje obravnava leta 1848. do 1851., kratko, a značilno razdobje, ki mu daje Croce to-le vsebinsko označbo: Liberalno-nacionalne in demokratsko-socialne revolucije in reakcije na nje. Sedmo poglavje razglablja pojave v letih 1851. do 1870. To je razdobje, v katerem je liberalno-nacionalno gibanje, ki je v Italiji zavzelo revolucionarne oblike, preplavilo Evropo. V zadnjem letu tega razdobja (1870) je Evropa doživela triumf nacionalno-liberalnega duha: zedinjenje Nemčije; obenem je nastopila sprememba javnega mnenja na vsej celini. To leto je tako važno, da mu je Croce odmeril vse osmo poglavje. Sosednje poglavje razpravlja o liberalni dobi v letih 1871. do 1914., deseto pa o razvoju mednarodne politike, o aktivizmu in o pripravah za svetovno vojno v istem razdobju. Daljši epilog, ki je v njem Croce strnjeno orisal svoje poglede na evropski položaj po svetovni vojni, zaključuje njegovo knjigo.

„Storia d'Europa“ ni samo zgodovina liberalizma, marveč tudi njegova apologija. Crocejev liberalizem pa ni manchesterški merkantilizem, ni „laissez faire, laissez aller“, temveč je razgovor svobode kot duhovne sile, ki je združena s težko socialno in politično odgovornostjo. Zato

se bistroidni pisec v zadnjih poglavjih svoje knjige ostro in brezobzirno izreka zoper tako zvani aktivizem, ki je prav za prav liberalizem, a brez prejšnje vere in navdušenja, brez jasne misli in srčne toplota. Aktivizem pretvarja nacionalno načelo v šovinizem ali imperializem in daje v diskusijo samo načelo svobode; to je bankrot liberalizma, obskurni merkantilizem, prehod v plutokracijo, v malo-meščansko udobje in skok v duševno praznino. V duhovnem življenju kažejo ta aktivizem novoromantične struje, kakor je n. pr. futurizem. Današnji razizem je viden znak popolne, tragične degeneracije liberalizma, ki je bil sredi 19. stoletja še mladosten in pozitiven. V religijo povzdignjeni ideali so se izrodili v živo nasprotje vsega idealnega: v nasilje. Današnji službeni ideologi novih stanj jim skušajo najti filozofsko utemeljitev v tem, da trdovratno zanikajo svobodo in prisegajo, da nimajo nič skupnega z 19. stoletjem.

To žalostno dekadenco „verstva svobode“, ki se je v teku ne celega stoletja izrodilo v lastno negacijo, je mnogostransko razčlenjeni duh esteta, filozofa, literarnega kritika in zgodovinarja B. Croceja zajel v vseh njenih bioloških in patoloških oblikah ter ustvaril delo, ki je zanimivo zlasti v sedanjem motnem in zbeganem času. Da pa je ta bistri opazovalec svobode tudi nje zagovornik, je umljivo: najboljše patologija ne more biti argument proti obstoju in koristnosti zdravja. Croce smatra, da bo svoboda imela v vseh časih visoko ceno za človeka, če ne bo hotel biti samo glava v čredi. V tem pogledu je značilen zlasti epilog. V njem pa se pisec, ki živi v nemilosti fašizma, ne dotika tega, za svobodo tolikanj negativnega pojava v svoji domovini; molče prehaja preko najbližje rane, da tako reši pred fašistično cenzuro spis, ki bo v teh časih slehernemu izobražencu tolažljivo in izredno poučno štivo tudi tedaj, če motri te probleme z drugega vidika. *B. Boriko.*

Antologija sodobne španske poezije. Neznani svet sodobnega španskega pesništva nam mikavno odpira letos v Madridu (Editorial Signo) izišla „Poesia española. Antología 1915—1931.“ Urednik Gerardo Diego pravi v uvodu, da njegova knjiga „noče biti popolna, marveč le delna antologija španske poezije“. A tudi taka kot je, namreč omejena na razmeroma kratko dobo, na španski ali kaste-lanski idiom in na pesnike, ki so po rodu iz Španije, nas ta knjiga ljubko vodi po umetnih vrtovih sodobne španske poezije.

Cvetober španske lirike odvarja zamišljeni in vendar čuvstveno plamteči Miguel de Unamuno, eden izmed idejnih preroditeljev sodobne demokratske Španije. Njemu sledi šestnajst pesnikov, med njimi pretežno mlajši; nobena pesnica. Zastopani so samo vodilnejši poetje. Vsakega uvaja slika, biografija ali avtobiografija in izjave (misli) o poeziji, ki so ponekod prav duhovite. Slike na posebnih prilogah ne kažejo tako zvanih „fotografskih poz“, ki so pri nas obilgatne, marveč imajo pretežno živo ozadje (vrt, ulica, travnik in podobno). Omenjamo imena, ki prevladujejo na današnjem španskem Parnasu:

Manuel Machado y Ruiz, rojen leta 1874. v Sevilli, danes ravnatelj občinske knjižnice in muzeja v Madridu. Pesniško pod francoskim vplivom, je živel več let v Parizu. Sotrudnik mnogih revij, ustanovitelj lista „La Libertad“, v katerem je stalni dramski kritik. Izdal je deset pesniških zbirk in več knjig kritike, esejev, dramskih del, prevel Rostandovega „Orliča“ i. dr. — *Antonio Machado*, profesor francoskega jezika, je izdal več zbirk poezij, med njimi leta 1928. drugo izdanje „Poesias completas“. — *Juan Ramon Jimenez*, eden največjih španskih pesnikov sedanjosti, rojen leta 1881., avtor okrog dvajsetih pesniških knjig, pesniški bojevnik modernizma, vendar pa po duhu izrazito španski poet; v njem se najboljše tradicije španske poezije izravnavajo s sodobno revolucionarno formo. — *J. Moreno Villa*, rojen

leta 1887., nemiren duh, je študiral v Nemčiji kemijo, v Madridu zgodovino, pogosto spreminjal poklice, se bavil tudi s slikarstvom, izdal je več zbirk poezije, proze i. dr. — *Pedro Salinas*, rojen leta 1892., je poučeval španščino na Sorbonni in na vseučilišču v Cambridgeu, sedaj živi v Madridu. — *Jorge Guillén*, rojen leta 1893., takisto profesor jezиков, je bil leta 1929. in 1931. lektor španščine na univerzi v Oxfordu, sedaj predava na vseučilišču v Sevilli. Izdal je zbirko „Cantico“, prevajal iz Valéryja. — *Damaso Alonso*, rojen leta 1898., sedaj profesor španske literature na univerzi v Oxfordu. — *Juan Larrea*, rojen leta 1895., licenciat iz književnosti na univerzi v Salamanci, živel je več let v Parizu, piše tudi francoski, sodeluje pri raznih revijah, samostojne zbirke še ni izdal. — *Gerardo Diego*, urednik te Antologije, rojen leta 1896., doktor madridske univerze, je dobil leta 1924./1925. državno nagrado za pesniško zbirko „Versos humanos“, je mnogo predaval v španski Ameriki. — *Federico Garcia Lorca*, rojen „a fines del siglo XIX“ (ob koncu 19. stoletja), je študiral filozofijo in književnost ter mnogo potoval in predaval v Ameriki. Objavil je štiri pesniške zbirke, knjigo proze i. dr. — *Rafael Alberti*, književnik v Madridu. Pasioniran potovalec. Izdal pet pesniških zbirk, piše tudi za gledališče. — *Fernando Villalon*, rojen leta 1881., „nadarrealist po življenju in delu“, pesnik, ki za razliko od ostalih vrstnikov v tej Antologiji ni imel šolskih spričeval. Ta poet andaluzijske pokrajine je izdal prvo zbirko („Andalucia la baja“) leta 1926., leta 1930. pa ga je pobrala smrt. — *Emilio Prados*, rojen leta 1899., se je po studijah filozofije in književnosti vrnil na svojo Malago in tam izdal več pesniških knjig. — *Vicente Aleixandre y Merlo*, rojen leta 1900 v Sevilli, avtor zbirke „Ambito“ in dveh neobjavljenih pesniških knjig. — *Luis Cernuda*, rojen leta 1902. v Sevilli, je bil nekaj časa lektor španskega jezika v Toulouse, sotrudnik raznih revij in avtor samo-

stojne zbirke „Perfil del Aire“, tri pesniške zbirke pa leže v rokopisu. — Manuel Altolaguirre, rojen leta 1905, na Malagi, licenciat, tipograf, ki sam tiska svoje revije in knjige, mnogo potuje.

Motivično poezija pretežne večine v Antologiji zastopanih poetov goji liriko pejsaža, razpoložnosti v naravi (posebno pogosti in topli so opevi mesečnih noči), erotiko in refleksivno poezijo. Idejno se pogosto kažejo odbleski katoliškega verovanja (večina poetov je obiskavala jezuitske kolegije), socialne ideje se pojavljajo redko, bližje so Špancem — zlasti srednji generaciji — splošne človečanske ideje. Poezija vseh ima močno čuvstveno barvitost. Formalno prevladujejo vse oblike od klasično strogih do svobodnega verza, futurizem in surrealizem sta ponekod vidno vplivala na formo. V splošnem se čuti literarna gravitacija Pariza. Najjačja pesniška osebnost je Juan Ramon Jimenez, dostojen drug največjih poetov sodobne Evrope.

B. Borko.

Bernard Shaw onkraj razpotja. Novo dramatsko delo Bernarda Shawa „Too true to be good“, ki so ga nedavno vprizorili v Londonu, je povzročilo dokaj pikre komentarje. Shaw ni nič več na razpotju, kakor je bil vedno; skušnjave tragičnih življenjskih spoznanj so zapeljale tudi njega. Njegova posmehljiva zbadljivost je izgubila čar smeha, ki je bil obenem sijaj večne mladosti; ovdovela shawovska zbadljivka nosi črno tančico, ki na lahko zakriva ostre poteze bridko razočaranega obličja.

V omenjenem dramatskem spisu je Shaw zapisal, da sodobna generacija, ki se sicer prav dobro spozna v zadeve običajnega življenja, pada v prazen Nič, kjer noga zaman išče trdnih tal. „S to mlado generacijo se dogaja nekaj fantastičnega, neresničnega, nenaravnega, nekaj globoko nezadovoljivega... Naga telesa nam sicer niso več zoprna, toda groza, ki nam jo vzbujajo nagi razumi sedanjosti, je hujša nego jo lahko prenašamo... Pustite jim,

naj kolnejo, naj rabijo umazane besede in pijo svoje coctails, poljublajo dekleta, jih škipljejo in sopejo ž njimi, dokler ne bodo ta, ki so bila v osemnajstem letu še podobna rožam, v dvaindvajsetem kakor demimondke, ki so prebile vojno... Toda ostrá strela vojne je zapustila velike luknje v angelskih pajčolanah našega idealizma, enako kot je preluknjala strehe naših katedral in prizadejala strašne rane zelenim hribočkom naše zemlje. Naša duša je razcefrana; hodimo samo še v cunjah... Stojim na meji med mladostjo in starostjo in se samemu sebi zdim kot človek, ki je zamudil svoj vlak; prišel je k prvemu vlaku prepozno, k drugemu prezgodaj... Po svoji naravi sem pridigar, nov Koheleth, toda nimam svojega svetega pisma, nimam več nobene vere: vojna mi je oboje iztrgala iz rok; postal sem nevednež, izgubil sem pogum in spoznal strah. Vse, kar vem, je to, da si moram sedaj še sam iskati življenjsko pot, iskati zase in za vse nas, ali pa pojdemo neizogibnemu propadu nasproti.“

O. L. je v tedniku „Tagebuch“ objavil s tem v zvezi članek z naslovom „Bankrot Bernarda Shawa“. Tu pravi med drugim:

„Vse to smo lahko slutili; že pred leti je bil Shaw v nekem govoru izrazil razočaranje z idealom svojega socializma, ki se je sedaj realiziral. Ne Macdonaldova Anglija niti Rusija Vladimirja Lenjina se nista uresničili po vizionarskem pričakovanju „playwryght“. Že takrat se je Shaw primerjal z antičnim kristjanom, ki je živel za časa Konstantina, onega prvega v pravo vero spreobrnjenega rimskega cesarja, ki zdaj razočaran spoznava, da je tudi po novem nauku ostalo vse, kakor je bilo prej in da je svet prav tako žalosten, kakor je bil za časa Konstantinovega predhodnika, zatiralca kristjanov Dioklecijana. Pričakovani raj tudi zdaj ni nastopil in bog je zopet pustil svojega preroka na cedilu. Zakaj, prav za prav je bil Shaw vsekar veren. Ne veren v ortodoksne

in tradicionalnem smislu, marveč veren po srcu in pristaš krščanske moralke, v kateri je pravilno spoznal korenine socializma. Dolgi predgovori njegovim gledališkim igram, neskončne diskusije njegovih junakov in junakinj, vse to, kar njegovemu delu tolikanj škoduje in bo še škodovalo, vse to priča, da temu burkaču prav za prav nikdar ni šlo za šalo. Šlo mu je marveč za to, da bi svoje nauke razširil preko gledališke rampe v lože in na sedišča, nauke, ki jih je zavijal v humor, ker jih je moral tako zavijati, kajti globoko dekoltirane dame in gospodje v frakih ne bi bili mogli požreti njegovih pilul, če jih ne bi posladkal ...“

Pisec dovtipno pristavlja, da Shaw kot pridigar morale in novega socialnega duha res ni bil Savonarola, bil pa je vsaj, postavimo, Savonarolič. Nato opisuje londonski neuspeh igre „Too true to be good“ in navaja kot značilni glas sodbo „Observerjevega“ kritika Mr. St. Johna Ervina, ki je nad najnovejšim Shawom takole premlil svoje pero:

„Ne morem staremu Shawu odpustiti te njegove potrtosti. Ali ima stavec pravico, obupano dvigati roke, ali sme vero, ki jo je izgubil, zalučiti čez krov? Ta stari hrabri bojevnik, ki se je dosihmal bojeval s stisnjeno pestjo in je bil prvi v vsakem boju, sedaj tarnaje poseda v kotu in označja svojim učencem, ki se med nje štejem tudi sam, da je najbolje za nas vse, če se lepo vlečemo in umremo. Kakšen vodja pa je to, kakšen vojvoda? Kako ste nas, Shaw, mogli zvabiti v strelski jarek in nas potem pozvati, da naj se sami postreljamo, da nas ne bi pokosili drugi? Vaša rdeča brada je nekoč vihrala kakor plamen: ali se je zdaj spremenila v belo zastavo? Zares: bolje bi bilo, če bi umrli dvajset let prej, kakor da še živite in nam spišete to dramo revmatika, ki samo dokazuje, kako Vam je odpovedal Vaš nekdanji radostni pogum, in ki preklicuje vse Vaše dosedanje nauke.“

Komentator nemškega obzornika pa pripominja: „Kdor tako piše, pozna Bernarda Shawa samo na zunaj, nikakor pa ne notranje: v njem je počilo pero vere, vere v napredek, v večne vrednote, v krščanstvo. To vero mu je vzela vojna, zakaj — ali je kaj prida vera, ki so se za njene večne vrednote: resnico, svobodo, enakost, pravičnost in bratstvo evropski narodi tolikanj topli, da je ostala od teh vrednot samo brezlična masa? Sedaj stoji Shaw pred onim Nič, pred onim „vanitas vanitatum“ in to odkrito priznava ... Zares, Shaw je opešal. Toda njegova spreobrnitev vsaj ni sleparska in to v današnji dobi moralnih moratorijev in intelektualne plačilne nezmožnosti vendar kaj pomeni.

B. Borko.

Józef Gołąbek, Ivo Vojnović, dramaturg jugoslovijski. (Lwów-Warszawa 1932.) Medtem ko je Italijan Arturo Cronia spisal najizčrpnjšo študijo o srbskem pisatelju Lazi K. Lazaroviću (Rim 1932, Istituto per l'Europa orientale), je Poljak dr. Józef Gołąbek, docent varšavske univerze, presenetil z obsežno, temeljito monografijo o Ivi Vojnoviću. Spis, ki obsega 488 strani velike osmerke, priča o avtorjevi izredni akribiji (citira do malega vse, kar so časopisi in celo dnevnikarji pisali o Vojnoviću in uporablja še neobjavljene vire; za inozemskega znanstvenika nedvomno težavno zbiranje gradiva!). Obenem pa spis razodeva avtorjev širok literarno-kritični pogled, ki osvetljuje Vojnovićevo delo do najtanjših podrobnosti. Iz obsežnega materiala, ki ga je dr. Gołąbek zbral, iz natančnih analitičnih in literarno-primerjalnih proučevanj, ki jih je opravil na Vojnovićevih spisih, je z metodično preciznostjo, pregledno in jasno izoblikoval svojo v marsičem vzorno monografijo.

Spis obsega osem poglavij, ki so označena takole: I. Življenjepis pesnika. II. Pesnikova duša. III. Pesnikovo delo. IV. Analiza. V. Geneza. VI. Literarni vplivi.

VII. Kompozicija in tehnika. VIII. Jezik in stil. Ob koncu knjige daje pisec resumé svojih raziskavanj, spajajoč vse podrobne poteze v celotno fiziognomijo, oriše Vojnovičev literarni značaj, pomen in mesto, ki ga zavzema v svoji književnosti. Knjigo zaključujejo obsežne opombe in register. Spis dr. Gólabeka ni samo avtorjeva odlična vizitnica za jugoslovanske književne studije, marveč je obenem eden najtehtnejših poljskih doneskov za kulturno zблиževanje med Poljsko in slovanskim jugom. Kdor bo pri nas posihmal pisal o avtorju „Dubrovačke trilogije“, bo moral nujno seči po spisu Józefa Gólabka. Ne bi bilo prav, če bi na tem mestu prezrli to zaslužno delo mladega poljskega znanstvenika, ki obeta, da se bo enako temeljito poglobil v spise Ivana Cankarja. Nemara bo prehitel vse naše domače raziskovalce z monografijo o Cankarju, kakor smo jo tudi o Otonu Zupančiču dobili iz neslovenskih literarno-kritičnih delavnic (Cronia, Tesnière).

B. Borko.

Svetovni nazor modernega človeka. Nemški astronom Bruno H. Bürgel je v pravkar izišli knjigi „Die Weltanschauung des modernen Menschen“ (Berlin, Ullstein, 216 str.) opisal v močno poljudni obliki današnje končne rezultate eksaktnih znanosti (astronomije, biologije, geologije, paleontologije, antropologije in drugih), kolikor odgovarjajo na stara vprašanja o postanku in razvoju vesoljstva, zemlje, življenja, živstva in človeka. Tem poglavjem je priključil svoja razglabljanja o smislu zgodovine, o spoznavanju in nespoznavanju svetovne uganke, o verstvu, o etiki in morali itd. Tako zasnovana in napisana knjiga naj izobražencu, ki ne utegne proučevati teh vprašanj iz strokovnih spisov (in kdo naj bi imel univerzalno znanje iz tolikih strok?), predoči osnove današnjega svetovnega in življenjskega nazora. Bürgel ne prikriva težkoč, ki nastajajo pri graditvi take miselne stavbe, kjer moraš vzeti poleg docela eksakt-

nih dognanj tudi bolj ali manj fiktivno opeko podmen, ali kjer ti nenadno zazija stara praznina — „Ignoramus et ignorabimus“. Smatra pa, da se bo v teku stotisočletij, ki so še pred človeštvom, ta „ignorabimus“ umikal z isto nujnostjo, kakor se je v dobah dosedanjega kulturnega razvoja, ki svetovnonazorsko predstavlja otroško dobo človeštva.

Bürgelova knjiga bo zadostovala kot prvi pregled današnjega stanja svetovnonazorskih problemov, ki jim je izhodišče materialistični monizem, vendar skeptikov ne bo razorožila in verniki drugih nazaranj bodo ob njenem robu stavili toliko vprašajev in klicajev, kot bi jih bil na primer Bürgel pisal ob robu kakšne idealistične ali celo versko-dogmatične svetovnonazorske apologije. Piše pa Bürgel zelo prijetno: Bölschejeva šola! B. B.

Ruski bibliofili v emigraciji. V Parizu deluje že več let „Obščestvo družej ruskoj knjigi“, ki skuša med pribežniki obvarovati tradicionalno rusko ljubezen do lepe knjige. Ta združenje bibliofilov izdaja svoj „Vremennik“, čigar tretja knjiga je izšla letos v okusni grafični opremi in s prav zanimivo vsebino. „Vremennik“ urejata T. L. Lozinskij in I. B. Polonskij. Izmed razprav in člankov v tem zborniku je omeniti zlasti Benuajeve spomine na Vereščagina, Artura Lutherja članek o nemških ilustratorjih ruskih pisateljev, pregled ruskega periodičnega tiska v Parizu do l. 1918., razpravo B. Silversvana o ruskih knjigah helsingforskega vseučilišča, članek G. Lozinskega o romantičnem albumu P. A. Barteneva (z neznanimi verzi ruskih pesnikov), posebno zanimivo razpravo J. Porcheja o ruskih knjigah, ki so jih našli v knjižnici znanega enciklopedista Diderota in ki vsebujejo nekatere redke tiske iz dobe Petra Velikega. Izmed krajših prispevkov omenjam predvsem Kiseveterjeve spomine na moskovske bukiniste. — „Vremennik“ je vreden zabeležbe na tem mestu, ker je ta

zbornik prikupna priča neuničljive ruske obenem pa je to redka ruska knjiga, saj
ljubezni do knjige, vsem življenjskim trdo- je tretji „tom“ izšel v nakladi 320 iz-
tam kljubujočega bibliofilskega zanosa, vodov. B. B.

DOPIS UREDNIŠTVU

Veleccenjeni gospod urednik!
V Ljubljani, dne 22. decembra 1932.

V svojem „Opominu slovenskemu narodu“ (gl. LZ 1932, str. 615.) je gosp. Rihard Jakopič med drugim napisal tudi nekaj grenkih stavkov, ki zadevajo Narodno galerijo. Njeh namenjeni očitki se glasijo tako-le: „V berštavu in ponižanju stoka slovenska umetnost. Narodna galerija že zbira in kupuje še zadnje ostanke starin, tudi take, ki nimajo s slovensko umetnostjo prav ničesar opraviti, ter prenavlja zanje svoje prostore — zavoljo ‚ohranitve dokazov‘. Kaj vendar jo je zdaj prešinilo, da je vzela še usmiljenje v svoj program? Pa ne da bi se hotela malo ponorčevati iz živih? Narodna galerija objavlja apele na slovensko javnost: ‚Pomagajte našim umetnikom, pomagajte jim, dajte jim naročila, itd.‘ V paviljonu pa, ki je bil nekoč svetišče slovenske umetnosti, pusti, da se odpira javnosti nekak — recimo, hram za onečlašanje umetnosti. Kaj se spogledujete? Da, da — Narodna galerija, naša Narodna galerija, društvo za zbiranje in ohranitev najpomembnejših umetnin slovenskih umetnikov.“

Brez nejevolje skušam prezreti napade na Narodno galerijo, ko se pojavljajo tu in tam, ker vidim, da izvirajo iz nevednosti, napačnih mnenj ali osebnega nerazpoloženja ljudi, ki si niti malo ne mislijo, kako potrebno in težko je delo za to našo edinstveno narodno institucijo; toda ker g. Rihard Jakopič Narodno galerijo bolje pozna in ker bo zgodovina tudi njegov „Opomin slovenskemu narodu“ spravila med svoje dokaze o sedanjem slovenskem prosvetnem stanju, Vas moram prositi, da mi na tri zgoraj navedene očitke dovolite v svojem listu prostora za ta-le kratek odgovor.

Odlični in neblagohotni kritik se moti, ko trdi, da Narodna galerija zbira in kupuje še zadnje ostanke naših starin; saj smo doslej zbrali le najmanjši del tega, kar nam je dragoceno in bi se zbrati moralo, in smo mogli kupiti zelo malo umetnin ter prav nič takega, kar bi ne imelo s slovensko umetnostjo ničesar opraviti. In ko je Narodna galerija pozvala Slovence, naj naročajo pri svojih umetnikih, ker so naročil potrebni naročniki in umetniki, ali je s tem apelom res zaslužila, da jo gosp. Rihard Jakopič zasmehuje, češ, da je prevzela tudi usmiljenje v svoj program in da se norčuje iz živih umetnikov? Saj je s svojim „pozivom občinstvu“ storila isto, kar je storil pozneje tudi g. Rihard Jakopič, ko je napisal svoj strogi „Opomin slovenskemu narodu“. In slednjic tudi menim podpisani, da bi se paviljon ne smel odpirati prireditvam, kakršna je bila tista „Jugoslovenska razstava“, na katero meri g. Rihard Jakopič v svojem „Opominu“; toda če je Narodna galerija pomotoma oddala paviljon prireditelju, ki ga odbor ni poznal in ki je bil podprt z najboljšimi priporočili, ali je s tem res izgubila pravico, priporočati Slovencem, naj za svojo umetnost skrbijo, kadar in kolikor morejo? Ali naj jo poslej zaničujemo kakor g. Rihard Jakopič? — „Kaj se spogledujete?“ vprašuje naš opominjevalec slovenski narod, ki je nanj naslovil svoj zlovoljni opomin. Odgovoriti bi mu morali, da se začudeni spogledujemo zato, ker take nesmiselnosti ne razumemo več in ker nismo prepričani, da bodo Slovenci tem bolj ljubili umetnost, čim bolj bodo njih slikarji prezirali Narodno galerijo, ki edina to umetnost vztrajno in sistematično ter razkazuje slehernemu človeku, ki jo želi spoznati.

Dr. Fran Windischer.